

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Факультет обліку і аудиту
Кафедра обліку у виробничій сфері

Хома І.В.

Формування бухгалтерського балансу та аудит його показників / Formation of the balance sheet and audit of its indicators

спеціальність: 8.03050901 – Облік і аудит
магістерська програма – Облік і правове забезпечення в інвестиційній сфері

Магістерська робота

Виконав студент групи ОПДм-21
Хома І.В.

Науковий керівник:
к.е.н., доц. В. В. Муравський

Магістерську роботу допущено
до захисту:

Завідувач кафедри
Н.В. Починок

ТЕРНОПІЛЬ – 2017

АНОТАЦІЯ

Хома І.В. Формування бухгалтерського балансу та аудит його показників. – Рукопис. Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» за спеціальністю – облік і аудит. – Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль, 2017.

Досліджено зміст балансу як елемента методу бухгалтерського обліку, запропоновано характеризувати його у широкому та вузькому розумінні. Розроблено та науково обґрунтовано зміни до чинної форми балансу, які сприятимуть повній реалізації мети складання даного звіту – його аналізу.

На основі вивчення динамічної та статичної природи балансу запропоновано статику балансового звіту визнати суб'єктивною. Відповідно до цього в роботі на основі динамічного підходу розроблено принципи та методику аналізу фінансової стійкості підприємств. Запропоновано алгоритмічні моделі аудиту балансу, які ґрунтуються на взаємозв'язку та взаємообумовленості контрольних процедур з потребами користувачів фінансової звітності в об'єктивній інформації.

ANNOTATION

Khoma I.V. Formation of the accounting balance and audit of its indicators. – Manuscript. This research is to submit a Master of Economics of Enterprise degree on specialization – accounting and audit. – Ternopil national economic university. – Ternopil', 2017.

The content of the balance is researched as an element of the accounting discount method. It is suggested to define it in the wide and narrow sense. The changes to the active form of the accounting balance have been worked up and scientifically substantiated. These changes will promote for the realization of the aim of composing of this content – its analysis.

It is suggested to consider the static of the balance content as a subjective on the basis of the study of dynamic and static nature of the balance. According to this regulation the principles and methods of analysis of the financial stability of the enterprises have been worked up on the basis of dynamic approach to the matter. There offered the algorithmic models of balance audit, based on the interconnection and interconditionality of control procedures with the requirements of financial statement users in objective information.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ХАРАКТЕРИСТИКА БУХГАЛТЕРСЬКОГО БАЛАНСУ В ТЕОРІЇ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ.....	6
1.1. Бухгалтерський баланс у системі обліку	6
1.2. Баланс як форма фінансової звітності	19
1.3. Аудит балансу підприємства: зміст та історична необхідність	31
Висновки до розділу 1.....	42
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ, ФОРМУВАННЯ ТА ПОДАННЯ БАЛАНСУ ПІДПРИЄМСТВА.....	45
2.1. Структура балансу підприємства.....	45
2.2. Порядок формування бухгалтерського балансу.....	54
2.3. Статика та динаміка балансу в умовах аудиту та аналізу фінансового стану підприємства.....	69
Висновки до розділу 2.....	75
РОЗДІЛ 3. АУДИТ ТА АНАЛІЗ БАЛАНСУ ПІДПРИЄМСТВА.....	77
3.1. Організація аудиту бухгалтерського балансу.....	77
3.2. Методика аудиту балансу.....	86
3.3. Аналіз фінансового стану для цілей аудиту балансу.....	97
Висновки до розділу 3.....	106
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	108
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	114
ДОДАТКИ.....	122

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах ринкових відносин необхідність перевірки достовірності показників балансів значно підвищується. Сьогодні зростає інтерес до практичного використання показників балансу в управлінні економічними процесами, особливо в галузі інвестування, кредитування, збереження, відчуження, розподілу та перерозподілу власності, а також у формуванні фінансових, податкових відносин і в багатьох інших ситуаціях. У національній економіці, на жаль, більшість рішень оперативного, тактичного і стратегічного характеру не завжди ухвалюються на основі належним чином складених і підтверджених балансів. Вони у поєднанні з іншими формами фінансової звітності є джерелом інформації, яке здатне забезпечити прозорість і ефективність взаємовідносин у сфері господарювання за умови достовірності відображення показників. Підтвердження цієї достовірності належить до компетенції аудиторів. У зв'язку з цим, теорія і практика аудиту показників балансу є винятково актуальною.

Особливого значення набувають методи перевірки даних, наведених у балансі, для користувачів звітності, які дозволяють з найбільшою достовірністю і точністю виявити, розкрити та проаналізувати наведену в ньому інформацію.

Здійснення аудиту фінансової звітності ґрунтується на нерозривності і взаємопов'язаності усіх звітних форм, тому у процесі перевірки аудитор повинен підтвердити достовірність кожної з них, включаючи баланс. З метою розкриття важливості дослідження балансу під час проведення аудиту фінансової звітності підприємств та глибокого дослідження методики перевірки показників балансу аудитор зможе висловити думку про достовірність показників цієї форми звітності, в результаті чого було використано поняття «аудит» відносно однієї складової аудиту фінансової звітності – балансу.

Проблеми організації та методики обліку і аудиту балансу знайшли відображення у працях вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема Ф.Ф. Бутинця, С.Ф.Голов, З.В. Задорожного, С.В. Івахненков, В. М. Костюченко, Я. Д. Крупка, Л.Г. Ловінська, Н.М. Малюга, В.О. Озеран, В.В. Сопко, Ю. С. Цал-Цалко, Л.В. Чижевська, М. М. Шигун, І. Й. Яремко.

Недостатнє опрацювання проблем теорії й методики обліку і аудиту балансу підприємства, їх дискусійний характер, потреба в удосконаленні напрямів здійснення аудиту на українських підприємствах з урахуванням напрацювань вітчизняних та зарубіжних вчених визначили актуальність та основні напрями дослідження.

Метою роботи є обґрунтування теоретичних положень і розробка практичних рекомендацій з удосконалення організації та методики обліку й аудиту показників балансу підприємств.

Відповідно до мети визначено такі завдання дослідження:

- Дослідити в історичному аспекті формування змісту бухгалтерського балансу через становлення і розвиток номенклатури його показників.
- Уточнити місце балансу в системі бухгалтерського обліку.
- Виокремити характерні риси балансу як форми звітності та сформулювати мету його складання.
- Дослідити форму та структуру бухгалтерського балансу, окреслити вимоги до змісту його окремих складових.
- Дослідити історію аудиту та з'ясувати період виникнення аудиту балансу, зумовлений трансформацією потреб користувачів звітності, з'ясувати фактори та специфіку їх впливу на організацію і методику аудиту балансу в різних країнах світу.
- Розробити методику аудиту балансу з урахуванням особливостей господарської діяльності підприємств.
- На основі динамічного підходу розробити методику аналізу фінансової стійкості підприємства.

Об'єктом дослідження є процес складання, подання та використання балансу в ПАТ «ДПЗКУ» Тернопільський КХП».

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і практичних основ формування, аналізу та аудиту показників бухгалтерської балансу.

У даній роботі використано **загальнонаукові та специфічні методи**, зокрема: діалектичний, системний та історичний підходи до вивчення теоретичних і методичних основ формування і використання бухгалтерської

фінансової звітності, аналізу і синтезу, порівняльних характеристик, групування, деталізації, вибіркового та власне метод спостереження.

Інформаційна базаю дослідження є законодавчі і нормативні акти, що регламентують бухгалтерський облік, методичний та інструктивний матеріал з формування й аналізу звітних показників, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, планові і фактичні дані ПАТ «ДПЗКУ» Тернопільський КХП».

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що надані висновки щодо фінансового стану підприємства будуть сприяти прийняттю ефективних управлінських рішень, які дадуть змогу краще функціонувати підприємству.

Обсяг та структура роботи. Робота складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, переліку використаних джерел, додатків. Обсяг роботи складає 126 сторінок, 15 таблиць та 11 рисунків, додаткова інформація надана у 4 додатках.

РОЗДІЛ 1

ХАРАКТЕРИСТИКА БУХГАЛТЕРСЬКОГО БАЛАНСУ В ТЕОРІЇ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

1.1. Бухгалтерський баланс у системі обліку

Багатогранність поняття балансу окреслена багатьма дослідниками, які працювали протягом кількох століть та внесли великий вклад у розвиток бухгалтерської науки. Шляхом синтезу цієї множини теорій, які, як правило, характеризують різні грані одного поняття, можна чітко визначити зміст та значення балансової рівності в обліку.

Термін «баланс» являє собою рівність двох частин, утворений від латинських слів *bis* – двічі та *lanx* – чаша ваги. Досі в мовному лексиконі деяких країн бухгалтерський баланс звучить як вага (наприклад, в угорській – *mérleg*).

В бухгалтерському обліку поняття баланс прямо пов'язано з виникненням подвійного запису, який зумовив появу двох протилежних категорій, що мають врівноважуватися. Принцип подвійного запису не має одного винахідника. Навіть Лука Пачолі говорив про те, що в своїй праці «Трактат про рахунки і записи» (1494 р.), яка є першою друкованою працею з бухгалтерського обліку, він не пропонував щось нове, а узагальнив і описав вже існуючу систему обліку [55, с.37]. Відомий дослідник Р. де Рувер дійшов висновку, що подвійна бухгалтерія виникла між 1250 – 1350 рр. одночасно в кількох містах північної Італії [65, с.35].

Як і принцип подвійного запису, бухгалтерський баланс не був винаходом однієї людини. Це - об'єктивний результат подвійної бухгалтерії на момент, коли обороти, дебетові і кредитові залишки по рахунках стають рівними, тобто балансуються. Об'єктивність існування балансу породжується безпосередньо об'єктивністю принципу подвійного запису.

Ще давньогрецький мислитель Аристотель звернув увагу на те, що обмін неможливий без рівності, а рівність без співвимірюваності. Подвійний запис породжений двоїстістю господарських процесів та відносин товарного

господарства. У формулі простого товарного обороту процес обміну товарів фіксується через такі зміни форм: Т (товар № 1) – Г (гроші) – Т (товар № 2). Вартість товару № 1 знайшла свою рівність у визначеній кількості грошей та «переселилась» з товарної форми у грошову. Продавець повністю відчужує товар та стає власником грошей. Відчужуючи товар як річ, він, однак, не відчужує вартість проданого товару. Вартість товару, виражена у ціні продажу, залишається у продавця [43, с.8-9].

Господарство як об'єкт процесу суспільного відтворення характеризується двоїстістю. Кожний господарський факт як явище має два аспекти: продуктивний (активний, функціональний) та правовий (пасивний) власний або позичений. На цьому будується балансова структура господарства [4, с.39]. Перший аспект названий активом, другий — пасивом. Водночас, у процесі суспільного відтворення господарські факти як сукупність продуктивних сил і правових виробничих відносин обертаються як вартості, тому незалежно від їх місцезнаходження або перетворення з однієї форми на іншу, величина цих засобів буде рівновеликою, так як величина вартості в момент цих перетворень залишається незмінною, змінюється тільки її форма існування. Отже, в кожному господарському акті, що виникає внаслідок здійснення господарських операцій, вартість засобів, що надійшли або вибули, зобов'язань, що виникли або погашені, буде однаковою [72, с.103].

Таким чином, закони товарного господарства об'єктивно зумовлюють існування таких правил обліку господарських операцій, які відображають збереження вартості в процесі обміну, створення додаткової вартості, а також відображення відносин власності. Дотримання цих вимог забезпечується застосуванням в обліку принципу подвійного запису, об'єктивним наслідком якого є баланс. На сьогодні існують наступні критерії класифікації бухгалтерського балансу (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Сучасні підходи до класифікації бухгалтерського балансу

№ з/п	Ознака класифікації	Вид балансу
1	2	3
1.	За часом складання	Вступний, поточний, ліквідаційний, розподільчий, об'єднуючий
2.	За джерелами складання	Інвентарний, книжковий, генеральний
3.	За об'єктом інформації	Одиничний, зведений, консолідований
4.	За способом відображення фінансового результату	Статичний, динамічний
5.	За способом подання облікових даних	Сальдовий, оборотний, шаховий
6.	За ступенем аналітичності	Середній, згорнутий
7.	За характером діяльності	Основної, неосновної, спільної
8.	За об'єктом відображення	Самостійний і окремий
9.	За особливостями діяльності об'єкта	Підприємства, бюджетної установи, банку
10.	За адресою призначення	Податковий, комерційний, соціальний
11.	За дотриманням планових показників	Прогнозний, директивний
12.	За способом очищення	Баланс-брутто і баланс-нетто

Бухгалтерський баланс у сучасному розумінні його змісту сформувався не одразу. Як одне із центральних понять бухгалтерського обліку, він являє собою багатогранне та складне поняття, яке вдосконалювалося водночас із обліком протягом століть.

Лука Пачолі у праці «Трактат про рахунки і записи» писав про баланс як про процес перевірки залишків за рахунками та виправлення помилок шляхом звірки даних Журналів і Головної книги, а також перенесення залишків у нову Головну книгу. «...Робота ця називається балансом книги» [55, с.67]. Під балансом він розумів рівність оборотів та залишків за рахунками, що підтверджує правильність ведення обліку. «Під балансом книги розуміється складений вздовж лист, на якому перераховані з правого боку всі вірителі, а з лівого – всі боржники, і якщо сума сторінок в «Дати» дорівнює сумі сторінок в «Мати», то це підтверджує, що книга вірна. Баланс книги має бути рівним» [55]. Однак, в «Трактаті про рахунки і записи» Пачолі не говорить про баланс як про форму звітності, тобто форму, яка складається для надання інформації про економічний стан підприємства зацікавленим користувачам. За такого підходу баланс, який

представляє собою виписані залишки за рахунками (звичайно без здійснення групування статей), носить суто перевірочний характер.

Втім, це не означає, що за часів Луки Пачолі поняття балансу як форми звітності не застосовувалося. Так, за свідченням Рувера, слово «баланс» було вперше застосовано до фінансових звітів у 1427р. незалежно від того чи були ці звіти насправді балансами у сучасному розумінні чи ні [65, с.6].

Визначення балансу, пояснення його сутності та місця у бухгалтерському обліку давали практично всі дослідники, які займалися проблемами обліку. Зрозуміло, що таке багатогранне поняття як бухгалтерський баланс неможливо трактувати однозначно.

Так, вчений О.П. Рудановський стверджував, що баланс настільки важка категорія, що її неможливо зрозуміти і визначити. Він підкреслював, що баланс є душею господарства, існування якої не менш реально, ніж матеріального інвентарю господарства. Баланс можна досягнути тільки розумом, а не можна як інвентар, відчувати в натурі [66].

В науці існує багато різноманітних визначень поняття «бухгалтерський баланс», які можливо згрупувати за двома основними напрямками.

Перший напрямок узагальнює погляди на баланс, як на широке поняття, яке поряд із принципом подвійного запису є однією із основних і об'єктивно існуючих категорій обліку, що втілюється в існуванні постійної рівності дебету та кредиту.

Так, значна частина вчених говорить про баланс, як результат подвійного запису. Ежен П'єр Леоте і Адольф Гільбо визначають баланс, як синтез рахунків, що не закрилися; він заданий рахунками, але разом з тим виступає як квінтесенція всього обліку [70, с. 151].

Більш просто і водночас точно висловлюється про баланс А. М. Вольф: «Рівність між активом і пасивом, яка повинна виходити на кожний момент часу, називається балансом» [70, с. 254].

З огляду на зазначені підходи, баланс – це не просто звітна форма. Навіть, якщо бухгалтер не виписав залишки за рахунками, і не узагальнив їх у певній

таблиці, баланс все одно існує як постійна і необхідна рівність оборотів і сальдо за рахунками в будь-який момент часу.

І на висловлення, які зустрічаються в бухгалтерській науці, зокрема «Баланс – початок і кінець рахунковедення» (Бахчисарайцев Г. А.) [2], „Баланс початковий і баланс заключний складає альфу і омегу всякого рахівництва» (Шер) [85, с.99], можна відповісти, що він є альфою, бетою, гамою... і омегою. Оскільки баланс є постійно і об'єктивно існуючим, він є однією з аксіом подвійної бухгалтерії, тобто теоремою, яка не потребує доказу. Це підтверджує процедура подвійного запису.

В даному розумінні слід вести мову про баланс як про окремий елемент методу бухгалтерського обліку.

Метод бухгалтерського обліку – це сукупність прийомів і способів, які забезпечують формування повної та достовірної інформації про діяльність суб'єкту господарювання з метою прийняття управлінських рішень. За допомогою цих прийомів і способів відображається предмет бухгалтерського обліку. Отже, метод бухгалтерського обліку характеризується узагальненням діяльності підприємства як єдиного цілого у грошовому виразі. Для цього служить баланс [82, с.36].

Другий напрямок містить погляди вчених на баланс як на форму звітності, яка узагальнює інформацію про дві сторони діяльності підприємства, тобто наявні активи та пасиви і є індикатором фінансового стану підприємства.

Так, досліджуючи проблеми балансу Л.В. Чижевська звертається до висловлювань багатьох вчених, які розуміли баланс як звітну форму. Серед них Жан Бурніс'єн, він вважав, що баланс - «бюлетень здоров'я підприємства», тобто він представляє собою порівняльний аналіз маси цінностей, якими володіє підприємство, і прав власності на ці предмети. Роберт Лефор писав, що баланс – це синтез трьох складових: права, цінностей і особи, але дві останні, по суті, повинні бути «розвинені» в першій. Дальзас вважав, що баланс – це засіб, що дозволяє виявити приріст або зменшення засобів підприємства, точніше його власника. Рене Саватьє, французький юрист, писав, що баланс представляє собою

відображення в даних обліку юридичного стану підприємства на даний момент. Одна сторона балансу присвячена аналізу активу, друга – аналізу пасиву [54, с. 13].

Прокоф'єв А. в своїй статті «Чему и как учить в бухгалтерии» писав: «... В Головній може бути відкрито багато рахунків, розташованих на сотнях сторінок. Звичайно, огляд справи по Головній, що вміщує в себе записи всіх оборотів, є не зручним: для досягнення цієї зручності вся Головна вибирається на один аркуш – ця вибірка називається балансом, тобто рівновагою, рівністю обох сторін Головної...» [61, с.29].

За Лунським М.С. «балансом генеральним називається таблиця, в якій зіставляються майнові засоби підприємства з їх джерелами; цей баланс відображає економічний і юридичний стан підприємства на даний момент» [41, с. 24]. Соцький В. І. дав балансу таке визначення: баланс є синтетичним показником фінансового стану, складу засобів і результатів роботи господарської організації, який відображає у грошовій формі на певний момент в двох рівновеликих групуваннях: а) суму коштів, виділених даному господарству в якості власних і залучених (пасив) і б) склад або розміщення цих коштів і збитків (актив).

Отже, з одного боку, бухгалтерський баланс – це постійна рівність залишків і оборотів в будь-який момент часу, що впливає з подвійного запису. Це широке розуміння поняття баланс, воно включає в себе будь-які види бухгалтерських балансів (перевірочний, оборотно-сальдовий та ін, в тому числі й баланс як форму звітності). З другого боку, у вузькому розумінні, він є формою звітності, яка несе певне змістове навантаження. Баланс як форма звітності, крім того, що він є частиною загального поняття «бухгалтерський баланс», наділений власними ознаками, а саме: групування залишків за рахунками в статті, а статей у розділи, оцінка статей балансу, коло користувачів (набагато ширше, ніж, наприклад, при складанні перевіркового чи оборотно-сальдового балансу), а що найголовніше – мета складання. Остання ознака у балансу як елементу методу бухгалтерського обліку в широкому розумінні просто відсутня, оскільки він є об'єктивно існуючим. Тобто при веденні подвійної бухгалтерії він не складається,

а існує завжди в будь-який момент часу. Баланс же як форму звітності необхідно скласти з певною періодикою.

Такий двоякий зміст поняття бухгалтерського балансу призводить до необхідності дати йому два визначення: одне – як окремому елементу методу бухгалтерського обліку, друге – як форми фінансової звітності.

1. Баланс – це об'єктивно існуюча постійна рівність між підсумками дебетових і кредитових оборотів, а також залишків за бухгалтерськими рахунками, яка зумовлена застосуванням принципу подвійного запису.

2. Баланс – це основна форма фінансової звітності, в якій відображається та узагальнюється стан і структура ресурсів підприємства (активів) та джерел їх формування (пасивів), і яка є основним джерелом для аналізу фінансового стану підприємства.

Бухгалтерський баланс як форму фінансової звітності не доречно визначати окремим елементом методу бухгалтерського обліку. Він є складовою частиною іншого елементу методу – звітності (хоч не всі вчені схильні такий елемент виділяти окремо від балансу). Крім того окремі моменти в даному визначенні некоректні. Метою складання балансу визначено прийняття управлінських та інвестиційних рішень внутрішніми та зовнішніми користувачами. Однак тут не йдеться про рішення стосовно кредитування даного підприємства, співпраці з ним інших підприємств та про безліч інших рішень, які приймаються на підставі аналізу фінансової звітності, зокрема балансу. Л.В. Чижевська веде мову про звітну таблицю, в якій має узагальнюватися інформація. Якщо ж бухгалтер виписує залишки за рахунками на лист паперу для перевірки без заповнення таблиці, то, враховуючи підходи зазначеного автора, – це вже не баланс.

Таким чином, більшість дослідників розуміють баланс тільки як завершальну стадію облікового процесу та форму звітності. Для правильного розуміння сутності бухгалтерського балансу необхідно розширити межі цього поняття і розглядати його не тільки, як одну із стадій обліку, штучно складену

форму звітності, а і як постійну та об'єктивно існуючу дійсність, втілену у рівності сум за дебетом і кредитом рахунків у будь-який момент часу.

Вивчаючи зміст такого складного та багатогранного поняття, як бухгалтерський баланс, недостатньо обмежитися його визначенням, оскільки сутність балансу, що втілюється у можливості варіювання його структурою, навіть при окреслених визначенням приблизних меж, може бути трактована по-різному.

Балансове рівняння – це форма представлення зв'язку між окремими економічними показниками, воно виражається через рівність підсумків, одержаних внаслідок математичних дій над цими показниками.

Протягом часу розвитку терміну «бухгалтерський баланс» різні дослідники по-різному визначали структуру балансової рівності, вкладаючи у неї зміст, який виходив з їх попередніх досліджень основних елементів балансу (капіталу, активів, зобов'язань), класифікації рахунків, розуміння економічного та юридичного змісту балансу. Я.В. Соколов в своїх працях з історії бухгалтерського обліку, описуючи трактування балансового рівняння різними дослідниками, називав їх постулатами бухгалтерського обліку.

Об'єднати та уніфікувати ці постулати досить важко, оскільки кожний дослідник вкладає в певний термін свій зміст. Однак, слід сказати, що мова іде практично про одні і ті ж категорії, просто різними дослідниками описуються їх різні грані, залежно від розуміння цілей і форм обліку, системи рахунків, а також подвійного запису загалом. Головна відмінність між цими постулатами полягає в тому, що саме дослідники кладуть в основу балансу, тобто що з себе представляє підсумок балансу. Так, у Л. Пачолі, який створив інформаційну модель господарської діяльності, важливими є два моменти, які називаються двома постулатами Пачолі:

1. Сума дебетових оборотів завжди тотожна сумі кредитових оборотів тієї ж системи рахунків.

2. Сума дебетових сальдо завжди тотожна сумі кредитових сальдо тієї ж системи рахунків.

Перший постулат Л. Пачолі трактував як частковий випадок другого [55, с.50]. Розглядаючи перший постулат Пачолі, слід вести мову про те, що баланс він розумів як суто бухгалтерське явище, яке служить в основному для перевірки правильності застосування методу подвійного запису протягом певного періоду часу.

Представляють інтерес два правила С.Г. Кардинеля, одне пов'язане з початковим балансом (I), друге – із заключним (II).

$$A - K = B, \quad (I)$$

де А – актив, К – капітал, Б – борги підприємства.

Із всього активу (інвентаря, що включає дебіторську заборгованість) виключається сума власних засобів і таким чином встановлюється величина кредиторської заборгованості.

$$A - B = K, \quad (II)$$

В заключному балансі вирішальне значення має отриманий результат, тобто величина наявного капіталу, яка розраховується виключенням з активів (інвентарю, що включає дебіторську заборгованість) суми кредиторської заборгованості [70, с. 68].

Класифікація рахунків М. де ла Порта: рахунки власника (рахунок капіталу, збитків і прибутків), рахунки майна (рахунок каси, товарів і т.д.), рахунки кореспондентів (рахунки дебіторської та кредиторської заборгованості), дозволяє сформулювати постулат М. де ла Порта: Сальдо рахунків власника і майна завжди дорівнює сальдо рахунків кореспондентів [70, с.76].

В основу теорії логісмографії (прихильником цієї течії був італійський вчений Чербоні) покладено два принципи: персоналістичність – за кожним рахунком має стояти особа або група осіб; дуалістичність – сальдо рахунку власника дорівнює сальдо сукупного рахунку агентів (внутрішні особи) і кореспондентів. Принцип дуалістичності можна формулювати як постулат Чербоні:

Сума кредиторської заборгованості підприємства його власнику завжди дорівнює сальдо розрахунків даного підприємства із своїми агентами та кореспондентами [6, с.65].

Один із послідовників Чербоні Джузеппе Россі сформулював постулати Пачолі таким чином:

1. Сума сальдо по всіх рахунках дорівнює нулю.
2. Сума оборотів по всіх рахунках дорівнює нулю [70, с.98].

Емануель Пізані (1845-1915) спробував здійснити синтез ідей всієї італійської школи в створеному ним вченні – статмографії (від грецького статмо – баланс та графія – опис; відповідно статмографія означає балансоведення). Він запровадив в облік поняття статика і динаміка. Причому під динамікою він розумів майнові рахунки, під статикою – рахунки чистого майна (термін рахунку власника він відкидував як юридичний). Цей поділ призвів до виникнення постулату Пізані: Сальдо рахунків статичних дорівнює сальдо рахунків динамічних, кожен з них дорівнює сумі прибутку.

На практиці це означало запровадження у баланс замість рахунку збитків і прибутків не сальдованих оборотів за результатними рахунками [70, с.103-104]. Цей постулат пізніше певним чином повториться у Шера .

Швейцарський вчений І.Ф. Шер в основу обліку кладе не рахунки, а баланс, будує викладення не від часткового до загального, а навпаки. В основі балансу лежить рівняння капіталу, а сам баланс розуміється як засіб для розкриття стадій кругообігу капіталу. Тому теорію Шера часто називають балансовою.

І.Ф. Шер використовує кілька рівнянь капіталу

$$A - П = K \quad (1)$$

(актив – пасив = капітал)

Це важливіше рівняння отримало назву постулату Шера:

Сума капіталу підприємства дорівнює різниці між обсягом майна та кредиторською заборгованістю підприємства.

Рівняння (1) відображає статику підприємства. Динаміка виражається двома іншими рівняннями:

$$A - П = K + Пр - З; \quad (2)$$

$$A - П - K = Пр - З; \quad (3)$$

де Пр – прибуток; З – збиток. [54, с.277]

Рівняння (2) повторює рівняння (1); бухгалтерська їх різниця полягає в тому, що у першому випадку фінансові результати, як це і рекомендував Б.Котрульї, відображаються на рахунку капіталу, а у другому випадку – на рахунку прибутків і збитків. Рівняння (3) повторює постулат Пізані: сальдо рахунків статичних (рахунки чистого майна) дорівнює сальдо рахунків динамічних (майнові рахунки), кожне з них дорівнює сумі прибутку. Однак І.Ф. Шер вкладав в нього інший зміст. Так, під збитками він розуміє лиш таке витрачання майнових та юридичних благ, оборотного або постійного майна, яке дійсно зменшує чисте майно. З його точки зору, транспортні витрати – це не витрати, а продуктивні затрати, вони збільшують собівартість, а не суму витрат або збитків. При хорошій постановці обліку (в ідеалі) $З = 0$. В зв'язку з цим Шер писав: «Чим більше бухгалтерія удосконалюється та намагається співпасти з калькуляцією, тим менше стає в бухгалтерії збиткових статей» [85, с. 261].

В основі балансу лежить постулат Шера, що представляє по суті підприємство. Однак у звітній формі він виступає у вигляді балансового рівняння:

$$A = K + П \quad (4)$$

Рівняння (4) формує початковий баланс.

$$A + З = K + П + Пр \quad (5)$$

Рівняння (5) формує наступний баланс. Взаємозв'язок постулату Шера з балансовим рівнянням описується так: «Форма балансу будується на балансовому рівнянні для відкриття рахунків, а зміст на – рівнянні капітальному. Тільки при заключному балансі формальне балансове рівняння перетворюється у капітальне рівняння» [85, с.179].

Однак, не всяку рівність, яка існує в обліку, можна назвати бухгалтерським балансом. Ж. Саварі, який сформулював одне з основних понять

обліку – поділ рахунків і реєстрів на аналітичні і синтетичні, сформулював такі два постулати:

1. Сума сальдо всіх аналітичних рахунків повинна відповідати сальдо того синтетичного рахунку, до якого вони були відкриті.

2. Сума оборотів за дебетом і сума оборотів за кредитом всіх аналітичних рахунків повинна відповідати оборотам за дебетом і кредитом того синтетичного рахунку, до якого вони були відкриті [71, с.61].

Аналогічної думки дотримуються сучасні автори В.В. Патров та В.В. Ковальов, зокрема, під бухгалтерським балансом вони розуміють рівність підсумків, які мають місце при запису операцій за дебетом та кредитом рахунків, та підсумків записів за аналітичними рахунками та відповідному синтетичному рахунку [54, с.6]. Втім, рівність між аналітичними рахунками та відповідним синтетичним рахунком, яка також постійно існує в обліку, не може називатися бухгалтерським балансом, оскільки не впливає з принципу подвійного запису, а є наслідком поділу окремих синтетичних рахунків на субрахунки. Таким чином, бухгалтерський баланс формується рівністю залишків і оборотів тільки в такій системі рахунків, де вони кореспондуються між собою в наслідок застосування принципу подвійного запису.

На початку ХХ ст. також набув поширення (особливо в США) підхід, який відводив балансу другорядну роль в обліку та визначав баланс як проміжний звіт – етап між двома звітами про прибутки та збитки. Але і тут дослідники погоджувалися з тим, що помилка у балансі неминуче призведе до помилки у звіті про прибутки та збитки [77, с.284].

Балансоведення в світі розвивалося за трьома основними напрямками:

- економічний аналіз балансу;
- юридичний аналіз балансу;
- популяризація знань по баланс серед користувачів.

До першого напрямку відносяться розробки та публікації І. Шера, наприклад, передбачав використовувати такі аналітичні характеристики балансу [85, с.47]:

- співвідношення короткострокових та довгострокових зобов'язань, встановлення верхньої межі позичених засобів в розмірі 50%, капіталу, що авансується;

- взаємозв'язок фінансового стану та ліквідності;
- комерційні розрахунки.

Прикладом перемоги балансової теорії слід визнати той факт, що до 1940 р. назва балансовий облік переважала над назвою бухгалтерський облік.

В середині ж 30-х рр., як зазначає Я.В. Соколов, балансоведення злилося з аналізом господарської діяльності і термін балансоведення майже зник з облікової літератури, однак зв'язок між аналізом та обліком, вперше чітко встановлений балансоведенням, залишився [71, с.208].

Нині балансоведення як науку передчасно вважати зниклою. Цю думку поділяє багато вчених. Зокрема, у 2001р. в Москві авторами Бреславцевою Н.А., Ткач В.И. та Кузьменко В.А. було видано навчальний посібник під назвою «Балансоведення» [5], у якому обґрунтовується необхідність подальших досліджень у цій сфері. Така необхідність обумовлюється, передусім, тим, що інформаційний потенціал фінансової звітності не використовується для прийняття рішень в макроекономічних розрахунках [5, с.4]. В цій праці розглянуті питання визначення балансоведення як науки, основні концепції балансових звітів (статичні, динамічні, податкові та актуалізовані балансові звіти), інформаційного аналізу сучасних балансових систем.

З урахуванням наведеного матеріалу, балансоведення можна визначити як науку про принципи побудови балансової інформації та шляхи її застосування. Відтак, актуальність розвитку науки про бухгалтерський баланс з часом не зменшується, а навпаки – підвищується. Це пов'язано з необхідністю розробки теоретичних положень, спрямованих на оптимізацію формування балансової інформації, що дозволить створити концептуально нові підходи до її застосування на мікро- та макроекономічному рівнях.

1.2. Баланс як форма фінансової звітності

Звітність як форма подання інформації про результати діяльності та стан ресурсів зацікавленим особам існувала задовго до виникнення подвійної бухгалтерії. Практично з моменту, коли господарські факти почали реєструватися на певних носіях (першими з них були глиняні таблички, папіруси та ін.), виникла потреба в узагальненні даної інформації та представленні її користувачам. Вочевидь особи, зацікавлені в отриманні облікової інформації, узагальненої для зручності у звіті, існували завжди; в іншому випадку відпала б необхідність у веденні обліку як такого. Для внутрішнього користування особливого значення звітність набуває тоді, коли облік починає вести інша ніж власник особа (рахівник, бухгалтер).

Першим, на думку Я.В. Соколова, хто розкрив зміст звітності та порядок її представлення, був італієць А. ді Піетро [71, с.56].

Виникнення такої форми звітності, як бухгалтерський баланс, зумовлене появою істотно нової методики обліку – подвійної бухгалтерії. Запис однієї операції одночасно за дебетом одного рахунку та кредитом іншого рахунку призвів до рівності оборотів та залишків за ними. Існуюча в обліку проста рівність оборотів та дебетових і кредитових залишків ще не є звітною формою, тобто вона не трактується способом узагальнення та подання інформації. В балансовий звіт залишки за рахунками узагальнюються з певною метою.

Мета складання балансу підприємства як форми фінансової звітності відрізняється від мети складання інших видів бухгалтерських балансів (оборотно-сальдового, перевірного та ін.), які, як правило, призначені для перевірки правильності застосування методу подвійного запису, складання інших форм звітності. Як форма фінансової звітності баланс складається з єдиною метою, а саме – з метою аналізу. Зміст аналізу включає не тільки використання складних прийомів і методик, а і такі прості операції, як оцінка валюти балансу або динаміки окремих статей, що цікавлять конкретного користувача. Тому будь-яке ознайомлення з даними бухгалтерського балансу, чи-то оцінка обсягу певних статей чи розрахунок додаткових показників за його даними, вважається аналізом.

Відповідно до українського законодавства, баланс у складі фінансової звітності підприємства подається також до органів статистики, де узагальнюються і систематизуються дані за окремими галузями та господарським комплексом загалом з метою аналізу загальних тенденцій. З процедурою аналізу балансу тісно пов'язане поняття «читання балансу», яке, крім оцінки обсягу тих чи інших статей або їх співвідношень, передбачає також розуміння змісту кожної статті, тобто знання рахунків, залишки за якими вона об'єднує, принципів їх оцінки та формування, що передбачає знання методики ведення обліку.

Таким чином, баланс як форма фінансової звітності, що відображує стан ресурсів та джерел їх фінансування на певну дату, є основним джерелом аналізу фінансового стану, і його важливої складової – фінансової стійкості підприємства. Баланс – це унікальне джерело інформації, оскільки дозволяє вивчати взаємозв'язок пасивів з активами підприємства. На основі балансової інформації проводиться оцінка не тільки обсягу залучених підприємством коштів для фінансування діяльності, але й напрямків їх розміщення у виробничі та інші ресурси підприємства.

Для забезпечення виконання мети складання балансу як форми фінансової звітності, а саме досягнення високої якості процедури аналізу, необхідно здійснити комплекс заходів, спрямованих: по-перше – на підвищення якості балансової інформації, по-друге – на підвищення якості її аналізу. Для цього процес і принципи складання та аналізу балансу необхідно розглядати у єдності та взаємозв'язку. Рис. 1.1. узагальнює погляди на баланс як базу даних для аналізу фінансової стійкості підприємства.

Об'єкти, що знаходяться в площині А визначають якість балансової інформації, в площині Б та В – ефективність аналізу.

Від того, за якою формою та структурою складено баланс і яким чином оцінюються його статті (площина А), залежить достовірність балансової інформації та можливість отримання реальних даних про фінансову стійкість за підсумками аналізу. Таким чином, форма балансу передусім визначається потребами аналізу.

Такі підходи до аналізу балансу, як врахування суб'єктивності статистики балансової інформації та дотримання єдиних принципів аналізу (площина Б), визначають методика аналізу фінансової стійкості (площина В). В свою чергу і принципи, і методика аналізу зумовлюються природою балансу. Ці компоненти в комплексі (площини Б і В), спроектовані на баланс, складений із достовірно оцінених статей, за найбільш оптимальною формою і структурою, здатні забезпечити високу якість процедури аналізу. Всі компоненти рисунку 1.1. будуть детально описані та висвітлені в подальших розділах даної роботи.

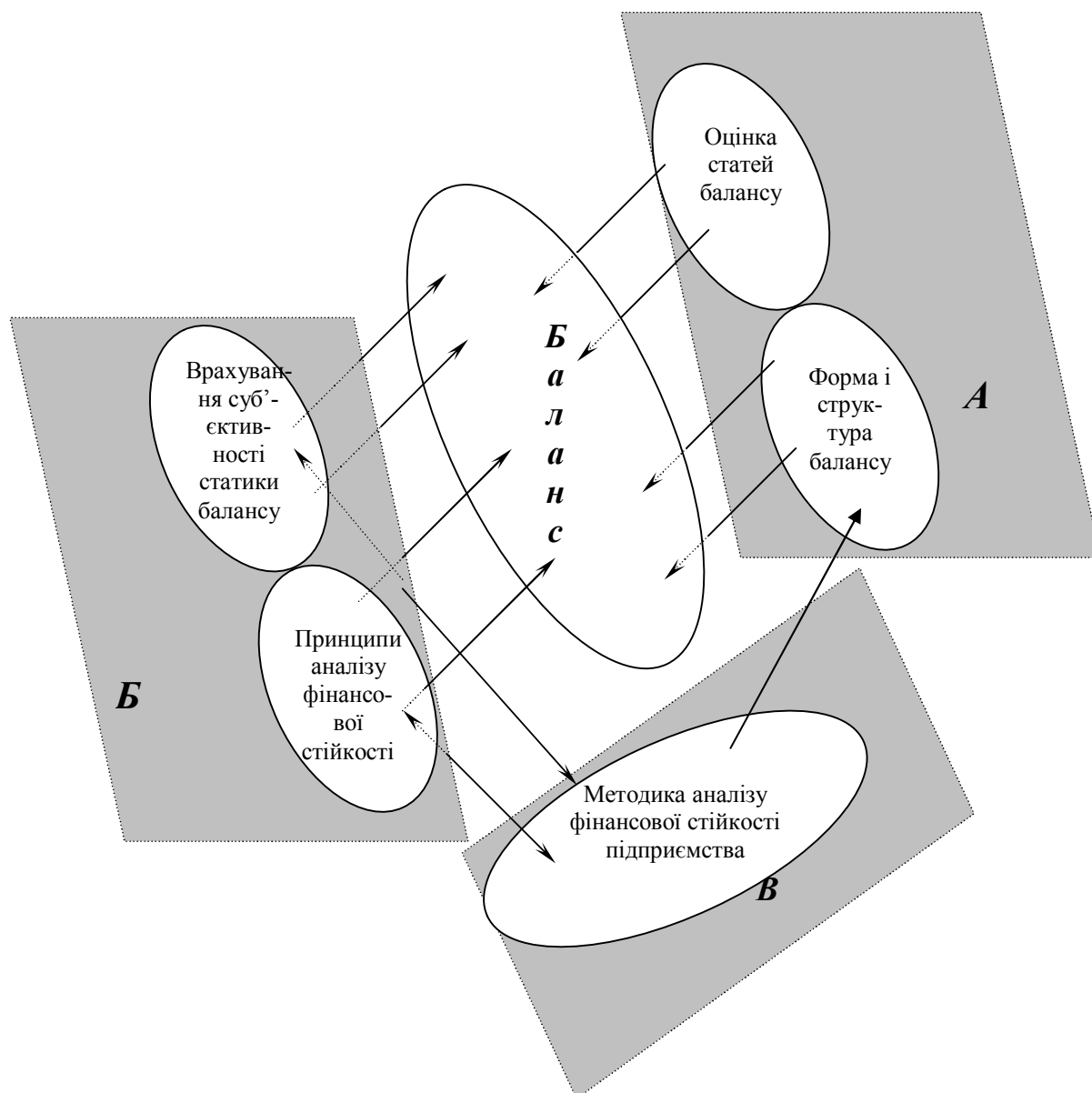

Рис. 1.1. Баланс як база даних оцінки фінансового стану підприємства

Баланс підприємства як форма звітності має характерні ознаки, врахування яких поглиблює розуміння його сутності та значення. На початкових стадіях за цими ознаками баланс не характеризували. Вони виникали по мірі розвитку бухгалтерської науки, ускладнення господарських процесів та підвищення вимог з боку управління до якості звітної інформації.

Першою і основною ознакою балансу є рівність активної і пасивної частин, що зумовлена застосуванням принципу подвійного запису. Поза цим принципом баланс не існує. Така рівність є його характерною рисою, яка іншим формам звітності не притаманна.

Термін «актив» походить від латинських слів *activus*, *actum*, *agere* – діяльний, діяти, бути. Існують різні економічні інтерпретації активної сторони балансу. Однак, найбільше розповсюдження отримали два взаємопов'язані трактування, які умовно можна назвати як предметно-майнове та витратно-результатне. За предметно-майнового трактування в активі балансу відображається склад, розміщення та фактичне цільове використання засобів підприємства. Основний акцент робиться на те, куди і у що вкладені фінансові ресурси підприємства, і яке функціональне призначення придбаних господарських засобів. Відповідно до цього, актив балансу – це засоби, до яких умовно кажучи «можна доторкнутися руками» і які підлягають інвентаризації. Інший підхід до інтерпретації активу балансу більш глибокий за своєю сутністю. Актив балансу представляє собою величину затрат підприємства, що склалися внаслідок минулих операцій і фінансових угод, та понесених ним витрат заради можливих майбутніх доходів. Тут нахил робиться до факту вкладення засобів [82, с. 29].

Термін «пасив» походить від латинських слів *passivus*, *passivus* – бездіяльний, утримуватись, роз'яснити. Пасив відображає, з яких джерел сформовані ресурси, відображені в активі. Ці джерела поділяються на власні та залучені. Найбільш поширеною економічною інтерпретацією пасиву є така: пасив балансу є сумою зобов'язань підприємства. (Наприклад, статутний капітал

відображає зобов'язання підприємства перед засновниками, кредиторська заборгованість перед постачальниками і т.д.) [82, с. 48].

Друга важлива ознака балансу – застосування єдиного грошового вимірника. На сучасному етапі це є характерна риса фінансових звітів та обліку загалом. Однак, важливість даної ознаки заключається в тому, що без застосування єдиного грошового вимірника, існування як балансу, так і всієї подвійної бухгалтерії було неможливе.

Оскільки бухгалтерський облік після виникнення подвійного запису є єдиною закінченою та замкнутою системою – використовується єдиний грошовий вимірник. З цього моменту всі економічні явища поділяються на дві сфери – реальну (матеріальну) і фінансову (грошову). Зведення чисельності предметів і не меншої чисельності валют до єдиного вимірника призвело б до значно більших умовностей в економічній інформації ніж було раніше. Ця умовність створила можливість: а) конструювання системи рахунків; б) співвимірювання і оцінки всієї сукупності цінностей, прав та зобов'язань, що формують предмет бухгалтерського обліку. В облік було внесено окремі умовні припущення з тим, щоб його система розкривала характер господарського процесу [71, с.39].

Таким чином, застосування єдиного грошового вимірника дозволяє в балансі врівноважити різноманітні за своїм характером та змістом ресурси підприємства та джерела їх фінансування. У вітчизняній літературі ХХ ст. практично не існує визначення балансу без вказівки на те, що узагальнення статей відбувається саме в грошовому вираженні. Сучасні зарубіжні автори також вказують на важливість застосування єдиного грошового вимірника в обліку.

Так Антоні Роберт Н. в підручнику «Основи бухгалтерського обліку» (1992 р.) другим важливішим принципом, який діє при розгляданні бухгалтерського балансу, поряд з принципом двосторонності, називає принцип грошового виміру [64].

Третя ознака, а саме узагальнення та групування показників, притаманна також практично всім звітним формам.

Групування ресурсів підприємства у звітах почали здійснювати ще задовго до виникнення балансу. Важко уявити собі, як саме узагальнювався господарський стан, але те, що це мало місце, ми можемо побачити з промови Демосфена. Так з промови проти Афеба дізнаємося про «актив балансу» майстерні рабовласника [70, с.25]:

1. Рухоме майно	3 таланта 56 мін
2. Раби (52 чоловіка)	2 таланта 50 мін
3. Коштовності різного роду	3 таланта
4. Сировина для виробництва	2 таланта 30 мін
5. Дім	30 мін
<hr/>	
Разом	12 талантів 46 мін

В даному звіті нема ретельного перерахунку майна майстерні, а наведено тільки узагальнення за його основними видами.

В структурі балансу виділяють дві основні частини: активна, яка відображує стан ресурсів (майна) підприємства, та пасивна, що відображає джерела формування даних ресурсів.

Термін «джерела» вперше ввів МС. Лунський. Більшість відомих спеціалістів під пасивом розуміли тільки кредиторську заборгованість, відповідно власні засоби – як різницю між активом і пасивом. М. С. Лунський розповсюдив поняття «пасив» і на власні засоби (в праці «Рахівництво загальне і комерційне» (1905), [50]), але для того, щоб сформулювати зміст пасиву він змушений був шукати нове слово.

Розташування на папері активної та пасивної частин балансу можливе як горизонтально, так і вертикально. В Україні історично склалась і законодавчо затверджена горизонтальна форма балансу: з лівого боку актив, з правого – пасив. Горизонтальна форма балансу також описується в першій праці з бухгалтерського обліку «Трактат про рахунки і записи» Луки Пачолі: «Під балансом книги розуміється складений вздовж лист, на якому перераховані з правого боку всі вірителі, а з лівого – всі боржники». В англійських же країнах особливо в акціонерних товариствах більш поширена вертикальна форма балансу [8, с.46].

Цікаву думку стосовно розташування активної та пасивної частин балансу висловив один із авторів журналу «Счетоводство» І.П. Руссіян, який вважав, що в основу бухгалтерського обліку покладено відносини всередині підприємства, які мають юридичну силу. Він вважав, що актив – це зобов'язання торгових осіб, а пасив – права сторонніх осіб по відношенню до підприємства [68, с. 173]. Причому в балансі зліва має бути розташований пасив, а справа – актив.

Баланс як форма звітності передбачає не простий перерахунок залишків за бухгалтерськими рахунками, а певне їх узагальнення в статті. Статті, як правило, об'єднують в певні групи.

Узагальнення означає перехід на більш високий ступінь абстракції шляхом виявлення загальних ознак, властивостей, відношень, тенденцій розвитку, і зумовлює появу нових наукових понять, законів, теорій. Балансове узагальнення передбачає синтетичний, узагальнений характер інформації, що дозволяє звести часткові показники, окремі інформаційні взаємозв'язки в єдиному вимірнику в цілісну систему узагальнених даних [26, с.21-22].

Спосіб групування статей балансу залежить від мети використання звітної форми. Баланс підприємства, як зазначалося вище, складається з метою аналізу, відповідно його форма і структура має бути такою, щоб максимально спростити процес аналізу та підвищити його якість.

Наступна ознака – періодичність складання, передбачає, що фінансова звітність, до складу якої входить і баланс підприємства складається через певні періоди часу. На відміну від інших форм фінансової звітності, які містять інформацію про операції, що відбулися протягом звітного періоду, баланс є єдиним звітом, у якому відображено стан ресурсів та джерел фінансування підприємства на певний момент часу, тобто на дату балансу. Якщо в Україні датою річного балансу вважається кінець календарного року, то у світі широко застосовується підхід, який дозволяє закривати фінансовий рік на будь-яку зручну для підприємства дату (найбільш вживані з них: рік від дати створення, на 30 липня, на 30 вересня).

Полеміка, щодо дати, на яку має складатися баланс, існувала завжди. Цікавою є наведена Я.В. Соколовим думка нідерландського вченого XVII століття С. Ван Стевіна, який вважав, що вхідне сальдо повинно записуватися не на 1-е і не на 31-е, а на 0-е число [70, с. 63].

Принципи складання звітності через певні рівні періоди часу також не є винаходом сучасності. Вже в Древній Греції звітність подавалась періодично, звіти контролювалися, причому на початку вимагалось, щоб державні чиновники складали за первинними документами паралельний звіт та співставляли його з поданим. Відомо, що Зенон в 256 р. до н. е. реформував систему обліку, яка склалася у приватних маєтках. При складанні звітності вимагалось відкризування облікованих сум. Всі помилки, виявлені при наступному контролі, відмічалися на полях папірусу. Звітність передбачала відомості про стан запасів та доходів і витрат господарства. За періодичністю звітні форми поділялися на місячні, річні та трьохрічні.

Частота, з якою складається фінансова звітність підприємств в Україні на сьогоднішній день встановлена законодавчо: існує річна і проміжна (квартальна) звітність, до складу яких, зокрема, входить і баланс підприємства. Причому в Україні річна звітність складається виключно за підсумками календарного року. Згідно з Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку (МСБО) та американської системи обліку річна звітність складається за підсумками фінансового року, який може і не співпадати з календарним. Складання проміжної звітності МСБО передбачається у випадку, якщо це вимагається законами конкретної країни, де діють МСБО.

Думки щодо періодичності складання фінансової звітності розділяються. Окремі спеціалісти (особливо бухгалтери-практики) вважають, що звіт необхідно складати не частіше одного разу на рік. Такий підхід продиктовано недооцінкою значення балансової інформації для управління, певним формалістським підходом. Однак, форми проміжної звітності (Баланс і Звіт про фінансові результати) доцільно складати значно частіше. Це зумовлено потребою управління в оперативній та достовірній інформації. Зокрема баланс підприємства

варто складати щомісячно для проведення оперативного аналізу фінансового стану з метою реагування на небажані відхилення. (Тим більше, що при сучасних засобах автоматизації обліку часте складання балансу не складає особливих труднощів.) Також баланс доцільно складати в будь-який інший момент часу при прийнятті управлінських рішень стосовно конкретних аспектів фінансової та інвестиційної діяльності підприємства (залучення кредитів, здійснення фінансових та капітальних інвестицій та ін).

Наступна ознака – публічний характер – притаманна всім формам фінансової (зовнішньої) звітності. Хоч баланс широко використовується і у внутрішніх управлінських цілях, основне його призначення – забезпечувати зовнішніх користувачів інформацією про стан засобів та джерел фінансування підприємства.

Законом України „Про бухгалтерський облік і фінансову звітність» в Україні окреслено коло користувачі фінансової звітності, якими є органи, до сфери управління котрих належить підприємство, трудові колективи, власники (засновники) відповідно до установчих документів, органи виконавчої влади та інші користувачі відповідно до законодавства. Також Закон передбачає обов’язкове оприлюднення річної фінансової звітності шляхом публікації у періодичних виданнях або розповсюдження у вигляді окремих друкованих видань для відкритих акціонерних товариств, підприємств-емітентів облігацій, банків, довірчих товариств, інвестиційних та страхових компаній, недержавних пенсійних фондів та інших фінансових установ [21].

Наступною ознакою та однією із важливіших вимог до фінансової звітності є її достовірність та вірогідність. Вимога щодо правильності складання звітів ставилася практично з моменту їх виникнення.

В часи розквіту середньовіччя виписувались спеціальні трактати. Автор одного з них домініканський монах Вальтер Хенлі вимагав: 1) ретельної перевірки звіту; 2) щорічної інвентаризації для звірки облікових та натуральних залишків; 3) суворої інвентаризації дебіторської заборгованості; 4) свідчих підтверджень про правильність вказаних в звіті цін, «оскільки трапляється, що представляючи звіт

збільшують вартість придбання та зменшують виручку від продажу». Інший трактат того ж часу вимагає: перш за все підзвітна особа має присягнути в тому, що представляє правильний і законний звіт в отриманих доходах за рахунок пана і що в свій свиток він включив тільки законні витрати з повним дотриманням інтересів пана. Так само і писар має присягнути в чесному складанні звіту [57, с.789].

Відомий дослідник І.Ф. Шер був першим, хто класифікував та проаналізував основні методи викривлення балансу. Він розділив методологічні і «матеріальні» прийоми, тобто пряму фальсифікацію, до якої відносив: 1) об'єднання різнорідних майнових цінностей під одною назвою; 2) неправильне нарахування амортизаційних відрахувань; 3) включення фіктивних дебіторів та кредиторів; 4) маніпуляції з переоцінкою матеріальних цінностей; 5) створення фіктивних фондів і резервів [85, с. 455-505].

Принцип облікової достовірності виник тільки в ХХ ст. До цього протягом багатьох століть господарство розвивалося без цього принципу. В практиці обліку зустрічаються такі випадки, коли серед рахунків, що дійшли до наших днів, нема жодного, який би не мав вражаючих помилок. Це викликано як свідомою фальсифікацією, наприклад масовим приховуванням позичкового відсотку, так і низьким культурним рівнем купців. Наприклад, у Венеції тільки трохи більше половини купців у 960 рр. вміли підписуватися. Не на високому рівні було і вміння рахувати; задовольнялись приблизним рахунком.

Засновником сучасних принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності (які викладені зокрема і в українських Національних стандартах бухгалтерського обліку) слід вважати одного із видатних італійських вчених ХХ ст. Пьетро д'Альвізе (1934р.). Своє вчення, назване ним логісмологією, він виразив у восьми загальних принципах (таблиця 1.2) [71, с.233].

Важливою вимогою до сучасних балансів є застосування єдиних принципів оцінки його статей.

Таблиця 1.2

Принципи бухгалтерського обліку

№ п/п	Принцип	Зміст принципу
1	Достовірність	Реєстрація фактів господарської діяльності повинна бути адекватною самим фактам; «відсутність достовірності породжує хаос». Контроль достовірності забезпечується інвентаризацією, яка не може розглядатися без власника (фізичної або юридичної особи).
2	Своєчасність	«Бухгалтер відроджує життя із мертвого минулого», але це треба для того, щоб полегшити адміністрації прийняття ефективних управлінських рішень.
3	Відносна повнота	Обсяг облікованої інформації залежить від мети, що стоїть перед бухгалтером. Він повинен провести адміністрацію між Сциллою надлишкових даних та Харибдою інформаційних вакуумів.
4	Документованість	Кожний факт господарського життя повинен бути оформлений документом, без документів нема господарського процесу, нема бухгалтерії. Недотримання цього принципу ламає інформаційну структуру підприємства.
5	Хронологічність	«Донька сучасності»; факти господарського життя повинні реєструватися у чіткій часовій послідовності, і між моментами виникнення факту та його реєстрацією повинен проходити мінімальний часовий відрізок (лаг).
6	Зв'язаність та координованість	Пояснює господарську структуру підприємства, вимагаючи узгодженості (колації) даних синтетичного та аналітичного обліку.
7	Специфічність	Необхідно розрізняти організаційну та виконавчу специфічність. Перша знаходить вираження в системі рахунків, друга – в управлінській структурі підприємства; причому адміністрація через першу структуру керує другою.
8	Однорідність	Кожний рахунок виділяється по чітко визначеній якісно однорідній ознаці: змішані рахунки забороняються.

Ця вимога забезпечується дотриманням єдиних стандартів бухгалтерського обліку. В Україні – це національні Положення (стандарти) бухгалтерського обліку, розроблені на основі Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (МСБО). Інтеграційні процеси, що відбуваються в світовій економіці об'єктивно призводять до необхідності забезпечення порівнянності та розуміння спеціалістами показників фінансових звітів підприємств різних країн, що і стало поштовхом для створення МСБО. Застосування єдиних принципів та методик до оцінки статей фінансових звітів є невід'ємним елементом розширення господарських зв'язків між підприємствами, що сприяє розвитку економіки країни загалом. Однією із характерних ознак сучасних фінансових звітів та, зокрема, балансу є їх державна регламентація, яка ґрунтується на єдності та уніфікації звітних форм для всіх підприємств.

В окремих країнах вимагають, щоб бухгалтерські звіти були підготовлені відповідно до податкового законодавства. Німеччина, яка є лідером такого підходу, застосовує для цієї мети термін «Massgeblich Reitsprinzip» (принцип обов'язковості) [5, с.30]. В практиці роботи підприємств ФРН раніше розрізнялися два види балансів: податковий і комерційний. Розробка теорії балансу була спрямована на ліквідацію цього дуалізму. Не випадково П. Герстнер писав, що тільки з появою праць Е. Шмаленбаха та Ф. Шмідта податковий баланс загубив своє первісне значення. Твори ці, - зазначав П. Герстнер, здійснили сильний вплив на теорію комерційного балансу та витравили з неї юридичні приміси. Комерційний баланс визначався як здійснене в рахунковій формі, за правилами бухгалтерії, співставлення на відомий момент витрачених на підприємстві власних та чужих засобів (капіталів) як частин фінансування і господарського застосування їх в той самий момент, як діяльних складових частин майна (господарських запасів) [12, с. 16]. Цілями комерційного балансу є захист кредиторів, інформація для акціонерів, подання відомостей адміністрації для формування господарської політики. Податкове законодавство протирічить комерційному: не допускає створення скритих резервів та передбачає рівномірний розподіл результатів господарської діяльності за звітними періодами. Тільки закон 1965 р., який передбачав подрібний опис балансу, поділ його статей, оцінку та обов'язкову експертизу, вніс певний вклад в процес ліквідації різниці між обома балансами.

Довгі роки концепції «податкового» балансу дотримувались італійці, особливо по відношенню до оподаткованого прибутку: в італійських бухгалтерів бухгалтерський прибуток дорівнював оподаткованому прибутку, і відбувалося змішання двох понять [63, с.293].

Характерною рисою українського балансу є його державна регламентація, що склалася історично, однак подвійний запис прийшов в країну досить пізно порівняно з іншими європейськими країнами і впорядкування термінів подачі звітів, правильності їх складання та єдиних вимог до них відбулися не одразу.

1.3. Аудит балансу підприємства: зміст та історична необхідність

Останні десятиріччя характеризуються розвитком міжнародної торгівлі, збільшенням інвестиційних потоків і глобалізацією інвестиційних процесів.

Як наслідок сучасні підприємства підтримують ділові зв'язки з багатьма партнерами, орієнтуються на численних конкурентів, враховують і передбачають різноманітні вимоги споживачів, суспільних організацій, держави тощо.

Прагнення досягти конкурентних переваг та посісти позицію лідера в галузі змушує великі компанії використовувати послуги не тільки власних спеціалістів, а й зовнішніх експертів – аудиторів.

Важливу роль при прийнятті економічних рішень відіграє достовірна інформація про діяльність підприємства, яка потрібна власнику підприємства для визначення стратегії розвитку і способів підвищення ефективності його діяльності; державним органам для контролю за дотриманням законодавчих актів з оподаткування; банкам, іншим позикодавцям і страховим компаніям для оцінки платоспроможності підприємства і ймовірності повернення кредитів, визначення страхового ризику. У достовірній інформації зацікавлені постачальники, покупці, інвестори і інші підприємства і організації, які мають ділові взаємовідносини з суб'єктом господарювання.

Власники статутного капіталу потребують підтвердження достовірності звітності про діяльність підприємств, у які вкладено кошти або планується їх вкладення. Підтвердження показників фінансової звітності становить основне призначення аудиту. Однією з форм фінансової звітності, яку перевіряє аудитор при підтвердженні достовірності фінансової звітності, є баланс.

При дослідженні балансу аудитор може з'ясувати особливості її складання та перевірки в різних країнах у різні періоди, їх переваги та недоліки, а також рекомендації, які надавали та які слід надавати аудитору в конкретній ситуації.

Доведення потреби в аудиті фінансової звітності, проведенні оглядів фінансової звітності вдало представлено у праці В.Келла та В.Бойтона [92, с. 15-17, 176-177].

В ході ретроспективного дослідження можна виділити шість етапів розвитку аудиту, залежно від трансформації предмету його дослідження (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Періодизація розвитку аудиту

Розглянемо запропоновані етапи розвитку більш детально. Перший етап (до кінця XVI ст.). Дослідження з історії обліку свідчать, що аудит проводився для того, щоб викрити приховання істини. У третьому тисячолітті до н.е. він існував у таких рабовласницьких державах як Єгипет, Вавилон, Рим, Греція. Першими користувачами бухгалтерської інформації були рабовласники і феодали. Окремі історики вважають, що у древньому Єгипті (близько 2600 років до н.е.) існували чиновники, які суміщали функції контролю, управління і обліку. У 1122-256 рр. до н.е. у Китаї державна система обліку правлячої династії Чжоу мала ретельно розроблений бюджет і аудит всіх урядових департаментів.

Аудит в сучасному розумінні набув широкого розповсюдження в Італії після падіння Римської імперії. Купці Флоренції, Генуї та Венеції використовували працю аудиторів для того, щоб перевірити платоспроможність капітанів торгових суден, які перевозили великі багатства на Європейський континент. У період розквіту італійських міст-держав продовжувалось паралельне співіснування контролю на приватному та державному рівнях.

Розвитку аудиту сприяло відокремлення функції управління від власника. Наприклад, фінікійські купці, коли від'їжджали у довготривалі подорожі, вимагали від управляючого маєтком щорічно складати звіт і надавати його власнику.

У лондонських ділових колах аудит застосовувався в 1200-ті роки. Перші письмові спогади про аудит відносяться до XIII-XIV століть. Так, наприклад, у Англії в 1298 р. була перевірена діяльність гросмейстера Лондонського Сіті аудиторською комісією у складі мера, членів муніципалітету, шерифа і ряду інших осіб. А вже з 1324 р. письмовим указом короля були назначені аудитори в графствах Оксфорд, Беркшир, Південний Емптон, Уїлс, Самсет і Дорсет, а облікові книги стали фігурувати в якості доказів у суді. Приблизно в той же час серед виборних посадових осіб Лондонського Сіті стали значитися аудитори. З цього часу в архівах можна зустріти велику кількість свідчень про регулярне проведення аудиту звітів муніципалітетів, приватних землеволодінь і ремісничих гільдій [26].

У містах Великобританії аудит здійснювався в присутності посадових осіб уряду і громадян та полягав у прослуховуванні аудиторських звітів, які казначеї читали вголос (дана практика проіснувала до XVII ст.). До середини XVI ст. аудитори міст почали включати до своїх звітів примітки типу «вислухано аудиторами, що нижче підписались». Іншим видом аудиту була детальна перевірка рахунків сплати управляючих фінансами великих маєтків по «дебету і кредиту» з наступною «аудиторською декларацією», тобто усним звітом перед власником і радою управляючих даного маєтку. Зазвичай аудитор був членом ради, а отже, був попередником сучасного внутрішнього аудитора.

Контролери слідкували за діяльністю багатьох осіб. Ще коли Христофор Колумб відкрив у 1492 р. Америку, у плаванні його також супроводжував контролер, призначений іспанським двором для попередження шахрайства при оцінці Колумбом золота та прянощів.

В епоху Середньовіччя у Франції барони щорічно проводили публічні читання рахунків управлінців своїх володінь перед аудиторами.

Лука Пачолі про необхідність контролю говорив наступне: «Високий сенат або сеньйорія жорстко карають несправних маклерів або бухгалтерів, і я сам пам'ятаю багатьох, з яких раніше строго стягували за упущення. Добру справу зробили, коли для спостереження за ними назначили особу, якій доручали досліджувати гарно чи погано ведуться книги у цих установах» [55].

В XVI ст. правовий контроль облікових книг був офіційно введений в багатьох країнах світу. Можемо простежити, що перші завдання аудиту відрізнялися від тих, які постали перед ним сьогодні. Протягом першого етапу розвитку він пройшов тривалий шлях від перевірки платоспроможності капітанів торгових суден до перевірки представниками жителів міста правильності фіскальної політики чиновників, а також до перевірки аудиторами правильності облікових записів і нарахування оподаткованого прибутку у господарствах, що мають зобов'язання зі сплати податків.

Другий етап припадає на XVII – першу половину XIX ст. Саме життя висунуло вимогу до проведення аудиту. У XVII-XIX ст. стрімко розвивалися мистецтво і наука. Спостерігалось пожвавлення торгівлі. Були введені в обіг векселі і чеки. Актуальною проблемою підприємств стали фінансові кризи. Кількість збанкрутілих підприємств збільшувалася. Це, у свою чергу, підвищило попит на бухгалтерів-експертів, які б захищали інтереси населення. Фактична робота аудитора полягала в контролі за правильністю ведення бухгалтерського обліку і складанням звітності. В Америці перша бухгалтерська контрольна перевірка відбулася у 1631 р., коли з Голландії до м. Плімут, Масачусетс, було направлено бухгалтера для аналізу надходжень податків із колонії.

Наприкінці XVII ст. у Шотландії було прийнято перший закон, який забороняв певним посадовим особам служити в якості «міського аудитора», що дало право говорити про зародження поняття незалежності аудиторської професії, але до середини XVIII ст. бухгалтерські звіти і висновки у випадках судових спорів склалися адвокатами або спеціальним персоналом адвокатських контор. Про аудит балансу навіть не згадувалось.

У XVIII ст. Джордж Уотсон (1645-1723 рр.) – перший професійний бухгалтер – рекомендував ряду шотландських підприємців перевірити їх бухгалтерську звітність. Перевірка дала високі результати і шотландці стали часто практикувати таку перевірку. До перших професійних аудиторів відносять Уільяма Велш Дейлота. Він був відомий як спеціаліст, що проявив себе у аудиторських перевірках: розробив системи фінансової звітності англійських залізничних доріг і готельного бізнесу, основи яких і досі застосовуються у нього на батьківщині в Англії.

Протягом другого етапу виникла необхідність проведення аудиту звітності підприємства, хоча тогочасні звіти значно відрізнялися від звітів сьогодення.

Третій етап охоплює другу половину XIX ст. і триває до 1905 р. На даному етапі розвитку аудиту почав вперше проводитись аудит балансу у сучасному розумінні. Формувалися нові підходи до обліку та аудиту. Тогочасні акціонерні товариства розорили велику кількість людей. Основним змістом аудиторських перевірок стала впевненість щодо реальності звітних даних. У 1862 р. було прийнято Акт про компанії (Великобританія), у якому в обов'язковому порядку рахунки і звіти з бухгалтерського обліку і фінансового контролю підлягали перевірці не рідше одного разу на рік. Група передових бухгалтерів створила в Шотландії професійне об'єднання і проінформувала всіх зацікавлених осіб про те, що вона готова перевірити будь-який наданий їй фінансовий звіт. Після аудитування можливість оман зменшувалась. Підтвердження перевіряючого гарантувало якість даних, наведених у звіті [6].

Вже у другій половині XIX ст. професійний аудитор був важливою складовою частиною ділового світу. За даними британського автора Ричарда Брауна у 1905 р. в усьому світі чисельність аудиторів складала 11 тисяч, з яких половина знаходилася у Великобританії. У Франції в 1867 р. були прийняті закони, які зобов'язували перевіряти і оцінювати баланси акціонерних товариств ревізорами. У 1870 р. у Німеччині також були здійснені перші спроби ввести аудит, коли в законі про акціонерні товариства зобов'язали здійснювати перевірку балансу. Однак, не було вказано, ким повинна проводитися перевірка – внутрішніми контролерами чи запрошеними зі сторони. Більш чіткий опис обов'язкових перевірок аудиторами подано в 1931 р.

З середини XIX ст. поширення акціонерних товариств і зміни в оподаткуванні США призвели до різкого підвищення ролі аудиторів. Причинами розвитку аудиту

були не тільки розподіл і зіткнення інтересів, але і їх спільний характер. Крім того, що зіткнулися інтереси акціонерів і управлінців, дирекції і акціонерів (вирішення спірних питань та недопущення можливості їх виникнення вимагало підтвердження достовірності фінансових звітів висококваліфікованими спеціалістами), користувачі звітності мали і спільну зацікавленість. Наприклад, для власників і банків аудиторське підтвердження фінансового стану забезпечувало більш високі гарантії отримання кредитів. Спільні інтереси були притаманні для наступних груп користувачів звітності: власників і бірж, власників (управлінців) і майбутніх інвесторів, акціонерів; власників і постачальників та покупців та ін.

В кінці XIX ст. роз'їзні аудитори вже відвідували розміщені по всій країні транспортні агентства з метою оцінки ступеня відповідальності адміністрації за майно і систему звітності. Наприкінці XIX ст. аудит вже сформувався як самостійна сфера професійної практичної діяльності. У 1887 р. в США було прийнято закон про обов'язковий аудит.

На території України та інших країн СНД у складі царської Росії вже у 1811 р. існував державний контроль в особі державного контролера, що входив до ради міністрів на правах міністра, і губернських контрольних палат на місцях. Незалежна аудиторська діяльність поширення не набула.

Наприкінці XIX ст. великі за своїми масштабами угоди призводили до масового створення акціонерних товариств. В 1904 році був складений перший консолідований баланс. Основний акцент був спрямований на систему контролю грошових потоків. Через це завдання зовнішнього аудиту полягало в комплексному розгляді всіх операцій і підготовці скоригованих рахунків і бухгалтерської звітності. Це був досить неефективний дорогий підхід.

Якщо на другому етапі розвитку аудит проводився з метою контролю за правильністю ведення обліку і складання звітності для того, щоб не допустити банкрутства підприємств, то на третьому етапі його завдання дещо змінилися. У зв'язку з розвитком акціонерних товариств він був орієнтований на захист інтересів осіб, що користувалися даними звітності. Виникла потреба у підтвердженні реальності звітних даних. У Франції та Німеччині було прийнято закони, які вимагали у обов'язковому порядку проводити перевірку балансу акціонерних товариств.

На четвертому етапі (1905-1940 рр.) відбувається формування і встановлення професії аудитора. Аудит полягає у визначенні достовірності фінансової звітності, виявленні відхилень і помилок в обліку.

Тому цілі аудиту почали зводитися до встановлення фактичного фінансового стану і доходності підприємства та попередження навмисних та ненавмисних помилок. Відповідно до динаміки цілей відбулися і значні зміни в прийомах аудиту. Трансформація від «британського» аудиту до «американського» характеризується переходом від детальної перевірки до тестування.

Щодо цілей сучасного зовнішнього аудиту країн ринкової економіки, то в деяких з них аудитором повинен бути зроблений висновок про відповідність фінансової звітності підприємства, що перевіряється, законодавству країни (Німеччина, Франція, Італія), у ряді інших – про достовірність звітності та їх відповідність фаховим стандартам бухгалтерського обліку (Канада, США, Японія), у третіх – обидва критерії водночас (Великобританія).

На 20-ті роки ХХ ст. припадає період розквіту аудиторських фірм. Однак у цей же період з'являються і перші судові розгляди. Так, письмова заява судді штату Нью-Йорк (США) свідчить, що треті особи могли вимагати від аудиторів відшкодування збитку, якщо обман у фірми-клієнта можна було знайти, а також якщо при проведенні перевірки мала місце серйозна недбалість.

Масове банкрутство акціонерних товариств і підприємств в період економічної кризи в 1929-1933 рр. почало вимагати посилення порядку і затвердження їх звітів і балансів з боку аудиторів. Аудит набув значного поширення, виконуючи функції захисту й порядку в інтересах як приватного підприємця, так і економіки багатьох країн загалом.

На п'ятому етапі (1940-1960 рр.) відбулося остаточне формування професії аудитора. Аудит полягав у визначенні достовірності фінансової звітності, оцінці ефективності системи внутрішнього контролю. Взагалі, період до 60-х років ХХ ст. супроводжувався лише несуттєвими змінами в цілях і методах аудиту.

До кінця 40-х років ХХ ст. працівники аудиторських служб займалися в основному перевіркою документації, яка підтверджує записані грошові операції і правильність їх групування у фінансових звітах. Цю роботу можна назвати «аудіюванням книг».

У СРСР функціонував тільки державний контроль, який здійснювали Міністерство державного контролю, а потім Комітет народного контролю, а також відомчі органи контролю, контрольно-ревізійні управління міністерств і відомств.

Шостий етап (з 1960 рр.). Відбувається формування аудиту як науки. Аудит полягає у визначенні достовірності фінансової звітності, оцінці ефективності, економічності, соціального значення діяльності, відбувається гармонізація та інтернаціоналізація аудиту.

В Україні після краху командно-адміністративної системи умови, що склалися (роздержавлення власності, створення приватних підприємств, товариств з обмеженою відповідальністю тощо), зумовили розвиток аудиту, особливо – після прийняття Закону України «Про аудиторську діяльність», створення Аудиторської палати України і Спілки аудиторів України. Часті зміни нормативної бази (прийняття у 1999 р. Національних нормативів аудиту та їх подальше скасування, прийняття у 2003 р. Міжнародних стандартів аудиту як національних) ускладнюють роботу аудиторських служб, але в масштабі великих підприємств можемо стверджувати про існування аудиту балансу.

Можемо виділити наступні етапи розвитку аудиту в незалежній Україні:

- 1) 1993-1999 рр. – зародження та розвиток аудиту (створення нормативної бази; органів, що регламентують діяльність аудиторських фірм; початковий розвиток теорії і практики аудиту в Україні);
- 2) 1999-2003 рр. – удосконалення та деталізація нормативної бази з регламентації діяльності аудиторських фірм, введення в дію Національних нормативів аудиту);
- 3) 2003 р. – 01.01.2004 р. – прийняття в якості національних Міжнародних стандартів аудиту.

На підставі проведених досліджень можемо виділити наступні передумови необхідності проведення аудиту балансу: відокремлення функції управління від власника; великі географічні відкриття, що сприяли розвитку торгівлі, промисловості та масовим банкрутствам підприємств; створення акціонерних товариств та розорення ними великої кількості людей, зміни в оподаткуванні.

Для того, щоб чітко визначитися зі змістом поняття «аудит балансу», спершу проведемо дослідження понять «аудит» та «аудит фінансової звітності».

У всіх країнах з розвинутою ринковою економікою здійснюється незалежний контроль за достовірністю бухгалтерського обліку, а також за фінансовою звітністю, що друкується і надається державним органам. Такий контроль прийнято називати аудитом. При цьому потрібно розмежовувати поняття «аудит» та «державний фінансовий аудит». Державний фінансовий аудит є різновидом державного фінансового контролю і полягає у перевірці та аналізі фактичного стану справ щодо законного та ефективного використання державних чи комунальних коштів і майна, інших активів держави, правильності ведення бухгалтерського обліку і достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю.

Відмітимо, що Р. Адамс характеризує аудит як «...діяльність з надання необхідної суспільству послуги з метою підтвердження видимої правдоподібності опублікованої фінансової звітності», Ю.М. Уткін пише, що аудит – це перевірка фінансової звітності, яка здійснюється «незалежними дипломованими бухгалтерами, які не працюють у даній компанії».

Міжнародні стандарти аудиту визначають його як «незалежну перевірку фінансових звітів або фінансової інформації об'єкту, що відноситься до них, незалежно від того, приносить прибуток або ні, його розміри і форми організації, коли така перевірка проводиться з метою вираження подальших думок».

Закон України «Про аудиторську діяльність» від 22 квітня 1993 р. № 3125-ХІІ (ст. 3), який викладений в новій редакції на підставі Закону України від 14 вересня 2006 року № 140-V і ньому було змінено визначення поняття «аудит» і в останній редакції Закону воно виглядає так: аудит - перевірка даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність вимогам законів України, положень (стандартів) бухгалтерського обліку або інших правил (внутрішніх положень суб'єктів господарювання) згідно із вимогами користувачів.

Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV (ст. 363) під поняттям аудит визначив перевірку публічної бухгалтерської звітності, обліку, первинних документів та іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання з метою визначення достовірності їх звітності, обліку, його повноти і відповідності законодавству та встановленим нормативам.

Одні вважають аудит тільки колективною роботою, інші стверджують, що це незалежна експертиза. Але ці визначення або не висвітлюють в повній мірі сутності терміну «аудит», або є відверто помилковими. Аудит не є експертизою. Експертиза проводиться на підставі матеріалів справи, наданої фахівцю судом чи прокурором, а аудит – на підставі документів суб'єкта господарювання. Експертизу безпосередньо на підприємстві не проводять.

Деякі автори трактують аудит як ревізію. Ревізія і аудит є формами контролю, але ототожнювати їх не можна. Предмет та завдання аудиту та ревізії мають значні відмінності.

Переважає більшість авторів, праці яких були нами досліджені називають аудит підприємницькою діяльністю. З одного боку це є так, адже в результаті проведення аудиту аудиторська фірма отримує прибуток, проте це не розриває змісту аудиту як методу контролю.

Не можна стверджувати, що аудит є оцінкою, тому що аудитор не має права збирати і оцінювати факти. Він лише висловлює свою думку про вплив негативних факторів на достовірність звітності.

Більшість авторів вказує, що аудит – це перевірка достовірності бухгалтерської звітності. Проте, авторами не враховується, що поняття «бухгалтерська звітність» значно ширше за поняття «фінансова звітність», оскільки остання входить до складу бухгалтерської. До складу бухгалтерської звітності, крім фінансової, входить також податкова та управлінська звітність. Аудит не передбачає перевірку останніх двох видів звітності. Це відноситься до складу супутніх послуг аудиторської фірми. Фінансова звітність формується на підставі даних фінансової обліку. Фінансовий облік формує інформацію, яка призначена переважно для зовнішніх користувачів: акціонерів, інвесторів, кредиторів тощо. З наведеного вище можна зробити висновок, що аудит та аудит фінансової звітності – це тотожні поняття. Вважаємо недоцільним використання слів «фінансова звітність» як таких, що конкретизують аудит як термін. Їх можна вживати при розкритті змісту поняття «аудит».

Варто зауважити неможливість ототожнення понять «аудит» та «перевірка». Перевірки носять тематичний характер. Вони призначені для вивчення однієї або декількох сторін виробничої, господарської чи фінансової діяльності. Тематичні

перевірки, як правило, здійснюються з ініціативи вищестоящих та державних органів. Прикладом тематичної перевірки є перевірки державної податкової служби.

Розглянемо відмінності між аудитом та перевіркою за ключовими ознаками (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Відмінності між аудитом та перевіркою

<i>№ з/п</i>	<i>Ознака</i>	<i>Аудит</i>	<i>Перевірка</i>
1.	Суб'єкт	Аудитор	Податковий інспектор
2.	Мета проведення	Надання висновку щодо достовірності перевіреної інформації	Здійснення перевірки повноти і своєчасності нарахування та сплати податків, виконує фіскальну функцію держави
3.	Практичне завдання	Направлений на виявлення наявних помилок та порушень, вказує шляхи їх усунення	Направлена на стягнення несплачених податків, пені за їх прострочення та накладання штрафів
4.	Вплив на діяльність підприємства	Направлений на зменшення ризику клієнта та користувачів звітності, допомагає клієнту уникнути штрафів за несплату податків, запобігає погіршенню фінансового стану клієнта	Призводить до погіршення фінансового стану підприємства
5.	Характер відносин	Аудитор діє на підставі цивільного договору, відносини між аудитором (аудиторською фірмою) та клієнтом носять горизонтальний характер, базуються на незалежності, доброзичливості, рівноправності та ін.	Податкова перевірка – це виконавча діяльність. Відносини між клієнтом та інспектором характеризуються вертикальними зв'язками, яким не властиві доброзичливість та рівність сторін
6.	Витрати	Послуги аудитора оплачує клієнт	Послуги оплачуються державними органами за рахунок бюджету
7.	Відповідальність	За нормами цивільного права та Закону України «Про аудиторську діяльність»	За нормами трудового права
8.	Оформлення результатів	Аудитор оформлює звіт аудитора та аудиторський висновок, надає рекомендації клієнту щодо виправлення помилок, зберігає в таємниці інформацію	Податковий інспектор складає акт, інформує податковий орган, який призначив перевірку, вживає заходів щодо стягнення неоплачених податків та зборів

Враховуючи зазначене вище, пропонуємо наступне визначення: аудит – це вид підприємницької діяльності, що здійснюється аудитором (аудиторською фірмою) і полягає у дослідженні ведення бухгалтерського обліку і складання бухгалтерської звітності господарюючого суб'єкта, дослідженні документального оформлення господарських операцій та правильності записів у облікових регістрах з метою визначення їх достовірності, повноти і відповідності чинному законодавству та встановленим нормативам при визначеному рівні суттєвості.

Аудит балансу є невід'ємною складовою аудиту. Його метою, відповідно, є висловлення думки про об'єктивність і достовірність, з якою баланс характеризує фінансовий стан підприємства.

Оскільки до складу аудиту фінансової звітності входить проведення аудиту балансу, звіту про фінансові результати, звіту про рух грошових коштів, звіту про власний капітал та приміток до річної фінансової звітності, використання терміну «аудит балансу», на нашу думку, є доцільним.

Аудит балансу конкретизує аудит фінансової звітності у частині перевірки однієї з її форм. На нашу думку аудит балансу – це дослідження відображення у балансі реального фінансового стану підприємства відповідно до визначеного рівня суттєвості, тобто комплекс заходів, що полягає у дослідженні відповідності даних балансу даним інших форм фінансової звітності, даним оборотно-сальдової відомості, Головної книги, регістрів обліку і первинних документів, а також нормативним актам України та внутрішнім документам підприємства.

Такий підхід до трактування допоможе підвищити якість проведення аудиту балансу, оскільки деталізує проведення аудиту цієї форми звітності, і сприятиме засвоєнню методики аудиту балансу.

Висновки до розділу 1

Дослідження питань значення і ролі балансу у системі бухгалтерського обліку, вивчення еволюції та сучасного стану бухгалтерського балансу як форми звітності, етапів розвитку аудиту балансу дозволило отримати такі висновки:

1. Вивчення етимології таких економічних категорій як «баланс» і «бухгалтерський баланс» показало існування різниці між ними. Підходи до трактування поняття «баланс» змінювалися залежно від історичного періоду.

2. Бухгалтерський баланс є складовою частиною балансу, одним з його видів. Термін «бухгалтерський баланс» доцільно вживати при розгляді балансу на мікроекономічному рівні. Основними підходами до визначення сутності бухгалтерського балансу як облікової категорії є: спосіб групування і відображення в грошовій оцінці господарських засобів за їх складом і джерелами утворення; як

елемент методу бухгалтерського обліку; як метод економічного групування засобів і джерел формування засобів; розрахунок засобів підприємства в грошовому вираженні за такими розрізами: за станом і за джерелами утворення; короткий перелік рахунків господарства, відповідно згрупований за родовим поділом майна; сукупність дебетових і кредитових сальдо рахунків; система облікових показників, яка відображає стан засобів господарства за їх складом та джерелами надходження; зведена таблиця, звітний бухгалтерський документ, форма фінансової звітності, звіт про фінансовий стан підприємства, який визначає технічну характеристику балансу; система показників, яка у грошовому вираженні характеризує стан засобів виробництва за їх складом (актив) і за їх джерелами, цільовим призначенням, термінами повернення (пасив); узагальнення відображення в рівновеликій сумі всього майна підприємства на певну дату.

Проведене дослідження показало, що доцільно під бухгалтерським балансом розуміти елемент методу бухгалтерського обліку та одну з форм фінансової звітності, складену у вигляді звітної зведеної таблиці з двох частин – активу і пасиву, статті яких надають інформацію про стан і розміщення господарських засобів підприємства (актив) та джерела їх формування (пасив) на певну дату і виражені у грошовій оцінці, яка сприяє прийняттю ефективних рішень її користувачами.

3. В результаті дослідження було виявлено, що залежно від розвитку суспільства у різні періоди часу спосіб відображення активів і пасивів українських підприємств змінювався. Особливих змін він зазнав у ХХ ст., коли у 1917 р. у суспільстві яскраво виразився поділ на капіталістичний та соціалістичний устрій. Схеми балансу капіталістичних фірм у ХХ ст. фактично не змінювалися. У період соціалістичного суспільства бухгалтерський баланс був значно реформований: змінилося розташування та найменування статей балансу, він став дзеркальним відображенням балансів капіталістичних країн. При соціалізмі були встановлені єдині правила оцінки балансових статей, що зумовлювалась потребами одного центру управління країною.

Аналіз факторів впливу показав, що на зміст та форму бухгалтерського балансу переважно впливає державна політика та вимоги користувачів звіту. Запропоновано при розробці форм звітності орієнтуватися на вимоги конкретних користувачів

інформації, враховувати економічну і політичну ситуацію в країні, періодично переглядати форми звітності та контролювати наявність у них «застарілих» статей, оцінювати відповідність затвердженої форми відображенню реального стану підприємства на певному етапі розвитку країни, враховувати національні особливості, менталітет.

4. Дослідження періодизації розвитку аудиту дозволило визначити період виникнення аудиту балансу, проведення якого обумовлено відокремленням функції управління від власника, великими географічними відкриттями, що сприяли розвитку торгівлі, промисловості, створенням акціонерних товариств, пізніше – масовими банкрутствами підприємств та розорення великої кількості людей, змінами в оподаткуванні, що вимагало більш детального вивчення показників балансу. Аудит балансу за тією формою, яку він має сьогодні, вперше почали проводити на акціонерних товариствах у період з другої половини XIX ст. до 1905 р., на третьому етапі розвитку аудиту. Історичні дані свідчать, що спершу виник аудит звітності, а не аудит балансу. Аудит балансу є невід’ємною складовою аудиту та конкретизує аудит у частині перевірки однієї з форм звітності. Аудит балансу не може існувати окремо від аудиту фінансової звітності підприємств.

5. Під аудитом балансу слід розуміти дослідження відображення у балансі реального фінансового стану підприємства відповідно до визначеного рівня суттєвості, тобто комплекс заходів, що полягає у дослідженні відповідності даних балансу даним інших форм фінансової звітності, даним Головної книги, реєстрів обліку, первинних документів, а також вимогам нормативних актів України та внутрішніх документів підприємства.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ, ФОРМУВАННЯ ТА ПОДАННЯ БАЛАНСУ ПІДПРИЄМСТВА

2.1. Структура балансу підприємства

Форма та структура балансового звіту прямо впливає на ефективність і достовірність аудиту та аналізу фінансового стану підприємства. Статті в балансі мають бути розташовані наглядно, обрані раціональні принципи об'єднання їх у групи чи розділи. Від цього великою мірою залежить змістове навантаження інформації, яку отримує користувач при аналізі балансу, складеного за тою чи іншою формою.

При розробці форми балансу перше, на що слід звернути увагу, – це на формування найелементарнішої його складової – статті. Балансові статті – «цеглинки», з яких формується складна «будова» – баланс підприємства. Від її досконалості залежать «експлуатаційні характеристики» всієї «будови».

Висновок про те, за яким принципом мають формуватися балансові статті і наскільки глибоко має деталізуватися інформація в балансі, можна зробити, здійснивши ретроспективний аналіз складу статей деяких балансів, що склалися в різні часи.

В сучасному балансі дебіторська та кредиторська заборгованості не відображаються загальними сумами, а проходить їх розмежування, однак, не за місцем знаходження боржника, а за строками погашення заборгованості (довгострокова та поточна). Це пояснюється інтенсивним розвитком економіки, що зумовлює постійну потребу у коштах та вимагає посиленого контролю за їх використанням, а відтак і за погашенням заборгованостей. Таким чином, користувачам цікавіше дізнатися про час погашення заборгованості, ніж про те, хто або кому конкретно боргує дане підприємства (ці дані можуть подаватися в окремих звітних формах).

Повертаючись до прикладу з дебіторською та кредиторською заборгованістю, можна зробити такий загальний висновок: ні в середньовічному,

ні в сучасному балансі заборгованість підприємства не відображається загальною сумою. Дебіторська та кредиторська заборгованості є окремими видами активів та пасивів підприємства. Якщо притримуватися прийнятого більшістю вітчизняних авторів визначення, в балансі вони мають наводитися загальними сумами, що не прийнятно для практики.

Теоретично в літературі не обґрунтовано чіткого принципу, за яким має формуватися такий елемент балансу, як стаття.

В окремі статті балансу мають об'єднуватись залишки за одним чи декількома рахунками таким чином, щоб користувач звітності отримав якомога повну інформацію про найбільш суттєві аспекти фінансового стану підприємства на дату балансу. Це означає, що статті балансу слід формувати за принципом суттєвості.

В країнах, де форма балансу чітко не встановлена, а діють тільки вимоги до його складу і законодавчо закріплений принцип суттєвості як один із принципів бухгалтерського обліку, склад балансових статей (за дотримання принципу суттєвості) може набагато краще висвітлити дійсний фінансовий стан підприємства, ніж в країнах із чіткою регламентацією форми балансу. Цей підхід також створює додаткові можливості для свідомого викривлення справжнього фінансового стану підприємства.

Тому, особливо для країн з перехідною економікою (зокрема для України) більш виправданим є встановлення єдиної форми балансу. Це не означає, що при розробці складу статей єдиної форми балансу принцип суттєвості можна упустити. Звичайно, важко встановити такий перелік статей балансу, який рівнозначно суттєво відображував би склад активів та пасивів різних підприємств. Одним із критеріїв, яким необхідно керуватися в такому випадку, є прийнята методика аналізу діяльності та фінансового стану підприємства. Прикладом, коли цей момент не було враховано, в українському балансі може служити стаття «Основні засоби», яка об'єднує дані як про основні засоби, так і про інші необоротні матеріальні активи. За такого підходу неможливо достовірно визначити за даними балансу ступінь зношення та придатності основних засобів,

оскільки нерідко на малоцінні необоротні матеріальні активи нараховують амортизацію в розмірі 50% їх вартості при введенні в експлуатацію, а при об'єднанні первісної вартості та суми зносу основних засобів і малоцінних необоротних матеріальних активів, значення коефіцієнтів зносу та придатності основних засобів, розрахованих за даними балансу, буде викривленим.

Статті балансу можуть бути розташовані як в порядку зниження, так і в порядку підвищення ліквідності, що зумовлено традиціями певної країни. Як правило, в англійських країнах більш розповсюджено розташування статей в порядку зниження ліквідності. В Україні, навпаки, традиційно статті балансу розташовують в порядку зростання ліквідності. Протягом багатьох століть розташування статей в балансі носило хаотичний характер.

До бухгалтерських балансів крім статей, що відображують господарські засоби та джерела їх утворення, включають також статті, уточнюючі оцінку цих засобів та джерел. Їх називають регулюючими статтями. Вони розширюють кількість статей та збільшують обсяг інформації, що міститься в балансі. Регулюючі статті балансу є двох типів: прямого регулювання та контрарного. Прямі регулюючі статті є додатком до основної статті балансу, а контрарні – вказують на зменшення обсягу основної статті. Бухгалтерський баланс, що включає в себе регулюючі статті, називають балансом-брутто; без регулюючих статей – балансом-нетто. Терміни балансу «брутто» та «нетто» в облікову практику були введені Е. Шмаленбахом [71, с. 245].

Окремі зарубіжні автори застосовують термін «нетто стан» або «нетто балансова вартість» до власного капіталу, однак у вітчизняній бухгалтерії така практика відсутня.

Для підвищення зрозумілості балансової інформації та полегшення її аналізу статті в балансі об'єднують в певні групи чи (та) розділи. Окремі дослідники пропонують статті спочатку об'єднувати в однорідні дрібні групи, а групи – в більш крупні розділи. Такий підхід, на їх думку, продиктований прагненням до викладення балансової інформації в більш зручному для аналізу вигляді. Однак, такий вид групування статей не є виправданий: з одного боку,

збільшується обсяг робіт та затрати часу на складання балансу; з іншого – всеодно у різних користувачів можуть виникнути різні інформаційні потреби і для аналізу кожен з них статті балансу всередині розділів може згрупувати таким чином, щоб дослідити ті аспекти фінансового стану підприємства, які цікавлять саме його. Так, потенційний інвестор при аналізі балансу об'єднає в одну групу кредиторську заборгованість за товари, роботи, послуги і всі інші поточні зобов'язання, оскільки його цікавить загальна сума короткострокових боргів підприємства, а суб'єкт господарювання, аналізуючи баланс іншого підприємства, як потенційного покупця, динаміку статті «кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги» вивчатиме більш ретельно і навряд чи буде об'єднувати її з іншими зобов'язаннями.

В науці існує багато пропозицій щодо порядку групування статей в балансі. У Радянському Союзі існував підхід щодо групування статей активу за цільовим призначенням (виробництва, обігу, невиробничої сфери), при чому для ефективності використання ресурсів вимагалось здійснювати чіткий контроль за їх цільовим використанням. Окремі автори сучасності дотримуються такої думки і зараз (М.В. Кужельний та В.Г. Лінник [35, с.102]).

Розповсюджена сьогодні в світі функціональна побудова балансу, тобто така, що передбачає виявлення зв'язків між групами активу та пасиву, також носить елемент цільового призначення використання певного виду ресурсів.

В монографії Л.В. Чижевської [82, с.26] функціональний поділ балансу пояснюється розподілом його статей на ряд окремих суббалансів за основними функціями підприємства. Для промислово-торговельного підприємства такими функціями є постачання, виробництво та збут. Це означає, що активи балансу поділяються на три частини з орієнтацією на основні сфери, а при розгляді пасиву за функціональною ознакою орієнтуються не на характер походження тієї чи іншої статті балансу, а на доцільність віднесення її на ту чи іншу операцію. Так, операцію з отримання позики в банку, відносять до суббалансу постачання. Це пояснюється тим, що підприємство використовує банківський кредит, головним чином, на придбання сировини і матеріалів.

У світовій практиці при побудові функціональних балансів прийнято всі операції та статті в активі і пасиві поділяти на три групи:

- інвестиційні;
- поточні операції, що обслуговують господарську діяльність підприємства;
- грошові операції фірми.

Горизонтальна структура функціонального балансу представлена в таблиці 2.1 [5, с. 79].

Таблиця 2.1

Горизонтальна структура функціонального балансу

Цикл	Використання засобів	Джерела	Відповідний показник
Інвестиційні операції	Первісна вартість необоротних активів	Власні джерела (самофінансування). Позики.	Функціональний чистий оборотний капітал
Поточні операції	Запаси. Дебіторська заборгованість, пов'язана з господарською діяльністю. Інша дебіторська заборгованість	Кредиторська заборгованість, пов'язана з господарською діяльністю. Інша кредиторська заборгованість	Потреба в чистому оборотному капіталі
Грошові операції	Наявні грошові кошти	Банківський кредит	Грошові засоби

Таким чином у вітчизняній та зарубіжній бухгалтерській науці досить розповсюдженою є думка, що певний вид джерел (пасивів) має фінансувати конкретний вид активів. Подібна ув'язка сьогодні втратила свою актуальність, оскільки вона продиктована в основному посиленням контролем за напрямками використання коштів за командно-адміністративної економіки.

Ефективнішим є такий варіант використання джерел фінансування, що є в розпорядженні підприємства, який дозволив би оптимізувати результати діяльності. Постійне оперативне управління фінансовими ресурсами і використання їх на заходи, які в даний момент можуть принести підприємству найбільші прибутки, унеможлиблює встановлення чітких взаємозв'язків між групами статей в активі та пасиві балансу. Такі взаємозв'язки можуть бути тільки припущенням, вони умовно створюються в процесі аналізу фінансової стійкості підприємства, коли вважається, що необоротні активи фінансуються за рахунок

власного капіталу та довгострокових зобов'язань, а оборотні активи – за рахунок решти власного капіталу та поточних зобов'язань.

Діючі на сьогодні бухгалтерські баланси в більшості країн світу завдяки процесам глобалізації економіки в цілому та бухгалтерського обліку зокрема мають багато спільних рис. Бухгалтерський баланс, як правило, складається з трьох основних компонентів: активів, власного капіталу та зобов'язань. Такий склад балансу прийнятий Міжнародними Стандартами бухгалтерського обліку, Загальноприйнятими принципами обліку в Америці (Generally Accepted Accounting Principles - GAAP) та Національними стандартами багатьох країн (в тому числі і в Україні). Визначення, які даються цим трьома основними категоріями в даних документах, практично ідентичні.

Актив – це ресурс, який контролюється підприємством в результаті минулих подій, використання якого, як очікується, призведе до отримання економічних вигод у майбутньому. Актив може бути відображений в балансі за умови, що оцінка його може бути достовірно визначена.

Зобов'язання – заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди. Зобов'язання відображається в балансі, якщо його оцінка може бути достовірно визначена.

Власний капітал – частина активів підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань. Власний капітал відображається в балансі одночасно із визнанням активів чи зобов'язань, які призводять до його зміни.

У міжнародній практиці набули поширення такі моделі балансу [78, с.52-53]:

Таблиця 2.2

Моделі балансу, що застосовуються в світовій практиці

Форма	Рівняння, на якому заснована структура балансу
Горизонтальна	Активи = Зобов'язання + Власний капітал
Вертикальна	Активи = Зобов'язання + Власний капітал
Вертикальна	Активи - Зобов'язання = Власний капітал

Перша модель знайшла застосування в нашій країні.

Третю модель традиційно застосовують британські компанії. Вона також пропонується окремими американськими авторами, особливо для великих компаній. Називають її «результатний» баланс. Суть його полягає в тому, що в активі балансу від оборотних активів віднімаються поточні зобов'язання (різниця відображує робочий капітал), а від необоротних – відповідно довгострокові зобов'язання, в пасиві ж відображається тільки власний капітал. Тобто рівність $\text{Актив} = \text{Власний капітал} + \text{Зобов'язання}$ перетворюється на рівність: $\text{Актив} - \text{Зобов'язання} = \text{Власний капітал}$ [93, с. 7-8].

Активи та зобов'язання в міжнародній практиці класифікують за часовим критерієм на поточні та непоточні.

Згідно з МСБО поточними є такі активи:

- грошові кошти або їх еквіваленти, що не обмежені у використанні;
- активи, що, як очікується, будуть реалізовані або використані (спожиті) у звичайному процесі операційного циклу підприємства;
- активи, що, як очікується, будуть реалізовані або використані протягом дванадцяти місяців з дати балансу.

Всі інші активи вважаються непоточними.

В свою чергу зобов'язання вважають поточним, якщо воно:

- як очікується, буде погашено у звичайному процесі операційного циклу;
- має бути погашено протягом 12 місяців з дати балансу.

Всі інші зобов'язання відповідно є непоточними [16, с.49-50].

В американській системі обліку, де оцінка статей балансу здійснюється відповідно до встановлених Радою зі стандартів фінансового обліку (FASB) та Комісією по цінних паперах та біржах (SEC) стандартів фінансового обліку, як правило, активи для аналітичних цілей поділяють за принципом зниження ліквідності на:

- оборотні активи – грошові кошти та інші активи, які можуть бути перетворені на грошові кошти або спожиті впродовж періоду, який не перевищує одного року;

- капіталовкладення – це короткострокові або довгострокові інвестиції підприємства. Капіталовкладення, як правило, розташовуються в балансі одразу після оборотних активів, хоча окремі автори не виділяють капіталовкладення в окрему групу, а відносять їх до складу інших активів;

- основні засоби – це активи зі строком використання більше одного року. До них відноситься майно, обладнання, земельні ділянки;

- нематеріальні активи – це довгострокові активи, які не мають матеріальної субстанції. Вони традиційно відображаються після основних засобів;

- інші активи – включають всі активи, що не ввійшли до складу попередніх груп. (Дана група виділяється не всіма авторами.)

Зобов'язання класифікують за подібним до активів принципом. Зобов'язання вважаються поточними, якщо очікується, що вони будуть погашені протягом одного року. Після короткострокових зобов'язань у балансі відображаються довгострокові зобов'язання, які підлягають оплаті протягом періоду, що перевищує один рік.

Існує думка, що поділ активів та кредиторської заборгованості на поточні та не поточні рахунки, як спосіб відображення платоспроможності підприємства, втратив своє значення з таких міркувань:

1. Дані звіту про прибутки та збитки та звіту про рух грошових коштів в цьому відношенні можуть представити більше інформації, ніж дані балансу.

2. Основними користувачами зовнішньої звітності стали інвестори, а не кредитори.

3. Сучасні корпорації загалом стабільніші та довготриваліші, ніж більшість фірм кінця XIX ст.

4. Те, що кредитори віддають перевагу показнику оборотності капіталу, змушує апарат фірми застосовувати певні дії, щодо погашення кредиторської заборгованості безпосередньо перед складанням балансу або до перегрупування статей балансу з метою подання «прикрашених» даних про оборотний капітал, хоча такі заходи жодною мірою не відображують реальну платоспроможність фірми.

5. Діяльність комерційних підприємств стала настільки багатогранною, що коефіцієнт оборотного капіталу вже не може бути адекватним показником їх платоспроможності.

6. Поширення діяльності підприємств на сферу послуг обумовлює незалежність їх платоспроможності від наявності та величини поточних ресурсів.

Специфічною категорією в балансі, якій дослідники в різні часи приділяли багато уваги, є власний капітал. Основні його елементи – статутний капітал, нерозподілений прибуток, різноманітні, створені на підприємстві, фонди, резерви, додатково вкладений капітал та інші власні джерела фінансування активів підприємства.

Власний капітал є специфічним бухгалтерським терміном, сума якого відображає ту частину джерел формування активів підприємства, яка належить власникам підприємства.

Актив чинного в Україні балансу формують три розділи:

I. Необоротні активи.

II. Оборотні активи.

III. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття. Необоротні активи в балансі доцільно розташувати в такій послідовності, в якій вони розташовані в плані рахунків, а саме: основні засоби, інші необоротні матеріальні активи, нематеріальні активи, довгострокові фінансові інвестиції, капітальні інвестиції (незавершене будівництво), довгострокова дебіторська заборгованість, інші необоротні активи. Це спростило би для бухгалтера сам механізм складання балансу.

Причому вартість основних засобів та інших необоротних матеріальних активів доцільніше відображати окремо, оскільки в процесі аналізу значна увага звертається на обсяг основних засобів як об'єктів, величина та стан яких є основним фактором визначення виробничої потужності підприємства, а при отриманні кредитів вони часто є об'єктом застави. Якщо ж на підприємстві основні засоби взагалі відсутні, а є, наприклад, інвентарна тара, що відноситься до інших необоротних матеріальних активів, то чинна форма балансу завуальовує,

особливо для зовнішніх користувачів, дійсний стан необоротних активів підприємства, а також, як вже зазначалося, унеможливило аналіз придатності та зношеності основних засобів за балансом. Вартість інших необоротних матеріальних активів, на відміну від основних засобів і нематеріальних активів, слід наводити за залишковою вартістю без розшифровки їх первісної вартості та суми зносу.

Пасив діючої форми балансу складається з таких розділів:

I. Власний капітал.

II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення.

III. Поточні зобов'язання і забезпечення.

IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття

Необхідність конкретних змін в пасиві балансу, зумовлена потребою об'єднання окремих розділів чинної форми в економічно однорідні групи з метою покращення зрозумілості і прозорості інформації та спрощення аналізу капіталу підприємства. Удосконалення форми балансу сприятиме більш об'єктивному відображенню фінансового стану підприємства, значно підвищить ефективність аналізу, скоротить необхідний для нього час. Перевагою пропонованої форми є також те, що в уже існуючу форму треба внести мінімальні зміни, з одночасним високим рівнем віддачі, тобто покращенням якості отримуваної інформації.

2.2. Порядок формування бухгалтерського балансу

Баланс є одним із основних елементів методу бухгалтерського обліку та першою формою фінансової звітності. Інформація, що продукується у балансі необхідна для відображення узагальнених даних в частині активу і пасиву за певний період.

Для відображення господарських засобів та джерел їх формування бухгалтерський баланс будується у вигляді двосторонньої таблиці. Ліва сторона називається активом і відображає склад і розміщення господарських засобів. Права сторона балансу називається пасивом, де згруповані джерела виникнення

господарських засобів та їх цільове призначення. Загальна сума активу і пасиву називається «валютою» балансу.

Актив балансу побудований у порядку зростання ліквідності окремих активів. Вважаємо, що при введенні III розділу активу балансу «необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття» та IV розділу пасиву балансу «Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу та групами вибуття» був порушений даний принцип. Варто було б розмістити «необоротні активи, утримувані для продажу, і групи вибуття» другим розділом активу, та «Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу та групами вибуття» третім розділом пасиву балансу.

Складання балансу не викликає труднощів, оскільки для цього просто необхідно перенести залишки відповідних рахунків бухгалтерського обліку до статей балансу (рис. 2.1).

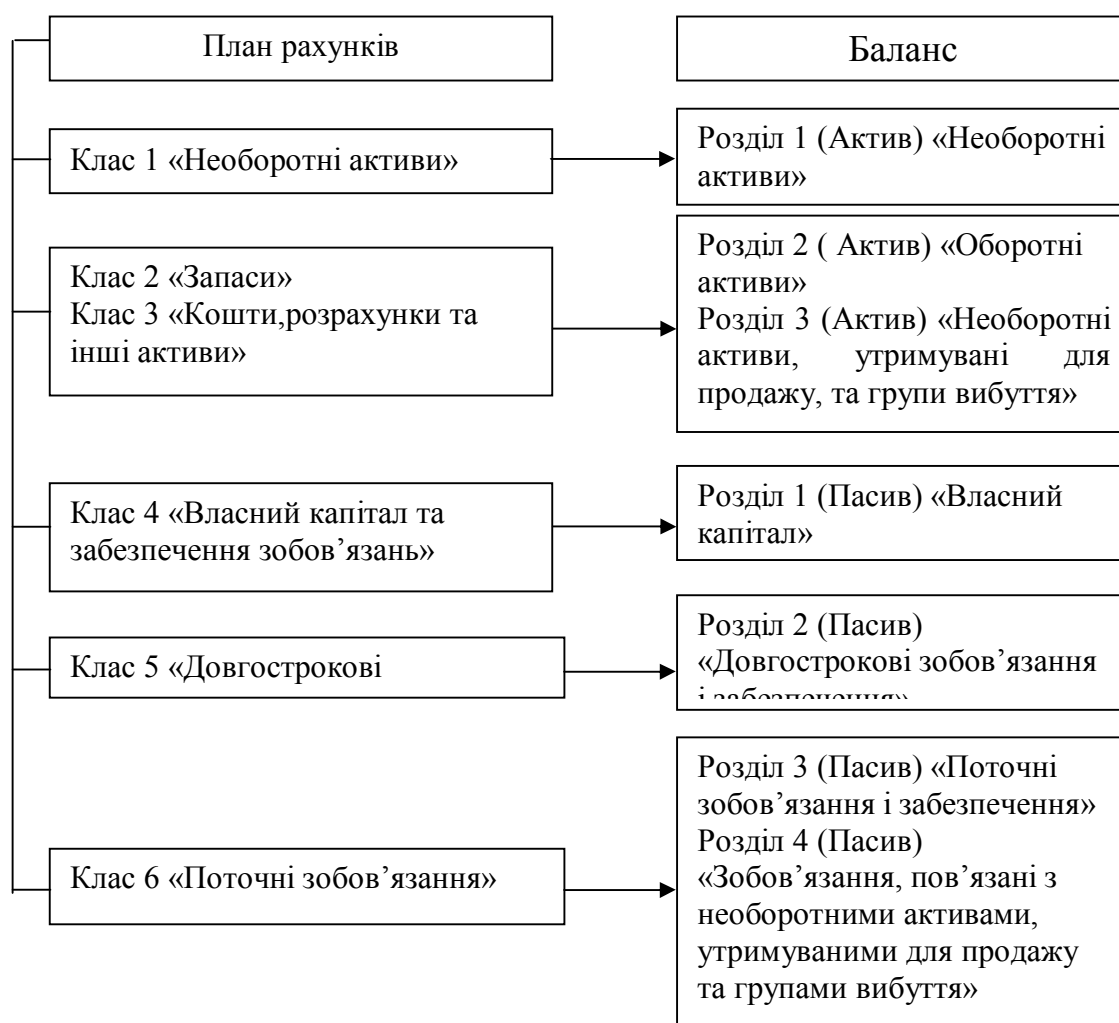

Рис 2.1. Взаємозв'язок між Планом рахунків і розділами балансу

Але таке просте перенесення можливе лише за умови ведення бухгалтерського обліку у повній відповідності із діючими положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку та планом рахунків, адже у протилежному випадку необхідно аналізувати суми, відображені на певних рахунках з метою визначення правильності їх економічного змісту. Загалом методика подання усіх форм звітності розкрита у НП(С)БО 1, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 року. Із введенням НП(С)БО 1 втратили чинність П(С)БО 2-5, які детально характеризували усі форми, а НП(С)БО 1 містить лише загальні їх положення. Тому Міністерство фінансів України розробило «Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності», у яких глибоко розкрито суть усіх рядків відповідних форм.

Згідно даних рекомендацій при складанні балансу потрібно дотримуватись таких правил:

- У балансі відображаються активи, зобов'язання та власний капітал підприємства. Підсумок активів балансу повинен дорівнювати сумі зобов'язань та власного капіталу.
- Актив відображається в балансі за умови, що його оцінка може бути достовірно визначена і очікується отримання в майбутньому економічних вигод, пов'язаних з його використанням.
- Витрати на придбання та створення активу, який не може бути відображений в балансі, включаються до складу витрат звітного періоду.
- Зобов'язання відображається у балансі, якщо його оцінка може бути достовірно визначена та існує ймовірність зменшення економічних вигод у майбутньому внаслідок його погашення.
- Власний капітал відображається в балансі одночасно з відображенням активів або зобов'язань, які призводять до його зміни.

Однією із ключових змін згідно прийнятого у 2013 р. НП(С)БО 1 порівняно із П(С)БО 2 стало те, що підприємства можуть не наводити статті, за якими відсутня інформація до розкриття (крім випадків, якщо така інформація була в попередньому звітному періоді), а також додавати статті із збереженням їх назви і

коду рядка з переліку додаткових статей фінансової звітності, наведених у додатку 3 до цього НП(С)БО, у разі, якщо стаття відповідає таким критеріям:

- інформація є суттєвою;
- оцінка статті може бути достовірно визначена.

Така зміна розцінюється нами як позитивна, і зробила баланс більш «гнучким» для потреб підприємств. З одного боку, для малих та середніх підприємств скорочується кількість статей, а для масштабних та специфічних підприємств вводяться додаткові статті, які полегшують облік та збільшують потенційні можливості аналізу балансу. Такі зміни привернули увагу науковців, та породили нові дискусії.

Підготовка балансу, як і усієї фінансової звітності супроводжується відповідною методикою та організацією. Вважаємо, що організація формування фінансової звітності включає три етапи наведені у рис. 2.2.

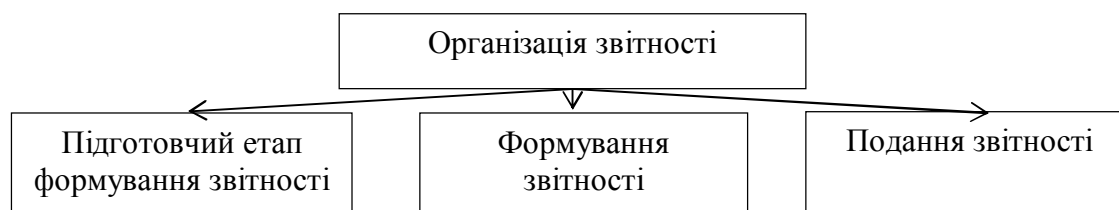

Рис. 2.2. Етапи організації звітності

Розглянемо необхідний підготовчий етап, а саме десять основних кроків, виділених Н.Кліменко, які варто здійснити перед складанням річної звітності [43]:

1. Відобразити в обліку результати річної інвентаризації.
2. З урахуванням результатів інвентаризації, перекваліфікувати за потреби активи та зобов'язання, за потреби - списати їх або нарахувати чи скоригувати резерви.
3. Якщо підприємство веде облік розрахунків із контрагентами без застосування рахунків обліку авансів (тобто «згорнуто», що загалом не відповідає «інструкції про застосування Плану рахунків», проте багатьма підприємствами практикується), на дату річного балансу потрібно відповідні статті розгорнути (аванси віднести на відповідні субрахунки «371» та «681», або зробити їх аналітичне виділення).

4. У разі обліку овердрафтів за кредитом рахунка грошових коштів у банку на кінець року віднести їх на рахунок обліку кредитів банку.
5. Нарахувати амортизацію основних засобів та нематеріальних активів, та відобразити в обліку всі інші необхідні операції за останній звітний місяць (квартал) року.
6. Відобразити нарахування податків та зборів, що виникли унаслідок діяльності підприємства у звітному році. Якщо на момент складання балансу точних даних про суму таких податків немає, але вони є вагомими, слід нарахувати відповідні резерви.
7. Закрити рахунки обліку витрат, що повністю відносяться до операційних витрат у періоді їх виникнення, рахунок обліку «Інших витрат» шляхом віднесення їх дебетового залишку на фінансовий результат. При використанні 8-го класу рахунків перед цим також закрити 8-й клас рахунків.
8. Закрити рахунки обліку доходів шляхом віднесення їх кредитового залишку на фінансовий результат.
9. Визначити річний фінансовий результат — прибуток або збиток шляхом віднесення відповідного залишку за рахунком «Фінансові результати» на відповідний субрахунок рахунка «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)».
10. Вивести сальдо на одному із субрахунків рахунка «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)».

Після здійснення підготовчого етапу, передбачається така послідовність безпосереднього формування звітів:

1. Складання пробного балансу.
2. Складання звіту про фінансові результати.
3. Складання Балансу.
4. Коригування залишку нерозподіленого прибутку (непокритого збитку) на початок звітної періоду у зв'язку із зміною облікової політики, виправленням помилок, допущених під час складання звітів за попередні звітні періоди.

5. Складання Звіту про власний капітал.
6. Складання Звіту про рух грошових коштів.
7. Складання Приміток до річної фінансової звітності.
8. Коригування показників звітності та формування Приміток щодо подій після дати балансу.
9. Перевірка узгодженості показників.

Подання звітності у державні органи може відбуватись у паперовій формі за допомогою поштового зв'язку чи безпосередній здачі звітності у відповідний орган, чи методом електронного поданням за допомогою мережі Інтернет.

Розглянемо методику формування балансу. При формуванні балансу спершу вказуються реквізити підприємства, дату складання балансу, код ЄДРПОУ, КОАТУУ, КОПФГ та КВЕД підприємства, та вказується за положеннями НП(С)БО чи міжнародними стандартами складена звітність. Дані попереднього річного балансу з графи «На кінець звітного періоду» переносять у графу балансу «На початок звітного періоду» із урахуванням присутніх коригувань. Такими коригуваннями зазвичай є переоцінка, яка повинна бути розкрита у примітках до фінансової звітності .

Відзначимо, що згортання статей активів та зобов'язань є неприпустимим, крім випадків, передбачених П(С)БО 17 щодо податку на прибуток . Наприклад, сальдо за рахунком 372 «Розрахунки з підзвітними особами» часто на підприємствах є і дебетовим, і кредитовим, і при перенесенні до балансу його згортати неможна, оскільки це заборгованість зовсім різних осіб. Отже, дебетову заборгованість слід показати в активі (ряд. 1155 «Інша поточна дебіторська заборгованість»), а кредиторську — в пасиві (ряд. 1690 «Інші поточні зобов'язання»).

Перший розділ активу має назву «Необоротні активи» і складається на основі сальдо рахунків, що належать до I класу Плану рахунків. Методика формування даного розділу розкрита у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Методика формування I розділу активу балансу

Рядок	Стаття та її вміст
рядок 1000	Стаття «Нематеріальні активи», у якій розкривається залишкова вартість нематеріальних активів згідно П(С)БО 8. Залишкова вартість дорівнює різниці між первісною вартістю і сумою накопиченої амортизації. Визнання нематеріальних активів та їх первісної вартості для зарахування до складу активів підприємство проводить із урахуванням п. 6-9 та 11-18 П(С)БО 8. Переоцінка може здійснюватись за справедливою вартістю на дату балансу за наявності інформації існуючого активного ринку (п. 19 П(С)БО 8);
рядок 1005	Стаття «Незавершені капітальні інвестиції», у якій розкривається вартість незавершених на дату балансу капітальних інвестицій в необоротні активи на будівництво, реконструкцію, модернізацію, виготовлення, створення, вирощування, придбання об'єктів основних засобів, нематеріальних активів, довгострокових біологічних активів. Їх первинну оцінку і переоцінку потрібно проводити відповідно до п. 6-14 і п. 16-21 П(С)БО 7. До капітальних інвестицій не включають вартість основних засобів і нематеріальних активів, внесених до статутного (пайового) капіталу, вартість безкоштовно одержаних основних засобів та нематеріальних активів і суму переоцінки необоротних активів.
рядок 1010	Стаття «Основні засоби», у якій розкривається вартість власних та отриманих на умовах фінансового лізингу об'єктів, орендованих цілісних майнових комплексів, які віднесені до складу основних засобів згідно з П(С)БО 7, а також вартість інших необоротних матеріальних активів.
рядок 1015	Стаття «Інвестиційна нерухомість», у якій розкривається вартість об'єктів, що віднесені до інвестиційної нерухомості згідно з П(С)БО 32. У цій статті наводиться справедлива вартість інвестиційної нерухомості, визначена на дату балансу. Якщо, відповідно до зазначеного П(С)БО, інвестиційна нерухомість обліковується за первісною вартістю, у цій статті наводиться її залишкова вартість.
рядок 1020	Стаття «Довгострокові біологічні активи», у якій розкривається вартість активів, облік яких ведеться за П(С)БО 30. У даній статті відображають справедлива вартість довгострокових біологічних активів.
рядок 1030	Стаття «Довгострокові фінансові інвестиції», у якій розкривається фінансові інвестиції терміном більше року, та інвестиції, які неможливо вільно реалізувати в будь-який момент. У цій статті виділяються фінансові інвестиції, які згідно з відповідними НП(С)БО обліковуються методом участі в капіталі.
рядок 1030	Стаття «Довгострокова дебіторська заборгованість», у якій розкривається заборгованість юридичних та фізичних осіб, яка не виникає в ході операційного циклу та буде погашена після 12 міс. з дати балансу. Довгострокова дебіторська заборгованість, на яку нараховуються відсотки, відображається у балансі за її теперішньою вартістю, визначення якої наведено в п.4 П(С)БО 11. Інформація про таку заборгованість обліковується на рахунку 18.

продовження таблиці 2.3

рядок 1045	Стаття «Відстрочені податкові активи», у якій розкривається сума податку на прибуток, що підлягає відшкодуванню в наступних періодах, що визначається відповідно до П(С)БО17.
рядок 1090	Стаття «Інші необоротні активи», у якій розкривається вартість необоротних активів, для відображення яких за ознаками суттєвості неможна було виділити окрему статтю.
рядок 1095	Статті «Усього за розділом І», яка включає суму усіх статей розділу, що підлягають включенню у підсумок.

Варто відзначити, що особливістю обліку довгострокових фінансових інвестицій є те, що балансова вартість інвестицій відповідно збільшується (зменшується) на суму збільшення (зменшення) частки інвестора у власному капіталі об'єкта інвестування:

- прибуток, одержаний об'єктом інвестування за звітний період, збільшує суму вкладень інвестора;
- збиток зменшує вартість інвестицій.

Другий розділ активу формують на основі сальдо рахунків 2-го і 3-го класів Плану рахунків. У цьому розділі підприємство відображає вартість оборотних активів: коштів та їх еквівалентів, які не обмежені у використанні, інших активів, а призначені для споживання, чи реалізації протягом 12 місяців із дати балансу. Методика формування даного розділу розкрита у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Методика формування II розділу активу балансу

Рядок	Стаття та її вміст
рядок 1100	Стаття «Запаси», у якій розкривається загальна вартість активів, які визнаються запасами згідно з П(С)БО 9 та утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності; перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством.
рядок 1110	Стаття «Поточні біологічні активи», у якій розкривається вартість поточних біологічних активів тваринництва та рослинництва в оцінці за справедливою або первісною вартістю, облік яких ведеться згідно з П(С)БО 30.
рядок 1125	Стаття «Дебіторська заборгованість за продукцію товари, роботи, послуги», у якій розкривається заборгованість покупців або замовників за надану їм продукцію, товари, роботи або послуги скоригована на резерв сумнівних боргів. Підприємство обирає самостійно із запропонованого переліку у п. 8-9 П(С)БО 10 метод визначення величини резерву сумнівних боргів.

продовження таблиці 2.4

рядок 1130	Стаття «Дебіторська заборгованість за розрахунками за виданими авансами», у якій розкривається відображається сума авансів, наданих іншим підприємствам, а також сума авансового внеску з податку на прибуток у випадках передбачених законодавством. Для заповнення даної статті використовують залишок за рахунком 371 «Розрахунки за виданими авансами».
рядок 1135	Стаття «Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом», у якій розкривається дебіторська заборгованість фінансових і податкових органів, а також переплата за податками, зборами та іншими платежами до бюджету. В цей рядок переноситься залишок по дебету із субрахунків рахунку 64 «Розрахунки з бюджетом», крім субрахунків 644 та 643. Okремо наводиться дебіторська заборгованість з податку на прибуток, у рядку 1136.
рядок 1155	Стаття «Інша поточна дебіторська заборгованість», у якій розкривається дебіторів, яка не відображена в окремих статтях щодо розкриття інформації про дебіторську заборгованість або яка не може бути включена до інших статей дебіторської заборгованості та яка відображається у складі оборотних активів. У цей рядок переносяться дебетові залишки за рахунками: 372, 374, 375, 376, 377, 651, 652, 653, 685.
рядок 1160	Стаття «Поточні фінансові інвестиції», у якій розкривається, згідно П(С)БО 12, фінансові інвестиції на строк, що не перевищує один рік, які можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент (крім інвестицій, які є еквівалентами грошових коштів), а також сума довгострокових фінансових інвестицій, які підлягають погашенню протягом дванадцяти місяців з дати балансу.
рядок 1165	Стаття «Гроші та їх еквіваленти», у якій розкривається готівка в касі підприємства, гроші на поточних та інших рахунках у банках, які можуть бути вільно використані для поточних операцій, а також грошові кошти в дорозі, електронні гроші, еквіваленти грошей. До даної статті переносять сальдо за субрахунками: 301, 311, 313, 333, 351 та за відповідними субрахунками у іноземній валюті : 302, 312, 314, 334, 351.
рядок 1170	Стаття «Витрати майбутніх періодів», у якій розкривається витрати, що мали місце протягом поточного або попередніх звітних періодів, але належать до наступних звітних періодів. Наприклад: авансові орендні платежі, передплата періодичних видань, витрати в сезонних галузях промисловості на підготовчі роботи. В цей рядок переноситься дебетовий залишок за рахунком 39.
рядок 1195	Стаття «Усього за розділом II», у якій вноситься сума усіх статей другого розділу, яку включаються до підсумку балансу.

Варто відзначити, що у НП(С)БО 1 відбулось значне укрупнення статей запасів, внаслідок чого дана стаття об'єднує 6 статей згідно з чинного раніше П(С)БО 2. При відповідності ознакам суттєвості може бути окремо наведені додаткові статті: «Виробничі запаси»; «Незавершене виробництво»; «Готова продукція»; «Товари».

Вагомим також є той факт, що згідно П(С)БО 2, що втратив чинність, стаття «Витрати майбутніх періодів» входила у окремий розділ, а у НП(С)БО 1 вона входить до розділу «оборотні активи».

Третій розділ активу містить одну статтю «Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття», рядок 1200, у якій відображається вартість необоротних активів та груп вибуття, утримуваних для продажу, що визначається відповідно до П(С)БО 27.

Сума підсумків трьох розділів становить валюту балансу, яка відображається у статті «Баланс», рядок 1300.

У додатку А1 наведено баланс підприємства ПАТ «ДПЗКУ» Тернопільський КХП» за 2015-2016 рр. На основі даного додатку відобразимо структуру його активів за 2016 р. у вигляді діаграми на рис. 2.3 (підсумок балансу рівний 12 408 тис. грн.).

Рис. 2.3. Структура активу ПАТ «ДПЗКУ» Тернопільський КХП» за 2016 р.

Для заповнення першого розділу пасиву використовують рахунки 40-46. Методика формування даного розділу розкрита у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Методика формування I розділу пасиву балансу

Рядок	Стаття та її зміст
рядок 1400	Стаття «Зареєстрований капітал», у якій розкривається зафіксована в установчих документах сума статутного капіталу, іншого зареєстрованого капіталу, а також пайовий капітал у сумі, яка формується відповідно до законодавства. Підприємства для яких чинним законодавством не передбачено фіксованої суми статутного капіталу, відображають суму внесків власників, яка зазначена в документах. У цьому рядку відображається сальдо за 40 рахунком.
рядок 1405	Стаття «Капітал у дооцінках», у якій розкривається сума дооцінки необоротних активів і фінансових інструментів, які відображаються як сальдо за рахунком 41.
рядок 1410	Стаття «Додатковий капітал», у якій розкривається емісійний дохід, вартість безкоштовно отриманих необоротних активів, сума капіталу, який вкладено засновниками понад статутний капітал, накопичені курсові різниці, які відповідно до НП(С)БО 1 відображаються у складі власного капіталу та інші складові додаткового капіталу. В даній статті відображаються сальдо за рахунком 42.
рядок 1415	Стаття «Резервний капітал», у якій розкривається сума резервів, створених відповідно до чинного законодавства або установчих документів за рахунок нерозподіленого прибутку підприємства. В цьому рядку відображається сальдо за рахунком 43.
рядок 1420	Стаття «Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)», у якій розкривається сума нерозподіленого прибутку, або сума непокритого збитку. Сума непокритого збитку наводиться в дужках та вираховується при визначенні підсумку власного капіталу. В цьому рядку відображається сальдо за 44 рахунком.
рядок 1425	Стаття «Неоплачений капітал», у якій розкривається сума заборгованості учасників за внесками до статутного капіталу. Ця сума наводиться в дужках і вираховується при визначенні підсумку власного капіталу. В цьому рядку відображається сальдо за рахунком 46.
рядок 1430	Стаття «Вилучений капітал», у якій розкривається товариства відображають фактичну собівартість акцій власної емісії або часток, викуплених товариством у його учасників. Сума вилученого капіталу наводиться в дужках і підлягає вирахуванню при визначенні підсумку власного капіталу. В цьому рядку відображається сальдо за рахунком 45.
рядок 1495	Стаття «Усього за розділом I», у якій розкривається сума усіх статей розділу, проте варто врахувати, що фактично статті «Неоплачений капітал» та «Вилучений капітал» беруться із знаком мінус.

Другий розділ пасиву заповнюють, використовуючи рахунки 47-49, рахунки п'ятого класу та забезпечення платежів по яких триватиме більше одного року. Методика формування даного розділу розкрита у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Методика формування II розділу пасиву балансу

Рядок	Стаття та її вміст
рядок 1500	Стаття «Відстрочені податкові зобов'язання», у якій розкривається обсяг податків на прибуток, що підлягають сплаті в майбутніх періодах, визначених відповідно до П(С)БО 17. В цей рядок переноситься кредитове сальдо за рахунком 54.
рядок 1510	Стаття «Довгострокові кредити банків», у якій розкривається обсяг заборгованості підприємства банкам за отриманими позиками, яка не є поточним зобов'язанням. В цей рядок балансу переносяться кредитові залишки за рахунками 501, 502, 503, 504.
рядок 1515	Стаття «Інші довгострокові зобов'язання», у якій розкривається обсяг довгострокової заборгованості підприємства, що не включений у інші статті. Тут відображається заборгованість підприємства перед орендодавцем, суми поворотної фінансової допомоги, обсяг відстрочених до сплати обов'язкових платежів та податків,. У цьому рядку відображається залишок за рахунками 53, 55.
рядок 1520	Стаття «Довгострокові забезпечення», у якій розкривається нараховані у звітному періоді майбутні витрати та платежі (витрати на оплату майбутніх відпусток, гарантійні зобов'язання тощо), обсягах яких на дату складання балансу може бути обрахований тільки шляхом прогнозних оцінок. Порядок визначення таких сум описано у п. 13-19 П(С)БО 11.
рядок 1525	Стаття «Цільове фінансування», у якій розкривається обсяг залишку коштів цільових надходжень та цільового фінансування, що отримані з бюджету, чи з інших джерел, у тому числі кошти, вивільнені від оподаткування у зв'язку з отриманням пільг з податку на прибуток. У цю статтю переносять кредитовий залишок за рахунком 48.
рядок 1595	Стаття «Усього за розділом II», у якій розкривається сума усіх статей даного розділу.

Третій розділ пасиву формують за допомогою 60-68 рахунків. Цей розділ інформує про зобов'язання, які будуть погашені протягом 12 місяців із дати балансу або в ході звичайного операційного циклу підприємства. Методика формування даного розділу розкрита у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Методика формування II розділу пасиву балансу

Рядок	Стаття та її вміст
рядок 1600	Стаття «Короткострокові кредити банків», у якій відображається сума поточних зобов'язань підприємства перед банками за отриманими від них кредитами, згідно п.4 П(С)БО 11. Усі вони відображаються в балансі за сумою погашення - недисконтованою сумою грошових коштів або їх еквівалентів, яка буде сплачена для погашення зобов'язань у процесі звичайної діяльності підприємства. У цей рядок переноситься кредитовий залишок за рахунком 60.

продовження таблиці 2.5

рядок 1610	Стаття «Поточна кредиторська заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями», у якій відображається сума довгострокових зобов'язань, яка підлягає погашенню протягом дванадцяти місяців з дати балансу. В цій статті балансу відображується кредитове сальдо за рахунком 61.
рядок 1615	Стаття «Поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги», у якій відображається сума заборгованості постачальникам і підрядникам за матеріальні цінності, виконані роботи та отримані послуги. У цьому рядку відображається фактична заборгованість підприємства у сумі погашення, тобто кредитовий залишок за рахунком 63.
рядок 1620	Стаття «Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками з бюджетом», у якій відображається заборгованість підприємства за усіма видами платежів до бюджету. В цьому рядку відображається кредитове сальдо за рахунком 641. У цій статті також окремо виділяють статтю «поточна кредиторська заборгованість з податку на прибуток», рядок 1621.
рядок 1625	Стаття «Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками зі страхування», у якій відображається обсяг заборгованості за відрахуваннями на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, індивідуальне страхування працівників та страхування майна. У цьому рядку відображається сальдо за рахунком 65.
рядок 1630	Стаття «Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками з оплати праці», у якій відображається заборгованість підприємства з оплати праці, включаючи депоновану заробітну плату. В цьому рядку відображається сальдо за рахунком 66.
рядок 1660	Стаття «Поточні забезпечення», у якій наводиться сума забезпечень, які планується використати протягом 12 місяців з дати балансу, для покриття витрат, для яких було створено відповідне забезпечення.
рядок 1665	Стаття «Доходи майбутніх періодів», у якій відображаються доходи, отримані протягом поточного або попередніх звітних періодів, які належать до наступних звітних періодів.
рядок 1690	Стаття «Інші поточні зобов'язання», у якій наводяться обсяг зобов'язань, для відображення яких за ознаками суттєвості неможна було виділити окрему статтю або які не можуть бути включеними до інших статей, наведених у розділі «Поточні зобов'язання і забезпечення».
рядок 1695	Стаття «Усього за розділом III», у якій включається сума усіх статей третього розділу.

У розділі IV, який включає лише одну статтю «Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття», рядок 1700, відображаються зобов'язання, що визначаються відповідно до П(С)БО 27.

Оскільки баланс складається із двох урівноважених частин, то підсумок усіх пасивів у рядку 1900, повинен відповідати підсумку сумі активів рядка 1300 та становить валюту балансу.

На основі додатку А1 відобразимо на рис. 2.4 структуру пасивів ПАТ «ДПЗКУ» Тернопільський КХП» у вигляді діаграми (підсумок балансу рівний 12 408 тис. грн.).

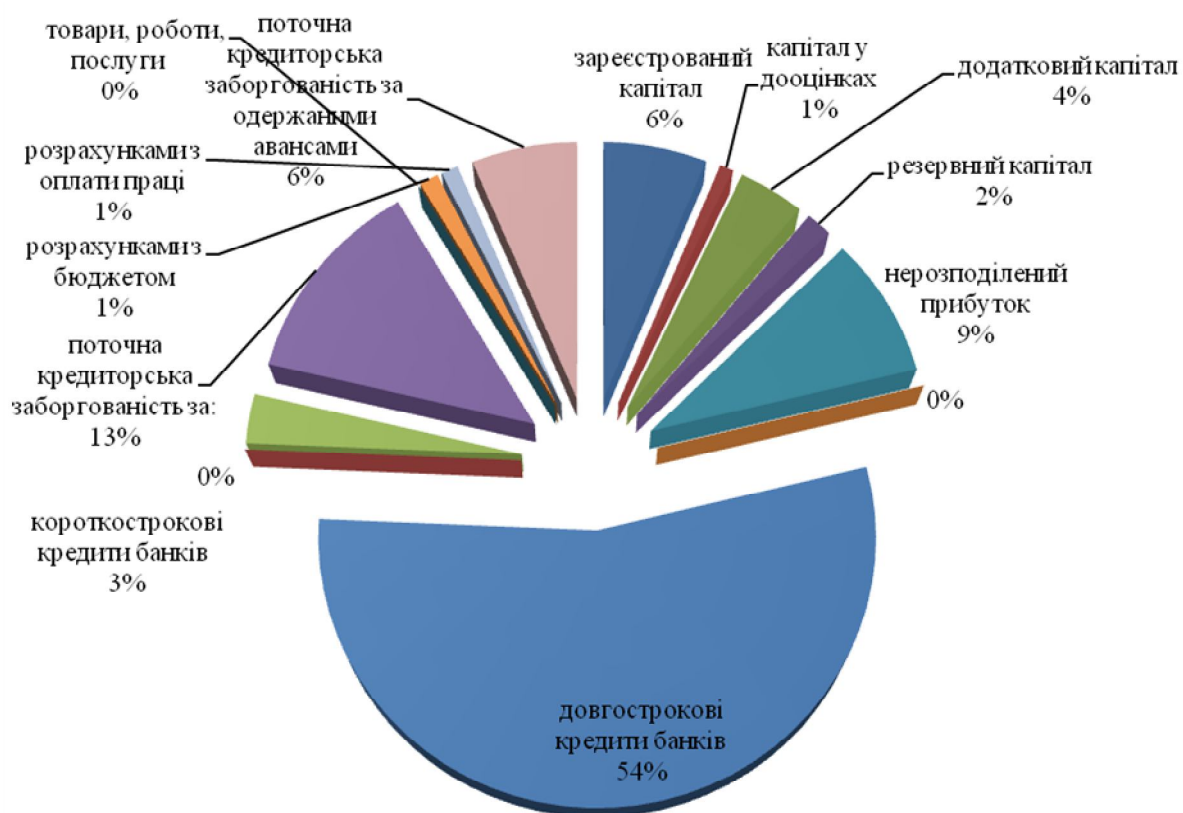

Рис. 2.4. Структура пасивів ПАТ «ДПЗКУ» Тернопільський КХП» за 2016р.

Варто зауважити, що методологія бухгалтерського обліку, не передбачає однозначного алгоритму складання фінансової звітності та відображення у ній інформації про фінансово-майновий стан і результати функціонування суб'єктів господарювання. Адже для вибору конкретної методики у стандартах дозволено використовувати бухгалтерське судження.

На практиці переважна більшість підприємств веде автоматизований облік, відповідно і автоматизовано формує фінансову звітність. Застосування комп'ютерних технологій в бухгалтерському обліку значно підвищує продуктивність праці бухгалтерів і суттєво покращує його організацію на підприємстві. На ринку програмного забезпечення для бухгалтерії існує значна кількість програм які спеціалізуються на формуванні звітності: «ПАМАК:

Фінансова звітність», «БЕСТ ЗВІТ ПЛЮС» та інші; та комплекс програм, що розкривають усі ділянки обліку: «1С: Підприємство», «Парус», «Акцент» та інші. При використанні таких автоматизованих систем обліку формування звітності відбувається автоматично, завданням бухгалтера є лише її перевірка. Це значно скорочує затрати робочого часу бухгалтерії, зменшує імовірність неточностей та механічних помилок.

Саме тому, «ручне» формування фінансової звітності практично не зустрічається, а автоматизовані системи обліку автоматично переносять сальдо рахунків у відповідні рядки. Звісно бухгалтер, що відповідає за подачу звітності змушений володіти методикою її формування, для перевірки правильності автоматичного формування звітів.

Щодо подачі звітності у електронному форматі у державні органи функціонує програма «Соната», що прийшла на заміну «ДПС Захист Звітності». Вона дає змогу за допомогою електронного цифрового ключа моментально відправляти звітність на сервери відповідного державного органу. В сукупності із автоматизацією обліку це значно спрощує організацію подання фінансової звітності. Відзначимо, що створення програми «Соната» стало значним кроком назустріч підприємствам, адже вона об'єднує сервіс для подання фінансової звітності у органи Міністерства Доходів, Державної статистики, Пенсійного фонду, має інтуїтивний та зрозумілий інтерфейс. Окрім того, така програма дає змогу вести реєстрацію господарських операцій, тобто здатна забезпечити бухгалтерський облік необхідний на рівні фізичної особи - підприємця.

Проаналізуємо організацію формування та подання фінансової звітності в досліджуваному підприємстві ПАТ «ДПЗКУ» Тернопільський КХП». Звітність формується головним бухгалтером автоматизованим методом, із використанням програмного забезпечення «1С: Бухгалтерія», версії 8.3. Після її формування головний бухгалтер у ручному режимі звіряє відповідні статті звітності із оборотно-сальдовою відомістю. Звітність у органи Міністерства доходів подаються у електронному форматі, за допомогою мережі інтернет, із використанням електронного цифрового підпису. Фінансову звітність у органи

державної статистики подаються у паперовому форматі безпосередньо головним бухгалтером. Відзначимо розкриття у звітності підприємством усіх передбачених додаткових статей, які є та були нульовими, та у відображенні яких немає необхідності. З іншого боку, розкриті усі статті запасів та дебіторської заборгованості, що надає глибшу інформацію для фінансового аналізу.

Отже, бухгалтерський баланс є ключовою формою фінансової звітності, та відображає стан підприємства на певну дату, тобто є представником статичної моделі. Перед формуванням балансу проводиться значна підготовча робота. Дана форма будується у вигляді двосторонньої таблиці, з умовою рівності її двох частин: «Активи» та «Пасиви». Заповнюється методом перенесення сальдо відповідних рахунків, окрім незначних виключень. Із прийняттям НП(С)БО 1, підприємства не зобов'язані у даній формі наводити статті із нульовим значенням, та при потребі можуть добавляти суттєві статті, що покращило баланс, зробивши його гнучкішим та простішим.

2.3. Статика та динаміка балансу в умовах аудиту та аналізу фінансового стану підприємства

Для вивчення та аналізу такої багатогранної та важливої категорії, як баланс, необхідно визначити його статичну чи динамічну природу. В процесі розвитку бухгалтерської науки дослідниками висувалися різні думки стосовно статичної чи динамічної природи балансу.

Першим ввів в облік поняття статика і динаміка, Емануель Пізані (1845-1915). Під динамікою він розумів майнові рахунки, під статикою – рахунки чистого майна (термін рахунку власника він відкидував як юридичний) [71, с.103-104].

Статична концепція прогресивно розроблялася з XIV по XVIII століття і стала результатом зусиль юристів, які засідали в спеціальних судах, створених для регулювання проблем банкрутів. Її теорія була розроблена на початку XX ст.

німецьким юристом Г.В. Сімоном. Для створення статичної бухгалтерії юристи винайшли принцип фіктивної ліквідації: здійснювали інвентаризацію та оцінку активів, передбачаючи умовно, що вони продаються на ринку. Після цього з отриманої вартості активів вираховувалась кредиторська заборгованість комерсанта для отримання чистих активів та порівняння їх з відповідними показниками минулого звітного періоду.

В теорії статичного балансу успіх залежить від розмірів власного капіталу. Зміст розрахунку в теорії статичного балансу є відображенням майнового статусу та заборгованості. Загальна схема статичного балансу може бути представлена так (рис. 2.5):

Актив – майнова маса підприємства	Пасив – розподіл майнової маси
Грошові засоби Цінності Дебітори	Капітал Кредитори
Вартість набору цінностей	Розподіл цінностей

Рис. 2.5. Схема статичного балансу

Основна мета статичного балансу зводиться до захисту інтересів кредиторів [5, с.19-20].

В. Ле Кутр, один із найвідоміших прихильників статичної теорії так визначає важливішу категорію бухгалтерії: «Баланс відображає актив і пасив підприємства в стані миттєвого покою і тому він статичний за своєю природою» [70, с. 141].

Н.А. Бреславцева – сучасний фахівець в галузі балансоведення – виводить такі основні положення теорії статичного балансу [5, с. 21-23]:

1. Книжкове та інвентарне відображення на початок та кінець періоду майна та кредиторської заборгованості.

2. Капітал складає різницю між майном та заборгованістю, який може проявитися в трьох видах ($K > 0$ – додатній капітал; $K = 0$ – нульовий капітал; $K < 0$ - від’ємний капітал).

3. Капітал для потреб управління як одиничну категорію формує внесений капітал і отриманий результат (прибуток або збиток).

4. При визначенні фінансового результату на рахунку «Прибутки та збитки» виникають три позиції: $K_1 - K_0 = 0$ – нульовий результат; $K_1 - K_0 = П$ – прибуток; $K_1 - K_0 = -П$ – збиток, де K_1 та K_0 – сума капіталу відповідно на кінець і початок періоду.

5. Принципи статичного балансу широко використовуються у дрібних господарствах для визначення фінансового результату без ведення бухгалтерського обліку та рахунку «Прибутку та збитку» на основі інвентаризації вартості майна на початок та кінець періоду.

6. На основі статичного балансу будується податковий контроль за доходами громадян та дрібних підприємців.

7. На основі статичного балансу складаються ліквідаційні баланси.

8. Складання та використання нульових балансів, призначених для управління власністю, фінансовими потоками, глобальною рентабельністю, також ґрунтується на теорії статичних балансів. Нульові баланси, на відміну від ліквідаційних, складаються за принципом продовження діяльності. Основою складання нульового балансу є застосування принципу «фіктивної ліквідності».

9. Функціональні баланси, що отримали широке поширення в останнє десятиріччя, також ґрунтуються на теорії статичних балансів.

Основною метою динамічної бухгалтерії є періодична зміна ефективності підприємства, тобто визначення показника рентабельності (відношення результату до інвестованого капіталу).

Метод динамічної бухгалтерії використовували ще в XIV ст.: в балансах виникла стаття витрат майбутніх періодів характерна для динамічного балансу. Історія обліку того часу була спрямована на витіснення статичного трактування динамічним. Передбачалося, що статті балансу взагалі можуть мати тільки динамічне трактування: це витрати майбутніх періодів, амортизація. Вважалося, що для господарської діяльності необхідні два баланси: динамічний – для поточної бухгалтерської роботи та статичний – для аудиторської діяльності, так як повністю достовірним може бути тільки статичне трактування, звільнене від облікових помилок.

В теорії почали розрізняти динамічний баланс, який правильно відображає фінансові результати, але може спотворювати оцінку майна.

Теорія динамічного балансу розмежовує два потоки цінностей в межах економічної одиниці:

- матеріальні потоки цінностей;
- грошові потоки цінностей.

Внаслідок уможлиблюється отримання двох потоків цінностей та результатів в межах однієї інституціональної одиниці:

1. Матеріальний потік (матеріальний дохід – матеріальні витрати = матеріальний результат).

2. Грошовий потік (грошовий дохід – грошові витрати = грошовий результат).

Зміст рахунків динамічного балансу є відображенням періодичного успіху, тобто розмірів переливу капіталу, що визначають величину річного успіху [5, с.24-25].

Динамічне розуміння балансу відслідковується і в працях Луки Пачолі. Він визначав, що: 1) сума дебетових оборотів завжди тотожна сумі кредитових оборотів тієї ж системи рахунків; 2) сума дебетових сальдо завжди тотожна сумі кредитових сальдо тієї ж системи рахунків. Перший постулат Л. Пачолі трактував як частковий випадок другого [71, с.49], наголошуючи превалювання динамічної сутності балансової рівності.

Найбільша полеміка щодо статичної чи динамічної природи балансу розгорнулася у ХХ ст. німецькою школою. Передбачалося, що в першому випадку баланс, відображаючи стан засобів на відповідну дату, виступає причиною наступних змін, у другому випадку баланс – це тільки підсумок, іноді минулих та безнадійно втрачених зусиль; в першому випадку баланс прямує у майбутнє, в другому – у минуле. Статичне трактування виходило з того, що баланс в момент t_0 – це причина балансу в момент t_{+n} . Динамічний погляд означає, що баланс в момент t_0 – наслідок балансу в момент t_{-n} [71, с.199]. Жодна з цих теорій не досконала, оскільки в першому випадку не враховується

важливість подій минулого для оцінки стану теперішнього, у другому ж – не враховується важливість прогнозування та планування майбутнього розвитку.

Окремі дослідники в балансі вбачали як статику, так і динаміку господарства. По Ф. Шмідту динаміка включає рівномірний процес кругообігу господарських засобів; статика відображає моментальну картину, окремий «кінокадр» динамічного процесу; дуже важливою є порівняльна статика, коли по двох «моментальних статичних кадрах» роблять висновки про розвиток господарського процесу. Відповідно до цього бухгалтерський облік – це динаміка, бухгалтерський баланс – це статика, а аналіз балансу – порівняльна статика [70, с. 148-149].

А.П. Рудановський вважав, що баланс, який включає як статику господарства (актив та пасив), так і динаміку (обороты результатних рахунків), стає основним об'єктом і одночасно інструментом аналізу. І цим інструментом аналітик має «вміти наносити по балансу логічні удари» [71, с. 270].

Як вже зазначалося бухгалтерський баланс можна визначити двома способами (1. Як постійну і об'єктивно існуючу рівність; 2. Як форму фінансової звітності), і його природу слід розглядати, виходячи з цих двох визначень. В першому, більш ширшому розумінні баланс є динамічним явищем, так як постійна рівність залишків за бухгалтерськими рахунками змінюється відповідно до зміни господарського життя підприємства. В другому ж розумінні (як форму звітності) баланс можна розглядати як статичне явище, яке існує в певному моменті часу.

Бухгалтерський баланс як форма звітності, який являє собою рівність суми ресурсів підприємства та джерел їх формування в певний момент часу, представляє собою стан, статичну картину фінансової ситуації на підприємстві на дату балансу. Тому існуюча методика аналізу фінансової стійкості передбачає оцінку показників, розрахованих за даними балансу, без врахування постійного розвитку, руху, динаміки господарства. Хоч в процесі аналізу і порівнюються показники фінансової стійкості з аналогічними за минулі періоди, але зміни, що відбуваються між двома датами балансу та їх вплив на стан підприємства не

враховуються. На практиці підприємство щоденно розв'язує питання щодо погашення поточних боргів, залучення додаткових джерел фінансування, здійснення інвестицій. Рішення за цими аспектами діяльності слід приймати з урахуванням значень показників фінансової стійкості.

Для підвищення якості аналізу треба враховувати, що дані, зафіксовані в балансі на дату його складання яка, як правило, не співпадає з датою, проведення аналізу, постійно змінюються. Так А. Локшин у праці «Баланс промислового підприємства та його аналіз» зазначає, що статика, «покій» і «господарська рівновага» в балансі є лише частковим випадком руху, оскільки в кожний даний момент часу господарство живе, рухається. [40, с.52]

А. Локшин в даній праці наводить погляди інших вчених, які також вважають статику відносною та суб'єктивною. Зокрема, А. Деборин в праці «Теория равновесия и материалистическая диалектика» підкреслює, що рівновага, безумовно, існує у реальній дійсності. Однак вона представляє собою тільки момент руху, певний його стан. Загальною основою всякого розвитку є рух. Рівновага – це тільки форма цього руху, до того ж форма перехідна та тимчасова. Саме тому вихідним пунктом теоретичного аналізу має служити рух, а не рівновага. Невід'ємна від руху, рівновага занадто відносна та мінлива». Ф. Энгельс «Диалектика природы»: «Рівновагу не можна відділити від руху... Рух знаходиться в рівновазі і рівновага у русі... Всяка рівновага тільки відносна та тимчасова» [40, с.52].

Для правильного розуміння бухгалтерського балансу та його місця в загальній системі обліку та звітності, сутність його необхідно розглядати через призму вищенаведених міркувань. Найбільш точно зміст балансу можна охарактеризувати словами Г.В. Плеханова: «Тіло, що рухається, знаходиться в даному місті і в той же час не знаходиться в ньому» [40, с.52].

Так, момент, що знайшов відображення в балансі одразу минає, йому на зміну приходить інший, який може докорінно змінити фінансову ситуацію на підприємстві. Таким чином статика балансу є суб'єктивною. Тому, при аналізі балансу слід враховувати такі рекомендації, опрацьовані в процесі дослідження:

- при прийнятті управлінських рішень стосовно здійснення інвестицій, капіталовкладень, залучення додаткових джерел фінансування, управління дебіторською та кредиторською заборгованістю необхідно складати проміжний баланс і розраховувати показники фінансової стійкості на момент прийняття такого рішення;

- при аналізі фінансової звітності (річної чи квартальної) та виявлення значних відхилень показників від бажаних значень треба прослідкувати тенденцію чинників негативних фактів на момент проведення аналізу;

- при вивченні динаміки показників фінансової стійкості за кілька минулих періодів (наприклад, з метою складання прогнозів) динамічні ряди необхідно складати на основі місячних, а не річних чи квартальних балансів, що дозволить детальніше вивчити зміну фінансової картини підприємства, та підвищить точність прогнозування;

- в процесі аналізу фінансової стійкості доцільно аналізувати показники, що відображують рух господарської діяльності (виручка від реалізації, оборотність оборотних коштів та капіталу, прибуток та ін.).

Висновки до розділу 2

1. Оптимальна форма та структура балансу як фінансового звіту, мають формуватися виходячи з мети його складання. Баланс слід складати за формою, яка забезпечить поглиблення достовірності його аналізу. Оптимальна форма балансу передбачає глибоке осмислення побудови найелементарнішої його складової – статті балансу. На сьогодні в теорії бухгалтерського обліку чітко не сформульовано принципу формування статті балансу за залишками рахунків бухгалтерського обліку. За такий принцип запропоновано вважати принцип суттєвості, оскільки деталізуючи інформацію важливо забезпечити потреби користувачів звітності інформацією щодо найбільш суттєвих аспектів фінансової стійкості підприємства на дату балансу.

2. Вважаємо, що відбулось наближення вітчизняних стандартів, до міжнародних. Із введенням НП(С)БО 1 позитивна зміна є і у тому, що підприємствам дали змогу не розкривати відсутні статті. Разом із тим, у контексті переходу на МСФЗ зауважимо, що у МСФЗ немає чітких форм звітності, а підприємства, які на даний час складають звітність за міжнародними стандартами змушені використовувати вітчизняні регламентовані форми звітів. Такі форми не можуть забезпечити усіх вимог згідно МСФЗ та не розкривають усіх необхідних статей.

3. Для розробки досконалих принципів та методик аналізу балансу, перш за все, необхідно з'ясувати його природу. В процесі розвитку бухгалтерської науки дослідниками висувалися різні думки стосовно статичної чи динамічної природи балансу. Баланс як постійно і об'єктивно існуюча в обліку рівність є динамічним явищем. А баланс як форма фінансової звітності статичний за своєю природою, оскільки відображає стан господарства на певний момент часу. Однак ця статика суб'єктивна: момент, на який складений баланс, одразу ж минає, господарське життя знаходиться в постійному русі. Цей рух, тобто суб'єктивність статичності балансу, необхідно враховувати при розробці принципів та методик аналізу фінансової стійкості.

РОЗДІЛ 3.

АУДИТ ТА АНАЛІЗ БАЛАНСУ ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Організація аудиту бухгалтерського балансу

Організація діяльності у будь-якій справі займає провідну роль. Від результатів організаційного процесу залежить ефективність, тривалість і якість аудиту. Термін «організація» походить від лат. «organizo» – спільно, стрункий вигляд, влаштовую. Як смислове поняття «організація» означає порядок, послідовність або систему предметів або понять. У економічній літературі виділяють такі поняття як «організація аудиту» та «організація здійснення аудиту».

Організація аудиту – це комплекс заходів аудиторської фірми, спрямованих на повне забезпечення виконання договорів з клієнтами, ефективне використання майна фірми, зниження витрат діяльності та отримання прибутку.

Організація здійснення аудиту – це встановлений аудиторською фірмою порядок і технологія виконання договірної роботи суб'єктами аудиту при узгодженні зусиль і способів виконання з метою забезпечення максимальної ефективності використання аудиторської праці при виконанні умов договору.

Процес організації виступає узагальнюючою характеристикою процесу використання організаційних факторів розвитку та підвищення ефективності аудиторської діяльності. Його суть полягає в удосконаленні існуючих та застосуванні нових методів і форм організації аудиторського процесу і праці.

В цілому організаційний процес аудиторської діяльності можна зобразити наступним чином (рис. 3.1).

Рис. 3.1 показує, що організаційний процес аудиторської діяльності має три рівні. Перший рівень – це організація аудиторської діяльності, яка має вирішальний характер. Тут закладаються основи діяльності аудиторської фірми, здійснюється підбір персоналу, обирається організаційна структура тощо, що в майбутньому буде визначати ефективність діяльності фірми. Даний процес потребує постійного удосконалення та наукового підходу.

Рис. 3.1. Організаційний процес аудиторської діяльності

На другому рівні знаходиться організація процесу проведення аудиту окремого суб'єкта господарювання. Загальний процес організації процесу проведення аудиту може регламентуватись окремими внутрішніми стандартами аудиторської фірми, але певною мірою змінюватиметься залежно від обсягів та сфери діяльності підприємства-замовника аудиту.

До елементів організації робочого місця аудитора на третьому рівні (експерта-бухгалтера, стажера) можна віднести: наукові досягнення в науці і техніці, організацію процесу праці, забезпечення сприятливих умов праці, нормування праці та ін.

Визначальне значення при проведенні аудиту відіграє його технологія. Технологія аудиту – це науково організована послідовність проведення аудиту за окремими стадіями. Технологія аудиту складається з організаційної, підготовчої, методичної і результативної стадій.

Стадії процесу аудиту – це певний момент, період процесу здійснення аудиту, що має свої якісні особливості. Стадії аудиту можуть включати ряд етапів (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Етапи аудиту в розрізі його стадій

Стадії аудиту	Зміст етапу
Організаційна	Вивчення аудитором змісту завдань (ініціативний аудит). Ознайомлення з діяльністю, засновницькими документами, організацією і станом бухгалтерського обліку, звітності і внутрішнього контролю суб'єкта господарювання. Підготовка листа-зобов'язання про згоду на проведення аудиту. Укладання договору на проведення аудиту або надання послуг. Підбір нормативно-правових актів, які необхідно переглянути для проведення аудиту.
Підготовча	Формування аудиторської групи. Складання загального плану. Визначення прийомів та способів дослідження. Складання програми аудиту. Визначення рівня аудиторського ризику та суттєвості.
Методична	Вивчення об'єкта аудиту, обстеження, коригування програми аудиту (у розрізі методики, часу перевірки, виконавців тощо), перевірка, інвентаризація, тестування, опитування, дослідження правильності та повноти заповнення первинних документів, реєстрів обліку, головної книги, звітності та ін.
Результативна	Письмове оформлення думки про достовірність фінансової звітності замовника за результатами проведеного аудиту, погодження результатів аудиту із замовником, складання і підписання аудиторського висновку.

Важливим елементом у діяльності аудиторської фірми є планування. У ході перевірки аудитор повинен планувати свою роботу таким чином, щоб вона була проведена ефективно, якісно, на високому професійному рівні і в терміни, передбачені договором. Планування необхідне для того, щоб наперед визначити обсяг і тип необхідних процедур, затрати на їх проведення, досягти взаєморозуміння з клієнтами з усіх основних питань до початку перевірки, мати докази обґрунтованості виконання аудиту та його якості для даного клієнта. Планування роботи потрібне для забезпечення ритмічного навантаження аудитора, для перевірки виконання договірних зобов'язань, формування портфелю замовлень тощо.

Термін «планування» означає розробку загальної стратегії і конкретних підходів до характеру, періоду та часу проведення аудиту. Загальне планування у практиці роботи аудиторської фірми поділяється на дві стадії.

Перша стадія – попереднє (стратегічне) планування перевірки – проводиться вивчення і опис діяльності підприємства, що перевіряється, і визначаються основні параметри майбутньої перевірки. Ця стадія планування вимагає великої концентрації розумових та фізичних зусиль аудитора. При плануванні аудиторської перевірки у

підприємства-замовника вивчаються: напрями розвитку бізнесу, історія діяльності, розміщення фірми, вид продукції, що випускається, ринки збуту продукції, перспективи розвитку, зміни в бухгалтерському обліку, рівень ризику, рівень довіри до даних внутрішнього контролю та особливості його організації, складнощі в проведенні перевірки, система автоматизованого управління. Результати дослідження аудитор оформлює у вигляді робочого документу. Зміст цього робочого документу не є уніфікованим та змінюється залежно від масштабів діяльності підприємства-замовника та фірми, що проводить аудит.

Визначені особливості діяльності підприємства-замовника враховуються при складанні плану та програми аудиту. Вважаємо, що при плануванні процесу аудиту балансу аудитор повинен ґрунтувати свою думку на даних інвентаризації, точніше на наявності чи відсутності даних останньої. Вважаємо, що аудитор повинен обов'язково бути присутнім при її проведенні, щоб він міг вільно висловити особисту думку стосовно того, чи можна довіряти її результатам.

Адже первинні документи містять інформацію про факти господарського життя, що відбулися. Проте бухгалтер відокремлений від цих фактів бар'єром первинної документації. Тому інвентаризація допомагає бухгалтеру перевірити правильність і повноту відображення в бухгалтерському обліку фактів господарського життя.

Проведення інвентаризації і відображення її результатів в бухгалтерському обліку є одним з чинників, спрямованих на забезпечення вимоги достовірності бухгалтерської звітності. Якщо бухгалтерська звітність формується тільки на основі даних бухгалтерського обліку, без підтвердження їх результатами інвентаризації, то в цьому випадку не можна гарантувати достовірне і повне відображення в бухгалтерській звітності майнового і фінансового стану підприємства.

Інвентаризацію слід проводити перед складанням не тільки річної, але і проміжної бухгалтерської звітності. Чим ближче інвентаризація до дати складання бухгалтерської звітності, тим більше забезпечується достовірність звітності.

На другій стадії (оперативного планування) розробляється загальний план аудиту, що містить очікуваний обсяг, графіки і терміни проведення аудиту, а також програма аудиту, що визначає обсяг, види і послідовність здійснення аудиторських процедур, необхідних для формування аудиторською фірмою об'єктивної та

обґрунтованої думки про бухгалтерську звітність підприємства. Складений безпосередньо перед проведенням перевірки план визначає послідовність дій аудитора, тобто за якими напрямками і з якою інтенсивністю буде здійснюватися перевірка. При плануванні конкретних дій у ході перевірки велике значення повинно приділятися гнучкості планування. Гарно складений план при виникненні змін і доповнень до вказаних у ньому умов перевірки повинен містити різні альтернативи, які можуть бути визначені лише при наявності інформації про реальний стан справ на підприємстві, на якому проводиться аудит.

Для успішного планування важливо чітко визначити і розмежувати об'єкти перевірки. Це дозволить охопити весь необхідний матеріал та уникнути подвійної роботи. На обсяг перевірки впливають наступні фактори: розміри суб'єкта господарювання, досвід аудиторської роботи з клієнтами, знання особливостей діяльності підприємства-замовника тощо.

Програма аудиторської перевірки необхідна для найбільш ефективного розподілу роботи всередині аудиторської групи і для контролю за ходом аудиторської перевірки зі сторони керівництва аудиторської фірми. Побудова програми аудиту залежить від того, який аудит проводиться на підприємстві (обов'язковий чи ініціативний). У першому випадку програма перевірки буде відносно сталою, а в іншому – залежатиме від питань, відповіді на які бажає отримати замовник.

Виходячи зі змісту роботи, яку може виконувати аудиторська фірма, нами запропоновано три основні системи оперативного планування: загальна, індивідуальна та комплексна. Вибір системи оперативного планування залежить від типу послуг, які аудиторська фірма планує проводити згідно договору. Усі ці системи знаходять своє відображення у програмі на проведення аудиту.

Індивідуальна система оперативного планування (рис. 3.2) використовується у тих випадках, коли аудиторська фірма надає послуги пов'язані з наданням відповідей на питання, що були обумовлені у договорі (ініціативний аудит).

Комплексну систему оперативного планування слід використовувати тоді, коли у договорі на проведення аудиту мова йде про сукупність заходів спрямованих на створення, удосконалення та трансформацію (у електронну систему) системи обліку на підприємстві.

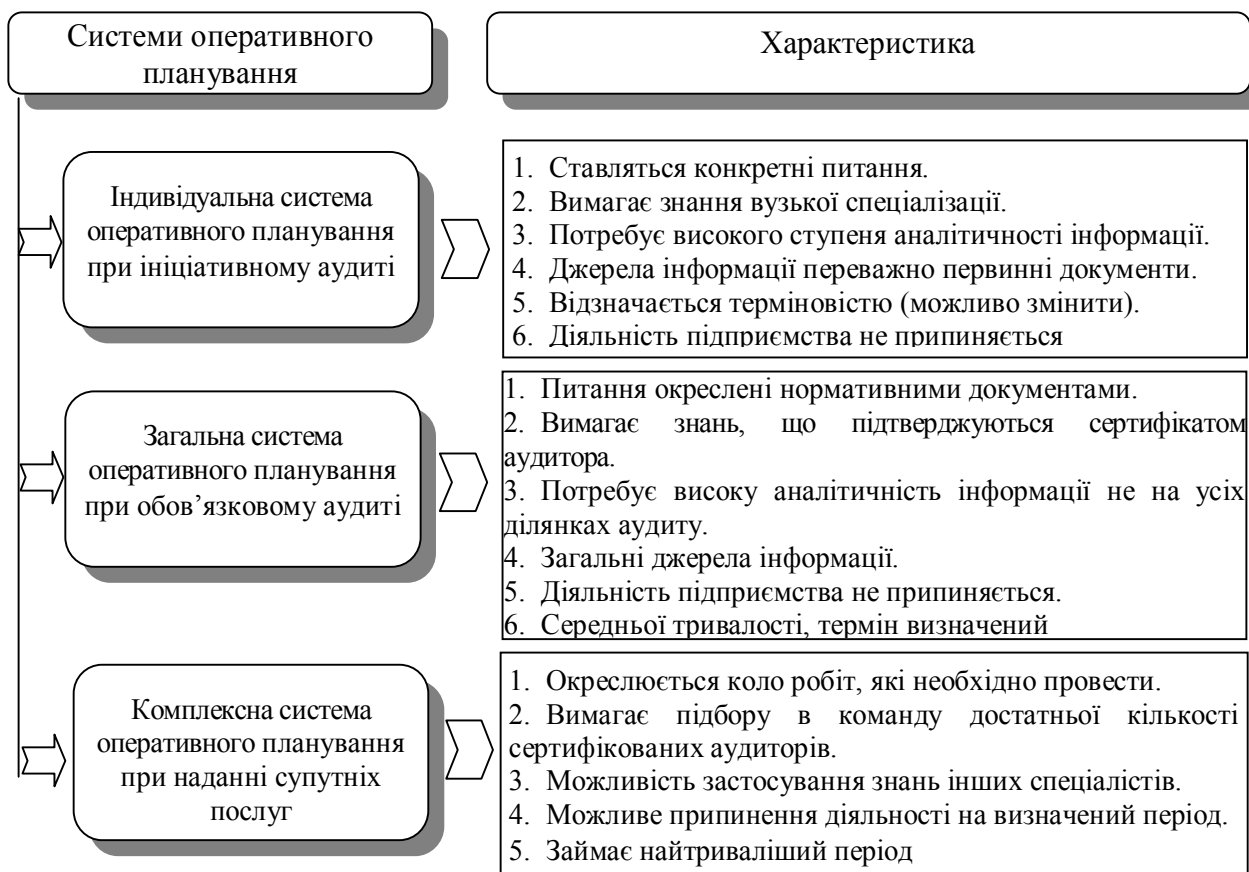

Рис. 3.2. Системи оперативного планування аудиту

Такі заходи є наймасштабнішими і найтривалішими, тому без планування та програмування здійснити якісно та вчасно таке коло робіт майже неможливо. Загальна система оперативного планування використовується у тих випадках, коли аудиторська фірма підписала договір на проведення обов'язкового аудиту для визначення відповідності обліку та звітності нормативним вимогам.

Відповідно до МСА 300 «Планування» планування включає в себе опис попереднього етапу планування аудиту, формування принципів підготовки загального плану і програми аудиту, опис порядку підготовки і складання загального плану і програми аудиту.

Зміст програми проведення аудиту балансу може варіюватися залежно від того, яку звітність було надано для висловлення аудитором думки відносно її достовірності (спрощену чи повну).

В процесі планування аудиту підприємства аудитор може виконувати наступні види робіт:

- вивчає особливості діяльності підприємства і визначає проблеми, які можуть вплинути на роботу аудитора;
- вивчає результати попереднього аудиту: перевіряє постійні файли, обговорює виявлені помилки з персоналом, що брав участь в попередній аудиторській перевірці, з метою виявлення фактів, які можуть мати відношення і до поточного року;
- оцінює вплив будь-яких змін в законодавстві з бухгалтерського обліку на фінансову звітність підприємства;
- вивчає звіти керівництва чи проміжні звіти, підготовлені клієнтом, оскільки вони можуть вказати області, на які слід звернути особливу увагу;
- зустрічається з вищим керівництвом підприємства для визначення проблемних ділянок (наприклад, суттєвих розбіжностей між запланованими і фактичними результатами), а також значних змін в процедурах бухгалтерського обліку клієнта;
- розподіляє час на важливі етапи підготовки фінансової звітності, (наприклад, дату проведення інвентаризації, складання Головної книги тощо);
- визначає якість роботи персоналу підприємства щодо аналізу фінансових даних внутрішніх контролерів клієнта;
- визначає, чи існує необхідність в залученні експертів при проведенні аудиторської перевірки;
- визначає чисельність і ступінь кваліфікації аудиторів, необхідних на кожному етапі аудиторської перевірки;
- проводить консультації з членами аудиторської групи, обговорює з ними проблеми, які можна передбачити заздалегідь;
- готує програму аудиту та кошторис, передбачивши здійснення контролю за часом проведення аудиту та будь-які зміни (завершення раніше чи пізніше встановленого терміну тощо);
- інформує клієнта про очікувані строки візитів аудиторського персоналу і про досягнуту згоду.

Даний перелік показує загальну сукупність робіт, які слід провести аудитору у процесі перевірки, що дозволить максимально скоротити час і застерегти від можливих непередбачуваних труднощів у роботі.

Окремі стадії процесу проведення аудиту не будуть відрізнятися між собою в залежності від того, яка форма звітності вивчається, у тому числі при проведенні аудиту балансу. Цю позицію можна аргументувати тим, що баланс є центральною формою фінансової звітності і більша частина процесу аудиту спрямована на перевірку саме показників балансу, адже саме у цій формі міститься максимальна кількість показників діяльності господарюючого суб'єкта. Окремі відмінності можуть виникати при постановці завдань на підготовчій та методичній стадіях аудиту.

Методику аудиту балансу доцільно розробляти, по-перше, на рівні окремих аудиторських фірм і, по-друге, залежно від галузі економічної діяльності підприємства. Дану методику могли б використовувати аудитори при перевірці як балансу, так і фінансової звітності в цілому.

Розробляючи методику аудиту балансу переслідують наступні цілі: підвищення якості аудиту, забезпечення результативності і оптимальності, повноти аудиту балансу, досягнення аудитором поставленої мети.

Тобто аудитор повинен провести аудит у встановлені строки, перевірити баланс за формою, по суті, а також шляхом аналітичної перевірки, отримати в кінці перевірки результат, який він відобразить у аудиторському звіті та аудиторському висновку, при цьому дотримуватись міжнародних стандартів аудиту для досягнення поставленої мети.

Наведені цілі досягаються шляхом досягнення підцілей, які встановлюються окремо для проведення перевірки окремих об'єктів бухгалтерського обліку. При перевірці балансу розмежування його на окремі сегменти дослідження дає можливість досягти поставлених цілей аудиту, а також сприяє скороченню тривалості перевірки за рахунок того, що до такої перевірки може бути залучена група фахівців.

При аудиті балансу об'єктом є бухгалтерський баланс, його розділи, групи статей та окремі статті. Об'єкти аудиту визначаються циклами пов'язаних між собою операцій та групами, які відображають ці статті. Аудит балансу можна проводити за допомогою декількох методик.

На нашу думку, при організації процесу проведення аудиту балансу перевірку потрібно організувати в двох напрямках:

- 1) перевірка організації і ведення бухгалтерського обліку;
- 2) перевірка показників статей балансу.

Як зазначалось, баланс досліджується за допомогою комплексу способів і прийомів, які в сукупності формують методіку аудиту балансу. Остання виступає частиною методіки аудиту та частиною загального порядку проведення аудиту.

Метод в аудиті – це система основних підходів та способів дослідження фактів господарського життя, первинних та зведених документів, реєстрів бухгалтерського обліку, звітності та інших матеріалів, які відповідають предмету та завданням аудиту. Метод аудиту характеризує способи, підходи та прийоми вивчення і пізнання предмету аудиту. Терміни «метод», «спосіб» і «прийом» тісно взаємопов'язані між собою. Спосіб є сукупністю певних дій, а прийом – це окрема контрольна дія (наприклад, візуальний огляд документів) [73].

Івахненко С.В. щодо методів аудиту стверджує наступне [89]: «необхідно розрізняти застосування методів в різних площинах та класифікувати їх відповідно до цього, оскільки кожен підручник з аудиту дає свою класифікацію методів аудиту, при цьому не завжди уточнює, про які саме методи йдеться». При цьому він поділяє методи в аудиті на: загальнонаукові методи дослідження складних систем, методичні прийоми збору аудиторських доказів та методичні прийоми організації перевірки. Серед методичних прийомів організації перевірки С.В. Івахненко виділяє такі методи як: суцільний, вибірковий, аналітичний, комбінований та оцінка ризику.

На нашу думку, те, що С.В. Івахненко називає методичними прийомами організації перевірки, є ні чим іншим як способами його проведення. Моделі проведення аудиту на підприємстві-замовнику будуть відрізнятися залежно від того, який спосіб проведення аудиту було обрано та які дані для проведення аудиту було надано [22, с.35].

До методичних прийомів аудиту балансу відносять прийоми документального та фактичного контролю, загальнонаукові та розрахунково-аналітичні методи (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Класифікація методичних прийомів аудиту балансу

Визначені фактори повинні враховуватись в процесі організації аудиторської перевірки, зокрема при договірному урегулюванні відносин сторін, плануванні аудиту, побудові методики аудиту показників балансу підприємства, що буде перевірятись.

У вітчизняних працях з аудиту пропонуються різні методики його проведення, але на практиці кожен аудитор проводить аудит на власний розсуд. Основною помилкою в Україні залишається те, що за неякісну перевірку балансу аудитор фактично не несе відповідальності, саме тому для аудиту балансу правильна побудова методики є не тільки необхідною, але й виступає одним із засобів забезпечення його якості та ефективності.

3.2. Методика аудиту балансу

З огляду на важливість вивчення аудитором балансу підприємства, слід звернути увагу на необхідність виконання аудитором таких етапів аудиту, які передбачають: встановлення відповідності форми балансу вимогам НП(С)БО 1, оцінку виконання положень облікової політики при складанні балансу, перевірку

порівнянності показників балансу з іншими звітними формами, встановлення відповідності даних балансу даним облікових реєстрів (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Етапи аудиторської перевірки балансу

Відповідність форми. При дослідженні балансу з метою його підтвердження аудитор повинен спершу перевірити відповідність балансу підприємства нормативно-правовим актам. Такі дії аудитора є частиною формальної перевірки, метою проведення якої є встановлення за допомогою візуальної перевірки та порівняння наявності усіх передбачених нормативними документами обов'язкових реквізитів у балансі, правильності заповнення відповідних рядків і граф.

Ознайомлення з обліковою політикою. Значна увага при проведенні аудиту балансу приділяється ознайомленню з обліковою політикою підприємства, а також вивченню та оцінці основних принципів організації бухгалтерського обліку та

документообігу на підприємстві. Інформаційною базою для ознайомлення з обліковою політикою є наступні документи:

- наказ про облікову політику підприємства;
- робочий план рахунків бухгалтерського обліку;
- перелік затверджених форм первинних документів;
- правила документообігу і технології обробки облікової інформації;
- затверджені методики обліку окремих показників та інші додатки до наказу про облікову політику;
- примітки до фінансової звітності.

Аудитором може здійснюватися перевірка дотримання встановленого порядку прийняття облікової політики (чи виданий наказ про облікову політику, чи положення останнього є елементами облікової політики, чи затверджено робочий план рахунків, форми нетипових первинних документів, правила документообігу, технологію обробки облікової інформації, порядок проведення інвентаризації, методи оцінки майна та ін.), наказу про доповнення до облікової політики або наказу про зміни до облікової політики. Зміни в обліковій політиці можуть мати місце у випадку реорганізації підприємства-замовника, зміни власників або виду діяльності, зміни нормативних актів, розробки підприємством нових способів ведення бухгалтерського обліку [25].

Формальна перевірка. Зазвичай аудитори починають перевірку з формального огляду, проте прийоми документальної перевірки пронизують методику аудиту від початку до її завершення.

На початковому етапі баланс перевіряють на предмет правильності заповнення його адресної частини. Обов'язково повинна бути заповнена графа з адресою підприємства. Після перевірки правильності заповнення адресної частини проводиться перевірка повноти заповнення реквізитів і показників рядків і граф звітності. За допомогою формальної перевірки визначається, чи мають місце необумовлені виправлення даних звітності або ж виправлення показників звітності з порушенням передбачених щодо таких дій вимог, самостійні зміни у балансі. Такі порушення повинні знаходитися під особливою увагою аудитора. Аудитор

обов'язково повинен з'ясувати причини їх виникнення.

Перевірка дотримання встановлених законодавством строків і термінів подання. Впевнившись у формальній правильності заповнення звіту, аудитор перевіряє дотримання встановлених законодавством строків і термінів подання фінансової звітності. Це здійснюється шляхом вивчення відміток органу, уповноваженого приймати фінансову звітність. Про дату подання підприємством звітності формується висновок, у якому наводиться інформація про своєчасність звітування цією юридичною особою до зазначених органів.

Типові помилки, які аудитор може виявити при формальній перевірці балансу, наступні:

- неповне заповнення усіх обов'язкових реквізитів і рядків балансу;
- не проставлені прочерки у незаповнених статтях;
- неправильне заокруглення показників деяких статей балансу;
- наявність виправлень, підчисток у бухгалтерському балансі.

Арифметична перевірка. Далі здійснюється арифметична перевірка даних балансу. Арифметична перевірка полягає у перевірці правильності обчислених підсумкових показників форм звітності. Завдяки проведенню арифметичного контролю виявляється невідповідність показників (якщо така має місце) у межах однієї форми. Найчастіше такі помилки спостерігаються при підрахунку проміжних підсумкових показників звітності.

Необхідність здійснення арифметичної перевірки зумовлена наступними факторами:

- впливом неправдивих даних балансу на результати його аналітичної обробки;
- неправильністю показників консолідованої або зведеної звітності внаслідок допущення помилки в підрахунках проміжних і загальних підсумкових показників.

Проф. Я.В. Соколов рекомендує починати перевірку показників балансу саме за допомогою арифметичних підрахунків підсумків за групами, розділам і валюти балансу за активом і пасивом, зіставлення отриманих результатів з даними, що зазначені в балансі організації. Також слід звернути увагу на те, що відображення неправдивих даних має безпосередній вплив на результати аналітичної обробки

звітності. Так, на сучасному етапі аналіз фінансово-майнового стану підприємства здійснюється в основному на підставі показників звітності. При побудові зазначених коефіцієнтів часто використовуються проміжні підсумкові показники форм фінансової звітності (наприклад, коефіцієнт покриття є відношенням підсумків за розділом «Оборотні активи» до підсумку за розділом «Поточні зобов'язання» ф. №1 «Баланс»). Помилки при підрахунку підсумкових показників здійснюють безпосередній і визначальний вплив на значення коефіцієнта, оскільки на підставі оцінки його значення робиться висновок про результативність діяльності підприємства, його фінансову стійкість. Тобто така помилка матиме визначальний вплив на фінансове становище користувача, що приймає рішення на підставі недостовірних даних.

Перевірка порівнянності показників балансу та інших форм фінансової звітності. Спочатку аудиторі потрібно переконатися у відповідності звітності якісним вимогам доречності, значимості, достовірності та порівнянності її показників, які зазначені в НП(С)БО 1.

Інформація, що надається у фінансових звітах, повинна бути дохідлива і розрахована на однозначне тлумачення її користувачами за умови, що вони мають достатні знання та зацікавлені у сприйнятті цієї інформації. Тобто йде мова про зрозумілість. Відповідно до НП(С)БО 1 суттєвою якісною характеристикою інформації, що подається у фінансових звітах, є її зрозумілість для користувачів. З цією метою припускається, що користувачі мають відповідні знання з бізнесу, економічної діяльності та бухгалтерського обліку і прагнуть вивчати інформацію з достатньою ретельністю. Проте інформація про складні поняття, які мають бути включені до фінансових звітів у зв'язку з їх доречністю для прийняття економічних рішень користувачами, не повинна вилучатися лише на тій підставі, що певним користувачам буде важко її зрозуміти. В Україні зрозумілість звітності забезпечується її стандартним змістом і формою, які встановлюються Міністерством фінансів.

Фінансова звітність повинна містити лише доречну інформацію, яка впливає на прийняття рішень користувачами, дає змогу вчасно оцінити минулі, теперішні та

майбутні події, підтвердити та скоригувати їх оцінки, зроблені в минулому. Виконання цієї вимоги втілюється у затверджених формах фінансової звітності, зокрема бухгалтерському балансі.

Фінансова звітність повинна бути достовірною. Інформація, наведена у фінансовій звітності, є достовірною, якщо вона не містить помилок та викривлень, здатних вплинути на рішення користувачів звітності. Щоб бути достовірною, інформація має правдиво відображати операції й інші події, які вона розкриває або, як очікується, зможе розкрити. Таким чином, баланс, наприклад, має правдиво відображати всі операції та інші події, результатом яких є зміна активів, зобов'язань або капіталу підприємства на дату звітності, що відповідають критеріям визнання.

Щоб бути достовірною, інформація у фінансових звітах має бути повною. В результаті упущень інформація може бути хибною або оманливою, а значить – недостовірною та недостатньо доречною.

Фінансова звітність повинна надавати можливість користувачам порівнювати:

- фінансові звіти підприємства за різні періоди;
- фінансові звіти різних підприємств.

Важливою передумовою забезпечення якісної характеристики зіставності є надання користувачам інформації щодо організації облікової політики, якою керується підприємство при складанні фінансових звітів, будь-яких змін у цій політиці та впливу таких змін. На нашу думку, дотримання даної характеристики є досить проблемним не тільки в аудиті, а й в обліку, тому що оцінка вибуття оборотних активів, методи амортизації основних засобів тощо настільки різні, що не дозволяють провести аналіз діяльності підприємств галузі, використати напрацьовані матеріали аудиторів в процесі перевірки підприємств тієї ж галузі (різні методики оцінки та нарахування амортизації призводять до збільшення припущень та версій щодо можливих порушень ведення бухгалтерського обліку). Тому потрібно стежити за дотриманням законодавчих вимог до складання фінансової звітності та стежити за відповідністю її показників даним бухгалтерського обліку.

Перевірка відповідності показників. Перевірка тотожності показників, що містяться у балансі та регістрах бухгалтерського обліку, відбувається шляхом порівняння показників, що містяться у балансі, із залишками і оборотами по рахунках Головної книги та регістрами обліку. Якщо показник балансу не може бути

перевірений за даними Головної книги, аудитором використовуються відповідні реєстри аналітичного обліку та первинні документи. Якщо у балансі показник приведений до оцінки «нетто», аудитор попередньо здійснює розрахунок, результати якого порівнюються з даними Головної книги. Якщо показник, відображений у балансі, представляє собою суму сальдо по декількох синтетичних рахунках (субрахунках), перевірка правильності сумування підтверджується записами та розрахунками у робочій документації аудитора.

Перевірка правильності відображення активів та пасивів підприємства.

Методика дослідження правильності відображення в балансі активів та пасивів підприємства при дотриманні якісних вимог здійснюється в наступному порядку:

- перевірка дотримання підприємством чинного законодавства при складанні балансу;
- перевірка відображення всіх активів підприємства у повному їх обсязі;
- перевірка відображення всіх пасивів підприємства у повному їх обсязі;
- вивчення оцінки активів і пасивів протягом року відповідно до прийнятої облікової політики;
- встановлення реальності існування відображених в балансі активів та пасивів;
- перевірка належності активів підприємства, що відображаються в балансі.

Однак для ефективного проведення аудиту, на нашу думку, аудитор, обов'язково повинен спочатку визначитися з тим, на яких статтях активу та пасиву балансу слід зосередити особливу увагу. Для цього потрібно визначити питому вагу кожної статті на підставі аналізу даних балансу. Питома вага кожної статті враховується аудитором також при визначенні рівня суттєвості та впливає на формування думки про достовірність фінансової звітності.

Для більш глибокого вивчення суттєвих статей підбираються спеціальні методи дослідження кожної з них. Серед таких методів можуть бути: інвентаризація, обстеження (огляд на місці), вивчення матеріалів попередніх інвентаризацій, які проводились раніше самим підприємством, співставлення, аналіз, вивчення документів і операцій.

Міжнародні стандарти аудиту пропонують деякі аудиторські процедури

одержання інформації для підготовки обґрунтованого аудиторського висновку. МСА 500 «Аудиторські докази» п.19 класифікує аудиторські процедури на [45, с. 551-552]:

а) процедури оцінки ризиків (для вивчення специфіки діяльності підприємства, системи внутрішнього контролю, оцінки ризиків суттєвого викривлення на рівні фінансових звітів та тверджень);

б) тести контролю (для перевірки операційної ефективності процедур контролю в запобіганні або виявленні та виправленні суттєвих викривлень на рівні тверджень);

в) процедури по суті (включають перевірку докладної інформації про класи операцій, залишки на рахунках та розкриття інформації і аналітичні процедури по суті).

Крім цього, в МСА 500 «Аудиторські докази» п.п. 26-38 рекомендується застосовувати такі аудиторські процедури [45, с. 553-554]:

- 1) перевірка записів або документів;
- 2) перевірка матеріальних активів (фізична перевірка або спостереження за інвентаризацією);
- 3) спостереження (за інвентаризацією або процедурами контролю);
- 4) запити (до обізнаних осіб всередині підприємства та за його межами);
- 5) підтвердження (особливий тип запиту до третіх осіб);
- 6) перерахування (перевірка арифметичної точності);
- 7) повторне виконання (облікових процедур чи заходів контролю);
- 8) аналітичні процедури (порівняння фінансової інформації, вивчення визначених відхилень та зв'язків).

Наведені аудиторські процедури мають відповідні аналоги методичних прийомів документального контролю, розроблених у вітчизняній науковій літературі.

Окрім аудиторських процедур аудитор може застосовувати додаткові прийоми перевірки, які підвищують достовірність отриманої інформації щодо діяльності підприємства і дозволять з більшою обґрунтованістю підготувати заключну думку про результати аудиту. Такими додатковими прийомами згідно

МСА 501 «Аудиторські докази: додаткові міркування щодо окремих статей» можуть бути присутність при інвентаризації, запити стосовно судових справ та претензій, оцінка вартості та розкриття інформації щодо довгострокових інвестицій, врахування інформації за сегментами [45, с. 558-563].

Вивчення аудитором звітності на предмет відповідності її вимогам нормативних актів є частиною нормативно-правової перевірки. Її невід'ємною складовою є перевірка дотримання підприємством принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності, передбачених для складання та подання фінансової звітності. Найбільш поширеними помилками у застосуванні принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності є помилки у виборі періодів відображення в обліку активів, зобов'язань, доходів і витрат, що впливає на формування нерозподіленого прибутку підприємства, оцінці складових майна підприємства, повноті відображення господарських операцій в бухгалтерському обліку.

Перевірити відповідність звітності принципам бухгалтерського обліку можна шляхом порівняння цих показників з даними засновницьких і розпорядчих документів підприємства, синтетичного та аналітичного обліку, і, якщо потрібно, первинних та зведених документів відповідної юридичної особи. Цього можна досягти завдяки здійсненню аналітичної перевірки балансу. Під аналітичною перевіркою балансу розуміється виявлення суттєвих відхилень, вивчення яких за допомогою наскрізних тестів дозволяє встановити факти помилок та порушень, що призводять до перекручення балансу.

Наступною стадією роботи аудитора є дослідження правильності заповнення двох граф: «На початок звітного періоду» та «На кінець звітного періоду» балансу. В ході такої перевірки встановлюється правильність показників зазначених граф за допомогою порівняння їх зі звітністю за відповідній попередній період або з даними оборотно-сальдової відомості. При встановленні невідповідності залишків балансу на початок року порівняно зі звітними даними за попередній рік, аудитор повинен отримати пояснення причини таких розбіжностей. Слід врахувати, що якщо зміни залишків відбулися внаслідок виправлення помилок минулих періодів, то аудитору

необхідно здійснити ретельну перевірку характеру помилок, їх впливу на звітність, адекватності внесених змін. Для цього ним можуть бути використанні первинні документи бухгалтерського обліку, що складаються бухгалтером, який вніс відповідні зміни чи здійснив виправлення даних бухгалтерського обліку. Адаже у випадках виявлення та виправлення помилок у бухгалтерському обліку повинна складатися довідка бухгалтера, яка підтверджує правомірність внесення виправлень. До цієї довідки повинні бути додані ксерокопії документів, які були підставою для внесення виправлень і допоможуть уникнути довгих пошуків підстав для здійсненого виправлення. Тому при виявленні аудитором змін початкового балансу на початок року порівняно з показниками звіту за попередній рік аудитором перевіряється наявність у примітках до звітності роз'яснень щодо причин таких розбіжностей.

При перевірці правильності відображення активів і пасивів підприємства потрібно використовувати дані інвентаризації. Слід порівняти дані, що наведені в бухгалтерському балансі з даними, які наведені в інвентаризаційному описі. При порівнянні даних слід звернути увагу на правильність оформлення інвентарного опису та наявність порівняльної відомості. Як було вже сказано більш доцільно було б залучення аудитора під час інвентаризації, що б забезпечило максимальну впевненість у її результатах.

Оскільки основним завданням аудитора є підтвердження достовірності фінансової звітності, то слід впевнитись, що показники, які наведені у статтях звітності, є правдивими й відповідають фактичному стану справ на підприємстві. Аудитор може перевірити певну необхідну для цього інформацію за допомогою прийомів документального контролю, але цього буде замало, оскільки в аудитора немає абсолютної впевненості у тому, що дані документів є достовірними. У даному випадку проведення інвентаризації може дати повну і якісну картину про стан активів на підприємстві, для підтвердження статей пасивів можуть також застосовуватись зустрічна та взаємна перевірка.

Перевірка правильності і повноти відображення активів підприємства проводиться відповідно до статей балансу підприємства. Основними об'єктами

аудиту активів підприємства є нематеріальні активи; незавершене будівництво, основні засоби, довгострокові фінансові інвестиції, довгострокова дебіторська заборгованість, відстрочені податкові активи, інші необоротні активи, запаси, розрахункові операції, поточні фінансові інвестиції, грошові кошти та їх еквіваленти, товари. Аудитор має підтвердити правильність відображення в бухгалтерському балансі кожної статті активу.

Узагальнення результатів перевірки. Після закінчення перевірки бухгалтерського балансу і з'ясування того, що усі застосовані вище методи дали умовно позитивний результат, аудитор здійснює вивчення якості інформації, що міститься у наданій звітності з метою висловлення думки щодо достовірності відображеної в ній інформації. Далі аудитор приступає до складання звіту аудитора та аудиторського висновку на підставі власних робочих документів аудитора.

На вимогу замовника аудиту, за результатами аудиторської перевірки аудитор може скласти окрім аудиторського висновку звіт про результати аудиторської перевірки. Зміст аудиторського звіту є довільним і не підлягає оприлюдненню. В аудиторському звіті наводиться інформація про результати аудиту з лаконічним описом виявлених порушень, помилок, відхилень, рекомендацій з оцінкою стану бухгалтерського обліку, достовірності звітності та законності господарських операцій. Інформація, що надається, повинна бути чіткою, надійною, а також незалежною, об'єктивною та правдивою.

Для користувачів фінансової звітності аудитор готує аудиторський висновок про перевірену звітність, відповідність її в усіх суттєвих аспектах інструкціям про порядок складання звітності та принципам обліку. Аудиторський висновок складається у довільній формі, але обов'язково повинен містити: заголовок, вступ, висновок аудитора про фінансову звітність, дату аудиторського висновку, адресу аудиторської фірми, підпис.

3.3. Аналіз фінансового стану для цілей аудиту балансу

Аналіз господарської діяльності є важливим етапом в діяльності підприємства, він сприяє підвищенню ефективності прийняття управлінських рішень, контролю та прогнозуванню діяльності підприємства шляхом дослідження змін і розвитку економічних явищ, виявлення невикористаних резервів отримання прибутку, виявлення відхилень фактичних даних від заданих параметрів та встановлення причинно-наслідкових зв'язків, які спровокували ці відхилення.

Найменш затратні методи, що надають загальне бачення якісних змін, що відбулись, у структурі засобів та їхніх джерел, також у динаміці даних змін це вертикальний та горизонтальний аналіз фінансової звітності.

Горизонтальний аналіз базується на побудові аналітичних таблиць, у яких абсолютні показники доповнюють відносними темпами росту. Зазвичай, беруться базисні темпи росту за ряд років, це дозволяє проаналізувати не лише зміну показників, але й прогнозувати їх значення. При складанні горизонтального аналізу обчислюють абсолютне відхилення кожної статті балансу завдяки різниці поточного та базового показників, та темп росту за формулою 6.

$$\text{Темп росту} = \frac{\text{абсолютне відхилення}}{\text{базовий показник}} * 100\% \quad (6)$$

Вертикальний аналіз відображає структуру засобів на підприємстві та їхніх джерел. Такий аналіз дозволяє перейти до відносних оцінок та провести порівняння економічних показників, що розрізняються по величині використаних ресурсів. Методологія складання вертикального аналізу проста - розраховується питома частка кожної статті балансу до валюти балансу, чи підсумку конкретного розділу (залежно від цілей аналізу).

Горизонтальний і вертикальний аналізи взаємодоповнюють один одного. Тому на практиці не рідко будують аналітичні таблиці, що характеризують як структуру бухгалтерської звітності, так і динаміку окремих її показників.

Проведемо комплексний горизонтальний та вертикальний аналіз підприємства ПАТ «ДПЗКУ» Тернопільський КХП» на основі фінансової звітності за 2016р. поданої у додатку А1. Горизонтальний аналіз активів наведемо у таблиці 3.1, вертикальний аналіз активів у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Горизонтальний аналіз активів ПАТ «ДПЗКУ» Тернопільський КХП» за 2016р. (тис. грн.)

Показник	Обсяг на початок періоду	Обсяг на кінець періоду	Абсолютне відхилення	Відносне відхилення, %
Усього	13965	12408	-1557	-11
I. Необоротні активи , у т.ч.:	9603	9798	195	2
Нематеріальні активи	194	194	0	0
Незавершені капітальні інвестиції	1003	1198	195	19
Основні засоби	8401	8401	0	0
Інші фінансові інвестиції	5	5	0	0
II. Оборотні активи , у т.ч.:	4362	2610	-1752	-40
Запаси	1492	1038	-454	-30
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1903	1098	-805	-42
Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом	228	152	-76	-33
Інша поточна дебіторська заборгованість	705	312	-393	-56
Гроші та їх еквіваленти	29	4	-25	-86

Згідно проведеного горизонтального аналізу активів спостерігаємо їх загальне скорочення на 1557 тис. грн., тобто на 11 %, що є наслідком неефективної діяльності підприємства у звітному періоді. Загалом спостерігаємо стабільний обсяг необоротних активів, окрім незначного зростання незавершених капітальних інвестицій на 1.1%. Скорочення активів відбулось внаслідок скорочення саме оборотних активів, перш за все внаслідок скорочення запасів на 454 тис. грн., дебіторської заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги на 805 тис. грн., та іншої поточної заборгованості на 393 тис. грн. Таке скорочення оборотних активів стверджує про падіння ліквідності.

Вертикальний аналіз активів ПАТ «ДПЗКУ» Тернопільський КХП» за
2016р. (тис. грн.)

Показник	Обсяг на початок періоду	Питома частка	Обсяг на кінець періоду	Питома частка	Абсолютне відхилення частки
Усього	13965	100%	12408	100%	0
I. Необоротні активи , у т.ч.:	9603	68,8%	9798	78,97%	10,17
Нематеріальні активи	194	1,4%	194	1,56%	0,16
Незавершені капітальні інвестиції	1003	7,2%	1198	9,66%	2,46
Основні засоби у т.ч.:	8401	60,2%	8401	67,71%	7,51
первісна вартість	18826	134,8%	18826	151,72%	16,92
знос	10425	74,7%	10425	84,02%	9,32
Інші фінансові інвестиції	5	0,0%	5	0,04%	0,04
II. Оборотні активи , у т.ч.:	4362	31,2%	2610	21,03%	-10,17
Запаси	1492	10,7%	1038	8,37%	-2,33
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1903	13,6%	1098	8,85%	-4,75
Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом	228	1,6%	152	1,23%	-0,37
Інша поточна дебіторська заборгованість	705	5,0%	312	2,51%	-2,49
Гроші та їх еквіваленти	29	0,2%	4	0,03%	-0,17

Згідно даного розрахунку спостерігаємо невідповідно важку структуру активів для даного типу підприємств, адже необоротні активи становлять 79%. Це негативно впливає на ліквідність та маневреність капіталу підприємства. Окрім того спостерігаємо значний рівень зносу основних засобів, адже їх первісна вартість є на 51,7 % більша від усїєї вартості активів, якими володіє на даний час підприємство. Загалом, значних змін у структурі необоротних активів не відбулось, проте у наслідок скорочення оборотних активів частка необоротних зросла на 10,1 %. В свою чергу, частка наявних грошових коштів та їх еквівалентів у розмірі 0.03 % не здатна забезпечувати навіть нагальні потреби підприємства.

Наступним етапом проведемо горизонтальний та вертикальний аналіз активів підприємства за 2015-2016рр. у таблиці 3.4 та таблицях 3.5 відповідно.

Таблиця 3.4

Горизонтальний аналіз пасивів ПАТ «ДПЗКУ» Тернопільський КХП» за
2016р. (тис. грн.)

Показник	Обсяг на початок періоду	Обсяг на кінець періоду	Абсолютне відхилення	Відносне відхилення, %
Усього пасивів	13965	12408	-1557	-11%
I. Власний капітал, у т.ч.:	3114	1614	-1500	-48%
Зареєстрований капітал	819	819	0	0%
Капітал у дооцінках	106	106	0	0%
Додатковий капітал	525	525	0	0%
Резервний капітал	205	205	0	0%
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1459	-41	-1500	-103%
II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення, у т.ч.:	7579	6077	-1502	-20%
Довгострокові кредити банків	7579	6077	-1502	-20%
III. Поточні зобов'язання і забезпечення, у т.ч.:	3272	4717	1445	44%
Короткострокові кредити банків	0	351	351	x
Поточна кредиторська заборгованість за: товари, роботи, послуги	1936	1514	-422	-22%
розрахунками з бюджетом	168	119	-49	-29%
розрахунками зі страхування	64	64	0	0%
розрахунками з оплати праці	141	155	14	10%
Поточна кредиторська заборгованість за одержаними авансами	962	158	-804	-84%
Інші поточні зобов'язання	1	2356	2355	235500%

Таблиця 3.5

Вертикальний аналіз пасивів ПАТ «ДПЗКУ» Тернопільський КХП» за
2016р. (тис. грн.)

Показник	Обсяг на початок періоду	Питома частка	Обсяг на кінець періоду	Питома частка	Абсолютне відхилення частки
Усього	13965	100%	12408	100%	0%
I. Власний капітал, у т.ч.:	3114	22,30%	1614	13,01%	-9,29%
Зареєстрований капітал	819	5,86%	819	6,60%	0,74%
Капітал у дооцінках	106	0,76%	106	0,85%	0,10%
Додатковий капітал	525	3,76%	525	4,23%	0,47%
Резервний капітал	205	1,47%	205	1,65%	0,18%

продовження таблиці 3.5

Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1459	10,45%	-41	-0,33%	-10,78%
II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення, у т.ч.:	7579	54,27%	6077	48,98%	-5,29%
Довгострокові кредити банків	7579	54,27%	6077	48,98%	-5,29%
III. Поточні зобов'язання і забезпечення, у т.ч.:	3272	23,43%	4717	38,02%	14,59%
Короткострокові кредити банків	0	0,00%	351	2,83%	2,83%
Поточна кредиторська заборгованість за:	1936	13,86%	1514	12,20%	-1,66%
товари, роботи, послуги					
розрахунками з бюджетом	168	1,20%	119	0,96%	-0,24%
розрахунками зі страхування	64	0,46%	64	0,52%	0,06%
розрахунками з оплати праці	141	1,01%	155	1,25%	0,24%
Поточна кредиторська заборгованість за одержаними авансами	962	6,89%	158	1,27%	-5,62%
Інші поточні зобов'язання	1	0,01%	2356	18,99%	18,98%

Отож, згідно проведеного аналізу спостерігаємо тенденцію скорочення пасивів підприємства, перш за все, за рахунок нерозподілених збитків звітнього періоду. Окрім скорочення нерозподілених прибутків на 1500 тис. грн. спостерігаємо скорочення довгострокових позик на 1502 тис. грн., яке відбулось, за рахунок зростання поточних кредитів банку на 393 тис. грн. та інших поточних зобов'язань на 2356 тис. грн.. Це негативне явище, яке стверджує про різке падіння ліквідності підприємства та збільшує імовірність банкрутства. Незважаючи на 22% скорочення поточної кредиторської заборгованості до 1514 тис. грн., завдяки різкому зростанні інших поточних зобов'язань, поточні зобов'язання зросли на 44% і становлять 38% від усіх пасивів.

Загалом, власний капітал підприємства становить лише 13%, а довгострокові зобов'язання становлять 49% від усіх пасивів. Така ситуація, навіть без глибокого аналізу, свідчить про неефективну діяльність підприємства протягом значного періоду, та велику імовірність банкрутства.

Згідно проведеного аналізу ПАТ «ДПЗКУ» Тернопільський КХП» спостерігається загрозливий фінансовий стан, критичні проблеми ліквідності, важка структура активів підприємства, та загрозлива структура пасивів.

Підприємство третій звітний рік є збитковим, окрім того характеризується негативною динамікою на підприємстві. Негативним фактором також є зменшення обсягу отриманих авансів, та переведення довгострокових кредитів у іншу поточну заборгованість, що призводить до неплатоспроможності підприємства по поточних зобов'язаннях. Окрім того на підприємстві є проблема значних фінансових витрат на обслуговування позик. Дані фактори свідчать про високу імовірність банкрутства підприємства у наступному звітному періоді, та про необхідність коефіцієнтного аналізу з метою пошуку нерозкритих резервів.

Фінансовий стан підприємств слід розуміти як здатність підприємства фінансувати свою діяльність. Вона характеризується забезпеченістю фінансовими ресурсами, необхідними для нормального функціонування підприємства, доцільним їх розміщенням та ефективним використанням, фінансовими взаємовідносинами з іншими юридичними та фізичними особами, платоспроможністю і фінансовою стійкістю.

Надзвичайно актуальним є детальний аналіз фінансового стану досліджуваного підприємства ПАТ «ДПЗКУ» Тернопільський КХП», адже підприємство у кризовому стані, і є необхідні рішучі управлінські рішення, в тому числі розгляд можливості добровільного банкрутства.

На основі методологічних прийомів наведених у питанні 3.2. даної роботи здійснимо коефіцієнтний аналіз за 2015-2016рр. на основі даних фінансової звітності наведених у додатку А. Для розкриття тенденцій також проаналізуємо динаміку показників за 2015-2016рр.

Розпочнемо аналіз підприємства із угруповання активів та пасивів за рівнем їх ліквідності, який наведено у таблиці 3.6.

Із даних розрахунків спостерігаємо, що у підприємства загалом високий рівень нестачі ліквідності. У 2016 році не дотримана жодна умова абсолютної ліквідності балансу. Загалом, значні проблеми із ліквідністю є не першоджерелом проблем, а наслідком постійної збитковості підприємства.

Таблиця 3.6

Угрупування активів та пасивів ПАТ «ДПЗКУ» Тернопільський КХП»
за рівнем ліквідності

тис.грн.

Угрупування за рівнем ліквідності	Показник	Обсяг показника за 2014р.	Обсяг показника за 2015р.	Обсяг показника за 2016р.
Найбільш ліквідні активи	A1	7	29	5
Швидколіквідні активи	A2	2628	2160	1255
Активи, що реалізують повільно	A3	3562	3657	2298
Активи, що реалізують важко	A4	12887	13260	12096
Найбільш термінові зобов'язання	П1	0	0	351
Короткострокові пасиви	П2	936	2310	2203
Довгострокові пасиви	П3	9579	9889	8280

На основі даного угрупування обрахуємо показники ліквідності. Окрім того проведемо обрахунок відповідних коефіцієнтів фінансового стану, та відобразимо результати у таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Коефіцієнтний аналіз ПАТ «ДПЗКУ» Тернопільський КХП»

Показник	Значення за 2014р.	Значення за 2015р.	Значення за 2016р.	Динаміка показника, %
1	2	3	4	5
Показники ліквідності:				
Загальна ліквідність	3,81	1,58	1,04	-34
Швидка ліквідність	2,82	0,94	0,57	-39
Абсолютна ліквідність	0,01	0,013	0,002	-82
Показники фінансового стану:				
коефіцієнт концентрації власного капіталу	0,26	0,22	0,13	-42
коефіцієнт фінансової залежності	0,74	0,78	0,87	12
коефіцієнт фінансової стабільності	0,35	0,29	0,15	-48
коефіцієнт координації довгострокових пасивів і власного капіталу	2,61	2,43	3,77	55
коефіцієнт довгострокового залучення позиченого капіталу	0,93	0,71	0,79	11
коефіцієнт фінансового ризику	3,9	4,48	7,69	71
коефіцієнт маневрування власного капіталу	0,79	0,35	-1,31	-473
коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власним оборотним капіталом	0,74	0,35	-1,31	-473

продовження таблиці 3.7

коефіцієнт забезпеченості матеріальних оборотних активів власним оборотним капіталом	2,82	0,73	-2,03	-378
частка основних засобів у власному капіталі	2,54	2,70	5,21	93
коефіцієнт зношеності необоротних активів	0,56	0,56	0,56	0
коефіцієнт придатності необоротних активів	0,44	0,44	0,44	0
коефіцієнт Бівера	-0,06	-0,02	-0,14	-685
Показники ділової активності				
коефіцієнт оборотності активів	1,32	1,10	1,12	2%
коефіцієнт оборотності оборотних засобів	4,48	3,73	4,24	14%
коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	8,31	7,02	5,24	-25%
коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	14,44	11,62	11,67	-86%
коефіцієнт оборотності основних засобів	2,08	1,76	1,46	-17%
коефіцієнт оборотності власного капіталу	5,46	4,60	5,19	13%
коефіцієнт ефективності використання власного капіталу	-0,08	-0,06	-0,63	961%
Показники рентабельності				
валова рентабельність активів	0,14	0,19	0,08	-60%
валова рентабельність власного капіталу	0,54	0,87	0,59	-32%
валова рентабельність продаж	0,10	0,18	0,08	-58%
операційна рентабельність активів	0,14	0,10	-0,01	-110%
чиста рентабельність активів	-0,08	-0,01	-0,12	-779%

Із наведених розрахунків спостерігаємо різко негативну тенденцію впродовж трьох років, що призвело до високого рівня нестачі стабільності. Підприємство не здатне покрити навіть частину поточних зобов'язань у наступному періоді. Необхідні швидкі вирішення проблеми ліквідності.

Усі показники фінансового стану характеризуються негативною тенденцією впродовж 2015-2016 р. Спостерігається різке падіння концентрації власного капіталу до 0,13, як наслідок фінансова залежність підприємства 0,87. Це свідчить про критичну залежність від кредиторів, а враховуючи фактор критичної нестачі ліквідності та постійної збитковості це є головним фактором загрози банкрутства. У період 2015-2016 р. спостерігаємо зростання коефіцієнту

фінансового ризику практично у 2 рази до 7,69. У 2016 р. підприємство не володіло власним оборотним капіталом, як наслідок спостерігаємо окрім різко негативної динаміки перехід у мінусове значення показників маневрування власного капіталу, забезпеченості оборотних активів власним оборотним капіталом та забезпеченості оборотних активів власним оборотним капіталом.

Рівень зношеності основних засобів 56 %, що є загрозовим, проте у вітчизняних реаліях не є критичним показником. Також спостерігаємо, що підприємство вирішило не нараховувати амортизацію впродовж останніх років. Імовірно, це рішення спричинене, щоб штучно заморозити рівень зношеності на одному показнику. Проте, незважаючи на збитковість, із звіту про сукупний дохід (додаток А2) спостерігаємо, що підприємство у одному із кварталів сплачувало податок на прибуток. Тому, вважаємо, що підприємству слід надалі нараховувати амортизацію активів.

Коефіцієнт Бівера є від'ємний протягом усього досліджуваного періоду. Це також є вказівником на велику імовірність банкрутства підприємства. Проте варто відмітити, що у 2015 р. показник мав незначну позитивну тенденцію, отже відбулись позитивні зрушення у економічну діяльності ПАТ «ДПЗКУ» Тернопільський КХП». Проте негативна динаміка впродовж 2016 р. знівелювала дані зміни та призвела до критичного показника даного коефіцієнта.

Розглядаючи показники оборотності, засвідчуємо прийнятний коефіцієнт оборотності для підприємства даної галузі. Загалом по даному показнику прослідковується позитивна тенденція за 2016 р. Відмітимо спад на 25 % коефіцієнту оборотності кредиторської заборгованості, що теж є фактором критичної нестачі ліквідності. Одна із ключових проблем підприємства прихована у низькій рентабельності виробництва. Така рентабельність не характерна підприємства із розливу мінеральної води. Окрім того у 2016 р. спостерігаємо значний спад рентабельності, що і призвело до значної збитковості. При відносно високій рентабельності власного капіталу спостерігаємо вкрай низьку валову рентабельність продаж на рівні 8 %.

Внаслідок чого, враховуючи значні фінансові витрати підприємства на обслуговування кредитів, рентабельність активів у 2016 р. становила - 12 %.

Таким чином, проаналізовано структуру активів та пасивів підприємства ПАТ «ДПЗКУ» Тернопільський КХП». Визначено значний рівень зношеності основних засобів, та важку структуру активів. Структура пасивів свідчить про вкрай низьку частку власного капіталу, як наслідок значну фінансову залежність від кредиторів.

Підприємство ПАТ «ДПЗКУ» Тернопільський КХП» характеризується загрозливим фінансовим станом та критичною ліквідністю. Підприємство характеризується відносно високою оборотністю, проте вкрай низькою рентабельністю.

Висновки до розділу 3

1. Проаналізувавши існуючі підходи до викладення методики аудиту, сформульоване наступне визначення терміну методика аудиту балансу. Методика аудиту балансу – це застосування у певному порядку конкретних прийомів і способів, за допомогою яких аудитор здійснює вивчення показників балансу.

Методика аудиту балансу складається з комплексу прийомів і способів, які можна поділити на загальнонаукові, розрахунково-аналітичні методи, а також прийоми фактичного та документального контролю. Особлива увага приділена інвентаризації. Загальна методика – це система методів досліджень, що застосовуються при вивченні різних об'єктів. Способи та прийоми часткової методики деталізують загальну щодо конкретного об'єкта дослідження.

2. Важливу роль при підготовці до проведення аудиту як на організаційній, так і на підготовчій стадіях відіграє планування. Завдяки плануванню проведення аудиту здійснюється ефективно, якісно, на високому професійному рівні та у встановлені терміни. Визначено, що планування поділяється на дві стадії: попереднє планування (на організаційній стадії проведення аудиту) та оперативне планування (здійснюється на підготовчій стадії). За результатами

оперативного планування складається план і програма аудиту. Розроблено методику аудиту балансу у формі Програми аудиту, складання якої вимагає чіткого виділення об'єктів та напрямів перевірки. У ході аудиту балансу об'єктом перевірки є баланс, його статті та джерела інформації, які є основою для підтвердження достовірності заповнення статей балансу.

3. Запропоновано аудиторську перевірку балансу здійснювати з використанням таких процедур: перевірка балансу на відповідність затвердженій формі; перевірка облікової політики підприємства; формальна та арифметична перевірка балансу; перевірка дотримання строків і термінів подання балансу; перевірка тотожності показників звітності підприємства; перевірка відповідності показників балансу даним бухгалтерського обліку, перевірка правильності відображення в балансі активів та пасивів підприємства. Визначено порядок, способи та прийоми для здійснення кожного з вищенаведених етапів аудиту показників балансу.

4. Проаналізовано структуру активів та пасивів підприємства ПАТ «ДПЗКУ» Тернопільський КХП». Визначено значний рівень зношеності основних засобів, та важку структуру активів. Структура пасивів свідчить про вкрай низьку частку власного капіталу, як наслідок значну фінансову залежність від кредиторів.

Підприємство ПАТ «ДПЗКУ» Тернопільський КХП» характеризується загрозливим фінансовим станом та критичною ліквідністю. Коефіцієнт концентрації власного капіталу на рівні 13%, коефіцієнт фінансового ризику 7,69. Підприємство характеризується відносно високою оборотністю, проте вкрай низькою рентабельністю.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Дослідження питань значення і ролі балансу у системі бухгалтерського обліку і аудиту, вивчення еволюції та сучасного стану бухгалтерського балансу як форми звітності, етапів розвитку аудиту балансу дозволило отримати такі висновки:

1. Вивчення етимології таких економічних категорій як «баланс» і «бухгалтерський баланс» показало існування різниці між ними. Підходи до трактування поняття «баланс» змінювалися залежно від історичного періоду. Бухгалтерський баланс є складовою частиною балансу, одним з його видів. Термін «бухгалтерський баланс» доцільно вживати при розгляді балансу на мікроекономічному рівні. Основними підходами до визначення сутності бухгалтерського балансу як облікової категорії є: спосіб групування і відображення в грошовій оцінці господарських засобів за їх складом і джерелами утворення; як елемент методу бухгалтерського обліку; як метод економічного групування засобів і джерел формування засобів; розрахунок засобів підприємства в грошовому вираженні за такими розрізами: за станом і за джерелами утворення; короткий перелік рахунків господарства, відповідно згрупований за родовим поділом майна; сукупність дебетових і кредитових сальдо рахунків; система облікових показників, яка відображає стан засобів господарства за їх складом та джерелами надходження; зведена таблиця, звітний бухгалтерський документ, форма фінансової звітності, звіт про фінансовий стан підприємства, який визначає технічну характеристику балансу; система показників, яка у грошовому вираженні характеризує стан засобів виробництва за їх складом (актив) і за їх джерелами, цільовим призначенням, термінами повернення (пасив); узагальнення відображення в рівновеликій сумі всього майна підприємства на певну дату.

Проведене дослідження показало, що доцільно під бухгалтерським балансом розуміти елемент методу бухгалтерського обліку та одну з форм фінансової звітності, складену у вигляді звітної зведеної таблиці з двох частин – активу і пасиву, статті яких надають інформацію про стан і розміщення господарських засобів

підприємства (актив) та джерела їх формування (пасив) на певну дату і виражені у грошовій оцінці, яка сприяє прийняттю ефективних рішень її користувачами.

2. В результаті дослідження було виявлено, що залежно від розвитку суспільства у різні періоди часу спосіб відображення активів і пасивів українських підприємств змінювався. Особливих змін він зазнав у ХХ ст., коли у 1917 р. у суспільстві яскраво виразився поділ на капіталістичний та соціалістичний устрій. Схема балансу капіталістичних фірм у ХХ ст. фактично не змінювалася. У період соціалістичного суспільства бухгалтерський баланс був значно реформований: змінилося розташування та найменування статей балансу, він став дзеркальним відображенням балансів капіталістичних країн. При соціалізмі були встановлені єдині правила оцінки балансових статей, що зумовлювалась потребами одного центру управління країною.

Аналіз факторів впливу показав, що на зміст та форму бухгалтерського балансу переважно впливає державна політика та вимоги користувачів звіту. Запропоновано при розробці форм звітності орієнтуватися на вимоги конкретних користувачів інформації, враховувати економічну і політичну ситуацію в країні, періодично переглядати форми звітності та контролювати наявність у них «застарілих» статей, оцінювати відповідність затвердженої форми відображенню реального стану підприємства на певному етапі розвитку країни, враховувати національні особливості, менталітет.

3. Дослідження періодизації розвитку аудиту дозволило визначити період виникнення аудиту балансу, проведення якого обумовлено відокремленням функції управління від власника, великими географічними відкриттями, що сприяли розвитку торгівлі, промисловості, створенням акціонерних товариств, пізніше – масовими банкрутствами підприємств та розорення великої кількості людей, змінами в оподаткуванні, що вимагало більш детального вивчення показників балансу. Аудит балансу за тією формою, яку він має сьогодні, вперше почали проводити на акціонерних товариствах у період з другої половини ХІХ ст. до 1905 р., на третьому етапі розвитку аудиту. Історичні дані свідчать, що спершу виник аудит звітності, а не аудит балансу. Аудит балансу є невід’ємною складовою аудиту та

конкретизує аудит у частині перевірки однієї з форм звітності. Аудит балансу не може існувати окремо від аудиту фінансової звітності підприємств.

4. Оптимальна форма та структура балансу як фінансового звіту, має формуватися виходячи з мети його складання. Баланс слід складати за формою, яка забезпечить поглиблення достовірності його аналізу. Оптимальна форма балансу передбачає глибоке осмислення побудови найелементарнішої його складової – статті балансу. На сьогодні в теорії бухгалтерського обліку чітко не сформульовано принципу формування статті балансу за залишками рахунків бухгалтерського обліку. За такий принцип запропоновано вважати принцип суттєвості, оскільки деталізуючи інформацію важливо забезпечити потреби користувачів звітності інформацією щодо найбільш суттєвих аспектів фінансової стійкості підприємства на дату балансу.

5. Вважаємо, що відбулось наближення вітчизняних стандартів, до міжнародних. Із введенням НП(С)БО 1 позитивна зміна є і у тому, що підприємствам дали змогу не розкривати відсутні статті. Разом із тим, у контексті переходу на МСФЗ зауважимо, що у МСФЗ немає чітких форм звітності, а підприємства, які на даний час складають звітність за міжнародними стандартами змушені використовувати вітчизняні регламентовані форми звітів. Такі форми не можуть забезпечити усіх вимог згідно МСФЗ та не розкривають усіх необхідних статей.

6. Для розробки досконалих принципів та методик аналізу балансу, перш за все, необхідно з'ясувати його природу. В процесі розвитку бухгалтерської науки дослідниками висувалися різні думки стосовно статичної чи динамічної природи балансу. Баланс як постійно і об'єктивно існуюча в обліку рівність є динамічним явищем. А баланс як форма фінансової звітності статичний за своєю природою, оскільки відображає стан господарства на певний момент часу. Однак ця статика суб'єктивна: момент, на який складений баланс, одразу ж минає, господарське життя знаходиться в постійному русі. Цей рух, тобто суб'єктивність статичності балансу, необхідно враховувати при розробці принципів та методик аналізу фінансової стійкості.

7. Під аудитом балансу слід розуміти дослідження відображення у балансі реального фінансового стану підприємства відповідно до визначеного рівня суттєвості, тобто комплекс заходів, що полягає у дослідженні відповідності даних балансу даним інших форм фінансової звітності, даним Головної книги, реєстрів обліку, первинних документів, а також вимогам нормативних актів України та внутрішніх документів підприємства. Проаналізувавши існуючі підходи до викладення методики аудиту, сформульоване наступне визначення терміну методика аудиту балансу. Методика аудиту балансу – це застосування у певному порядку конкретних прийомів і способів, за допомогою яких аудитор здійснює вивчення показників балансу.

Методика аудиту балансу складається з комплексу прийомів і способів, які можна поділити на загальнонаукові, розрахунково-аналітичні методи, а також прийоми фактичного та документального контролю. Особлива увага приділена інвентаризації. Загальна методика – це система методів досліджень, що застосовуються при вивченні різних об'єктів. Способи та прийоми часткової методики деталізують загальну щодо конкретного об'єкта дослідження.

8. Важливу роль при підготовці до проведення аудиту як на організаційній, так і на підготовчій стадіях відіграє планування. Завдяки плануванню проведення аудиту здійснюється ефективно, якісно, на високому професійному рівні та у встановлені терміни. Визначено, що планування поділяється на дві стадії: попереднє планування (на організаційній стадії проведення аудиту) та оперативне планування (здійснюється на підготовчій стадії). За результатами оперативного планування складається план і програма аудиту. Розроблено методику аудиту балансу у формі Програми аудиту, складання якої вимагає чіткого виділення об'єктів та напрямів перевірки. У ході аудиту балансу об'єктом перевірки є баланс, його статті та джерела інформації, які є основою для підтвердження достовірності заповнення статей балансу.

9. Запропоновано аудиторську перевірку балансу здійснювати з використанням таких процедур: перевірка балансу на відповідність затвердженій формі; перевірка облікової політики підприємства; формальна та арифметична перевірка

балансу; перевірка дотримання строків і термінів подання балансу; перевірка тотожності показників звітності підприємства; перевірка відповідності показників балансу даним бухгалтерського обліку, перевірка правильності відображення в балансі активів та пасивів підприємства. Визначено порядок, способи та прийоми для здійснення кожного з вищенаведених етапів аудиту показників балансу.

10. Проаналізовано структуру активів та пасивів підприємства ПАТ «ДПЗКУ» Тернопільський КХП». Визначено значний рівень зношеності основних засобів, та важку структуру активів. Структура пасивів свідчить про вкрай низьку частку власного капіталу, як наслідок значну фінансову залежність від кредиторів.

Підприємство ПАТ «ДПЗКУ» Тернопільський КХП» характеризується загрозливим фінансовим станом та критичною ліквідністю. Коефіцієнт концентрації власного капіталу на рівні 13%, коефіцієнт фінансового ризику – 7,69. Підприємство характеризується відносно високою оборотністю, проте вкрай низькою рентабельністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бандура З.Л. Облік і аналіз в системі стратегічного управління підприємством: монографія / З. Л. Бандура, В. Р. Шевчук, Л. В. Семенюк ; за наук. ред. проф. О. М. Ковалюка ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2016. – 247 с.
2. Бахчисарайцев Г.А. Первые уроки бухгалтерии на началах моей балансовой теории / Г.А. Бахчисарайцев. – Вып.1. – М., 1926. – 340 с.
3. Безверхий К.В. Інформаційний комплекс облікової системи та звітність в Україні: монографія / К. В.Безверхий, Т. В.Бочуля. – К. : ЦУЛ, 2015. – 184 с.
4. Бернер Л. Один из педагогических приёмов объяснения «Счёта баланса» / Л. Бернер. // Счетоводство. – 1900. – № 19-20. – С. 24-47.
5. Бреславцева Н.А. Балансоведение / Н.А. Бреславцева, В.И. Ткач, В.А. Кузьменко. - М.: Издательство ПРИОР, 2001. – 160 с.
6. Бутинець Ф.Ф. Історія бухгалтерського обліку: В 2-х частинах. Ч.І. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит» / 2-е вид. доп. і перероб. / Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ПП «Рута», 2001. – 512 с.
7. Бухгалтерський облік [Текст] : навч. посіб. / Т. В. Давидюк [та ін.] ; Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». - Харків : Гельветика, 2016. – 391 с.
8. Введение в бухгалтерское дело: Перев. с англ. Марьяновича О.Г., под. ред. Гольцберга М.А., Хасан-Бека Л.М. – К.: Бином, 1994. – 384 с.
9. Височан О.С. Фінансовий облік: навч. посіб. / О. С. Височан, О. О. Височан ; Нац. ун-т «Львів. політехніка». – Львів : Сорока Т. Б., 2016. – 449 с.
10. Войнаренко М. П. Міжнародні стандарти фінансової звітності та аудиту: навч. посіб. / М. П. Войнаренко, Н. А. Пономарьова, О. В. Замазій. – К.: ЦУЛ, 2010. – 488 с.
11. Вороная Н. Річна фінансова звітність / Н. Вороная, А. Свіріденко // Податки та бухгалтерський облік. Спецвипуск. – 2012. – 24 груд. (№ 12) : Річна фінансова звітність. – С. 4-119.

12. Герстнер П. Анализ баланса / Пер. с нем. Н.А. Ревякина; под. ред. Н.Г. Филимонова. – М.: Экономическая жизнь, 1926 – 328 с.

13. Гоголь Т. А. Інформаційні потреби користувачів фінансової звітності малих і великих підприємств / Т. А. Гоголь // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 1. – С. 90-95.

14. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік та фінансова звітність в Україні / Сергій Голов // навч. посіб. – Днп-к, ТОВ «Баланс-Клуб», 2000. – 768с.

15. Голов С. Ф. Гармонізація фінансової звітності відповідно до плану дій «Україна – ЄС» / С.Ф. Голов // Бухгалтерський облік та аудит. 2005. – № 4. – С. 7-16.

16. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: приклади і коментарі / С.Ф. Голов, В.М. Костюченко. – К.: Лібра, 2001. – 840с.

17. Гуцаленко Л. В. Організаційно-методичні аспекти обліку та контролю невиробничих витрат: [монографія] / Л. В. Гуцаленко, Л. В. Дерій, А. Ю. Козаченко ; Терноп. нац. екон. ун-т. – Тернопіль : ТНЕУ, 2016. – 239 с.

18. Джошар А.В. Теорія та практика управління власним капіталом (обліково-аналітичний аспект) : монографія / А. В. Джошар ; Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки». – К.: ННЦ «ІАЕ», 2016. – 167 с.

19. Дробязко С. І. Фінансова звітність України: від національного П(С)БО до МСФЗ / С. І. Дробязко // Інвестиції : практика та досвід. – 2013. – № 10. – С. 37-39.

20. Задорожний З.М.-В. Внутрішньогосподарський облік в будівництві: методологія та організація: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. економіч. наук / З.М.-В. Задорожний. – Тернопіль: 2007. – 38 с.

21. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999. р. №996-XIV//Головбух, Нормативні акти. – С.4-8.

22. Івахненко С.В. Комп'ютерний аудит: контрольні методики і технології / С.В. Івахненко. – К.: Знання, 2005. – 286 с.

23. Кіндрацька Л. М. Звітність у загальній обліковій системі суб'єктів господарювання: розвиток та вдосконалення /Л. М. Кіндрацька // Вісник Львівської комерційної академії. – Львів: Видавництво Львівської комерційної

академії, 2011. – Вип. 35. – С. 175-178.

24.Кашаев А.Н. Организация бухгалтерського учета в производстве / А.Н. Кашаев. – М.: Статистика, 1971. – 111 с.

25.Киреенко Н.Н. Развитие методики аудита финансовой отчетности / Н.Н. Киреенко. / Дисерт. на соиск. степ. к.е.н. М.: 2000. – 114 с.

26.Кирьянова З.В. Теория бухгалтерского учёта / З.В. Кирьянова. – М.: Финансы и статистика, 1994. – 189 с.

27.Ковалев В.В. Как читать баланс. – 3-е изд., перераб., и доп. / В.В. Ковалев и др. –М.: Финансы и статистика, 2012. – 448 с.

28.Косміна Р.М. Бухгалтерський облік: Навчальний посібник / Р.М. Косміна. – К.: Вища школа, 2013. – 174 с.

29.Костюченко В. М. Консолідована фінансова звітність: міжнародний досвід та практика України: навч.-практ. посіб / В. М. Костюченко. – К. : ЦУЛ, 2008. – 528 с.

30.Котенок Г. М. Визначення фінансового стану підприємства / Г. М. Котенок // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 10. – С. 137-141.

31.Криштопа І. І. Стратегічний облік об'єднаного бізнесу: методологія, моделювання, організація : монографія / І. І. Криштопа ; Держ. ВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». - Кривий Ріг : Чернявський Д. О. [вид.], 2016. - 463 с.

32.Крупельницька І. Г. Звітність підприємств: навч. посіб. / І. Г. Крупельницька. – К.: ЦУЛ, 2012. – 232 с.

33.Крупка Я. Д. Облік міжнародних операцій: навч. посіб. / Я. Д. Крупка, І. Я. Назарова ; Терноп. нац. екон. ун-т. - Тернопіль : Крок, 2016. - 215 с.

34.Крупка Я. Д. Бухгалтерський облік за видами економічної діяльності: навч. посіб. / Я. Д. Крупка, М. Б. Кулинич, А. Т. Сафарова ; Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – 451 с.

35.Кужельний М.В. Теорія бухгалтерського обліку / М.В. Кужельний, В.Г. Лінник. – К.: КНЕУ, 2001. – 334с.

36.Левитская Е.Н. Роль бухгалтера в системе управления капиталистическим

предприятием / Е.Н. Левитская // Бухгалтерский учет. – 2015. – № 10. – С. 68-71.

37.Лиса О. В. Доцільність формування фінансової звітності підприємств відповідно до вимог МСФЗ / О. В. Лиса, Р. П. Андрушко // Інноваційна економіка. – 2012. – № 3. – С. 110-112.

38.Лишиленко О. В. Бухгалтерський облік: Підручник. – 3-тє вид., перероб. і доп. / О. В. Лишиленко. – К.: Вид-во «Центр учбової літератури», 2009 – 670 с.

39.Ловінська Л.Г. Організація бухгалтерського обліку та фінансового контролю в сучасних умовах господарювання в Україні / Л.Г. Ловінська, І.Б. Стефанюк. – К.: НДФІ, 2014. – 240 с.

40. Локшин А. Баланс промышленного предприятия и его анализ / А. Локшин. - М.: Госиздат, 1931. – 264 с.

41.Лунский Н.С. Краткий учебник коммерческой бухгалтерии / Н.С. Лунский. – 3-е изд. – М., 1913. – 150 с.

42.Лучко М. Р. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах: навч. посіб. / М. Р. Лучко, І. Д. Бенько. – Тернопіль : ТНЕУ, 2016. – 370 с.

43.Малышев И.В. Теория двойственности отражения хозяйственных актов в бухгалтерском учёте / И.В. Малышев. – М.: Статистика, 1971. – 111 с.

44.Малюга Н.М. Бухгалтерський облік в Україні: теорія й методологія, перспективи розвитку: Монографія / Н.М. Малюга. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – 548 с.

45.Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики: Видання 2006 року. / Пер. з англ. мови О.В. Селезньов, О.Л. Ольховікова, О.В. Гик, Т.Ц. Шарашидзе, Л.Й. Юрківська, С.О. Куліков. – К.: ТОВ «ІАМЦ АУ «Статус», 2006. – 1152 с.

46.Мних Є. В. Фінансовий аналіз: навч. посіб. / Є. В. Мних, Н. С. Барабаш. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 412 с.

47.Муравський В.В. Завдання бухгалтера у повністю автоматизованій системі обліку / В.В. Муравський. – Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства. Львівська політехніка. – С.99-100.

48.Муравський В.В. Облік і аналіз руху товарів з використанням

інформаційних технологій: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00. 09 / В.В. Муравський. – Львів. – 2012. – 21 с.

49.Муравський В.В. Селекція та облік програмного забезпечення для автоматизації діяльності торгівельних підприємств / В.В. Муравський. – Вісник ЖДТУ: Економічні науки. –2010. – 3 (53). – С. 162-164.

50.Нападовська Л.В. Управлінський облік: Монографія / Л.В. Нападовська. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. – 450 с.

51.Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» затверджений наказом Міністерства фінансів України від 2 лютого 2013 р. № 73.

52.Озеран В.О. Бухгалтерський облік – інформаційна база системи управління / В.О. Озеран, Й.В. Канак // Вісник ЖДТУ. Економічні науки. – 2016. – № 13. – С. 31-35.

53.Орлова В. Трансформація фінансової звітності за міжнародними стандартами / В. Орлова, С. Кафка // Бухгалтерський облік і аудит. – 2013. – № 5. – С. 3-7.

54.Патров В.В. Как читать баланс / В.В. Патров, В.В. Ковалев. - М.: Финансы и статистика, 1991. – 323 с.

55.Пачоли Лука Трактат о счетах и записях. Издание подготовил Соколов Я. – М.: Статистика, 1974. – 160 с.

56.Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах» затверджений наказом Міністерства фінансів України від 28.05.1999 № 137.

57.Помазков Н.С. Учет в докапиталистических системах хозяйства / Н.С. Помазков. : Дис. на соискание степени д-ра экон. наук. – Л., 1940. – 349 с.

58.Попович В. Міжнародні стандарти фінансової звітності: необхідність запровадження / В. Попович // Економічний аналіз – 2011. – Вип. 9. – Ч. 3. – С. 245-246.

59.Постанова КМУ № 419 від 28.02.2000 р. «Про затвердження Порядку подання фінансової звітності»

60. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць. / Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. Випуск 2. / Відповідальний редактор д.е.н., проф. Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ЖДТУ, 2015. – 360 с.

61. Прокофьев А. Чему и как учить в бухгалтерии / А. Прокофьев. // Счетоводство. – 1896. – № 2. – С. 21-65.

62. Пушкар М.С. Розробка систем обліку: Навчальний посібник / М.С. Пушкар. – Тернопіль: Карт-бланш, 2003. – 198 с.

63. Ришар Ж. Аудит и АХД предприятия; Пер. с франц. под ред. Л.П. Белых. - М.: ЮНИТИ, 1997. – 375с.

64. Роберт А. Основы бухгалтерского учёта: Пер. с англ. / А. Роберт. – М.: СП «Триада ННТ», 1992. – 385 с.

65. Рувер Р. Как возникла двойная бухгалтерия. Пер. с англ. Мухина А.Ф. / Р. Рувер. – М.: Госфиниздат, 1958. – 256 с.

66. Рудановский А.П. Теория учёта. Дебет и кредит, как метод учёта баланса. 2-е изд. / А.П. Рудановский. – М.: Макиз, 1925. – 299 с.

67. Руденко Д.М. Чим відрізняються національні стандарти бухгалтерського обліку П(С)БО від міжнародних стандартів звітності (МСФЗ, МСБО)? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nabu.com.ua/Analitics/MSFO.pdf.

68. Руссиян И. Научное значение бухгалтерии / И. Руссиян. – Счетоводство. – 1897. – 254 с.

69. Світлична В. Ю. Гармонізація національної фінансової звітності з міжнародними стандартами: актуальність, порядок та перспективи / В. Ю. Світлична, С. М. Малик. – Науково-технічний збірник. – 2011. – № 100. – С. 234.

70. Соколов Я.В. Бухгалтерский учёт: от истоков до наших дней / Я.В. Соколов. - М.: Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.

71. Соколов Я.В. История бухгалтерского учёта: Учебник / Я.В. Соколов., В.Я. Соколов. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 272 с.

72. Сопко В.В. Бухгалтерський облік. 3-тє вид. доп. і перероб. / В.В. Сопко. – К.: КНЕУ, 2000. – 578 с.

73. Судово-бухгалтерська експертиза. Навчальний посібник для студентів спец. 7.050106 «Облік і аудит». / За ред. д.е.н., проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: ПП. «Рута», 2004. – 460 с.

74. Тігова Т. М. Аналіз фінансової звітності [навч посіб] / Т. М. Тігова, Л. С. Селіверстова, Т. Б. Процюк – К.: Цетр учбової літератури, 2012. – 268 с.

75. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність: [підруч.] / Н. М. Ткаченко. – [3-є вид., допов. і перероб.]. – К. : Алерта, 2008. – 926 с.

76. Харламова О. МСФЗ-звітність: новації в розкритті інформації / О. Харламова // Все про бухгалтерський облік. – 2013. – 10 квіт. (№ 33): Нова фінансова звітність. – С. 42-47.

77. Хендриксен Э.С. Теория бухгалтерского учёта: Пер. с англ. / Под ред. проф. Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 576 с.

78. Хомин П. Я. Внутрішня, статистична, фінансова й податкова звітність на підприємстві / П. Я. Хомин. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 159 с.

79. Хорунжак Н.М. Облік в управлінні витратами бюджетних установ: монографія / Н. М. Хорунжак. – Тернопіль: ТНЕУ, 2016. – 230 с.

80. Цал-Цалко Ю. С. Фінансова звітність підприємства та її аналіз: навч. посіб. / Ю. С. Цал-Цалко. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К. : ЦУЛ, 2002. – 360 с.

81. Цивільний Кодекс України: за станом на 1 груд. 2016 р. / Верховна Рада України. – [Електронний ресурс] // «Ліга : Закон» – 2016. – № 12. – Назва з контейнера.

82. Чижевська Л.В. Місце, роль та значення балансу в бухгалтерському обліку / Л.В. Чижевська // Вісник ЖІТІ. Економічні науки. – 2001. – № 17. – С.22-28.

83. Чудовець В. Науково-практичні проблеми впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні / В. Чудовець // Економіст. – 2012. – № 12. – С. 61-63.

84. Чумаченко М. Сучасний підхід до розвитку фінансової звітності

відповідно до основних напрямів інституціональних теорій / М. Чумаченко, Т. Кучеренко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2011. – № 8. – С. 12-19.

85.Шер И.Ф. Бухгалтерия и баланс / Пер. с нем. С.И. Цедербаума. – М.: Экономическая жизнь, 1925. – 299 с.

86.Шигун М. М. Міжнародні стандарти фінансової звітності як еталон регулювання національної системи бухгалтерського обліку / М. М. Шигун // Вісник Української банківської справи. – 2008. – № 1. – С. 33-38.

87.Шкарабан С. Фінансовий аналіз: навч.- метод. комплекс / С. Шкарабан, І. Спільник, М. Шеремета. – Тернопіль : ТНЕУ, 2009. – 252 с.

88.Шквір В. Д. Інформаційні системи і технології в обліку та аудиті: підручник / В. Д. Шквір, А. Г. Загородній, О. С. Височан ; Нац.ун-т «Львів. політехніка». – 3-тє вид. - Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2016. - 399 с

89.Шустваль Т. Нові підходи до складання фінзвітності: вивчаємо свіже НП(С)БО 1 / Т. Шустваль // Все про бухгалтерський облік. – 2013. – 10 квіт. (№ 33) : Нова фінансова звітність. – С. 5-8.

90.Янчева Л. М. Обліково-аналітичне забезпечення управління капіталом підприємств торгівлі: теорія та практика : монографія / Л. М. Янчева, Н. Б. Кашена, Г. Л. Чміль ; Харків. держ. ун-т харчування та торгівлі. – Харків : Вид-во Іванченка І. С., 2016. – 292 с.

91.Яремко І. Й. Балансознавство у контексті і форматі методології економічної науки / І. Й. Яремко, Т. В. Федак // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – № 647. – С. 547-552.

92.Kell W.J. Modern Auditing / W.J. Kell, W.C. Boyton. / W.J. Kell. 5-th. Ed. 1992. – 520 p.

93.Robert L. Dixon. 36-Hour Accounting course / L. Dixon Robert., E. Arnett Horold. – The Mc Graw Hill – 1993. – 630 p.